

T.C
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT BİLİM DALI

TÜRKİYE'DE TEMEL MAKRO EKONOMİK DEĞİŞKENLER İLE
YATIRIMLARI VE İSTİHDAMI TEŞVİK YASALARININ
İSTİHDAM ÜZERİNE ETKİLERİ

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Emre AKSOY

Danışman
Doç. Dr. Zeynel Abidin ÖZDEMİR

ANKARA - 2012

T.C
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT BİLİM DALI

TÜRKİYE'DE TEMEL MAKRO EKONOMİK DEĞİŞKENLER İLE
YATIRIMLARI VE İSTİHDAMI TEŞVİK YASALARININ
İSTİHDAM ÜZERİNE ETKİLERİ

DOKTORA TEZİ

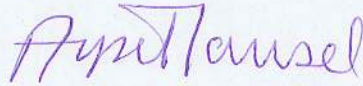
Hazırlayan
Emre AKSOY

Danışman
Doç. Dr. Zeynel Abidin ÖZDEMİR

ANKARA - 2012

ONAY

Emre Aksoy tarafından hazırlanan, "Türkiye'de Temel Makro Ekonomik Değişkenler İle Yatırımları ve İstihdamı Teşvik Yasalarının İstihdam Üzerine Etkileri" başlıklı bu çalışma, 22.11.2012 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından *İktisat Bilim Dalında Doktora* tezi olarak kabul edilmiştir.



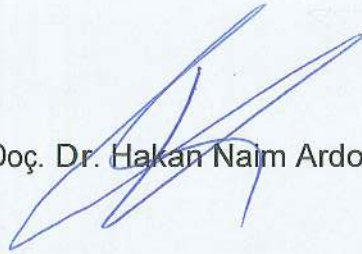
Prof. Dr. Aysıt Tansel



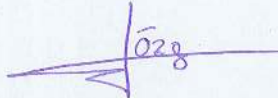
Prof. Dr. Recep Varçın



Doç. Dr. Zeynel Abidin Özdemir



Doç. Dr. Hakan Naim Ardor



Doç. Dr. Özgür Teoman

ÖNSÖZ

Bu tez çalışması, Türkiye Ekonomisinde temel makro ekonomik değişkenlerin, istihdam değişkenini dinamik olarak hangi yönde ve ne büyüklükte etkilendiğini incelemek, Türkiye’de istihdamı artırma amaçlı çıkarılan teşvik yasalarının ve ücret üzerindeki yüklerin, istihdam üzerindeki etkilerini araştırmak amacı ile hazırlanmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında ve doktora eğitim sürecimin tamamında bana göstermiş oldukları büyük destekten dolayı Doç. Dr. Zeynel Abidin Özdemir ve Dr. Taylan Taner Doğan’a teşekkür ederim. Ayrıca doktora tezi yazım aşamasında tanıştığım ve tez yazımı sürecinde vermiş olduğu büyük emekten dolayı Prof. Dr. Aysıt Tansel’e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Son olarak doktora eğitim sürecimde bana göstermiş olduğu destek ve anlayış nedeni ile sevgili eşime teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
TABLolar LİSTESİ	v
ŞEKİLLER LİSTESİ	vi
GRAFİKLER LİSTESİ	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İSTİHDAMI ETKİLEYEN TEMEL DEĞİŞKENLER

1.1. EKONOMİK BÜYÜME	11
1.2. FAİZ ORANLARI	15
1.3. Enflasyon	18
1.4. DIŞ TİCARET	22
1.5. DÖVİZ KURLARI	33
1.6. SÜBVANSİYONLAR, TEŞVİKLER VE VERGİ POLİTİKALARI	35
1.7. İŞSİZLİK SİGORTASI	41
1.8. YAPISAL DEĞİŞİKLİKLER	43

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE EKONOMİSİNİN VE İSTİHDAMIN GÖRÜNÜMÜ

2.1. 24 OCAK 1980 KARARLARI VE İSTİHDAMA ETKİLERİ	50
2.2. 1988-2010 YILLARI ARASI TÜRKİYE EKONOMİSİ'NDE GÖRÜLEN GELİŞMELER VE İSTİHDAM	56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE İŞGÜCÜ PİYASALARININ GÖRÜNÜMÜ

3.1. 1988-2010 YILLARI ARASI TÜRKİYE'DE İSTİHDAMIN GÖRÜNÜMÜ	67
3.2. 1988-2010 YILLARI ARASI İSTİHDAMA YÖNELİK TEŞVİKLER	83

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

METODOLOJİ

4.1. ÇALIŞMADA KULLANILAN ZAMAN SERİSİ EKONOMETRİSİ YÖNTEMLERİNE İLİŞKİN KURAMSAL KISA AÇIKLAMALAR.....89

4.1.1. Birim Kök Kavramı ve Geleneksel Birim Kök Testleri89

4.1.2. Eş-Bütünleşme Analizi93

4.1.3. Etki-Tepki Analizi97

BEŞİNCİ BÖLÜM

ÇALIŞMADA KULLANILAN VERİLER

5.1. İSTİHDAM VERİLERİ100

5.2. REEL GSYH VERİLERİ.....102

5.3. REEL FAİZ ORANI VERİLERİ103

5.4. REEL DÖVİZ KURU VERİLERİ.....104

5.5. İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI VERİLERİ.....106

5.6. ÜCRET ÜZERİNDEKİ YÜKLER VERİLERİ.....107

5.6.1. Ücretlerden Alınan Vergiler107

5.6.2. Tasarruf Teşvik Kesintisi.....108

5.6.3. İşsizlik Sigortası Primi Kesintisi.....108

5.6.4. Sosyal Güvenlik Primleri109

5.7. KUKLA DEĞİŞKENLER.....112

5.7.1. 5084 Sayılı Yatırımları ve İstihdamı Teşvik Yasası112

5.7.2. 5763 Sayılı Yatırımları ve İstihdamı Teşvik Yasası113

ALTINCI BÖLÜM

AMPİRİK UYGULAMA

6.1. AMPİRİK UYGULAMA115

YEDİNCİ BÖLÜM

BULGULAR

7.1. REEL GSYH DEĞİŞKENİNDE GÖRÜLEN ŞOKLARIN İSTİHDAM
DEĞİŞKENİNE ETKİSİ.....124

7.2. REEL FAİZ ORANI DEĞİŞKENİNDE GÖRÜLEN ŞOKLARIN İSTİHDAM DEĞİŞKENİNE ETKİSİ.....	126
7.3. REEL DÖVİZ KURU DEĞİŞKENİNDE GÖRÜLEN ŞOKLARIN İSTİHDAM DEĞİŞKENİNE ETKİSİ.....	127
7.4. İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI DEĞİŞKENİNDE GÖRÜLEN ŞOKLARIN İSTİHDAM DEĞİŞKENİNE ETKİSİ	129
7.5. ÜCRET ÜZERİNDEKİ YÜKLER DEĞİŞKENİNDE GÖRÜLEN ŞOKLARIN İSTİHDAM DEĞİŞKENİNE ETKİSİ	132
7.6. KUKLA DEĞİŞKENLERİN İSTİHDAM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	134
 SONUÇ.....	 137
KAYNAKÇA	142
ÖZET	156
ABSTRACT	158

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: ADF Birim Kök Test Sonuçları.....	117
Tablo 2: VAR Modelinin Gecikme Uzunluğu Seçimi.....	120
Tablo 3: Johansen Eş-Bütünleşme Test Sonuçları	121
Tablo 4: VECM (7) modelinin parametre tahmin sonuçları.....	122

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Phillips Eğrisi	19
Şekil 2: İşgücü Talep Artışı.....	26
Şekil 3: Esnek İşgücü Arzı ve İşgücü Talep Artışı	27
Şekil 4: Ücret Üzerindeki Yükler	38
Şekil 5: Katı İşgücü Arzı ve Ücret Üzerindeki Yükler	39
Şekil 6: Dünya Geneline İstihdamın Sektörler Arasındaki Payı	47

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: Reel Ücretler ve Finansal Krizler	61
Grafik 2: Türkiye’de İstihdamın Sektörler Açısından Görünümü	69
Grafik 3: İstihdamın Kır ve Kent Arasındaki Dağılımı	71
Grafik 4: Eğitim Durumuna Göre İstihdamın Görünümü	72
Grafik 5: İşsizlerin Eğitim Durumu.....	73
Grafik 6: İstihdamın Yaş Gruplarına Göre Dağılımı.....	75
Grafik 7: İşsizlerin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı	76
Grafik 8: İstihdamın Cinsiyete Göre Dağılımı	77
Grafik 9: İki Yıl Altı İş Arama Süreleri.....	78
Grafik 10: İki Yıl ve Üstü İş Arama Süreleri.....	79
Grafik 11: İşgücüne Katılım Oranları	80
Grafik 12: İş Bulmaktan Umudunu Kesmiş Olanlar ve Çalışmaya Hazır Fakat İş Aramayanlar	81
Grafik 13: İşsizlik Oranları	82
Grafik 14: İstihdam Verileri.....	101
Grafik 15: Reel GSYH Verileri.....	102
Grafik 16: Reel Faiz Oranı Verileri	104
Grafik 17: Reel Efektif Döviz Kuru Verileri	105
Grafik 18: İhracatın İthalatı Karşılama Oranı Verileri.....	106
Grafik 19: Ücret Üzerindeki Yükler Verileri.....	111
Grafik 20: İstihdam Değişkeninin reel GSYH Serisine Olan Etki-Tepki Fonksiyonunun Grafiği	125
Grafik 21: İstihdam Değişkeninin Reel Faiz Serisine Olan Etki-Tepki Fonksiyonunun Grafiği	126
Grafik 22: İstihdam Değişkeninin Reel Döviz Kuru Serisine Olan Etki- Tepki Fonksiyonunun Grafiği	128
Grafik 23: İstihdam Değişkeninin ihracatın İthalatı Karşılama Oranı Serisine Olan Etki-Tepki Fonksiyonunun Grafiği.....	130
Grafik 24: İstihdam Değişkeninin Vergi Üzerindeki Yükler Serisine Olan Etki-Tepki Fonksiyonunun Grafiği	132

GİRİŞ

Bu çalışmada istihdam kavramı, emek faktörünün üretim sürecine katılması olarak kullanılmaktadır. İstihdam, işsizliği belirleyen temel değişkenlerden biridir. İşsizlik, ekonomik değişkenlerle birlikte, demografik yapı, iç ve dış göçler gibi sosyal değişkenlerden de etkilenir. İstihdamdaki artış, diğer değişkenler sabitken işsizliği azaltır. İstihdam, siyaset ve ekonominin ilgi odağı olan ve politika yapıcılarının sürekli göz önüne aldığı bir değişkendir. Bu nedenle istihdam ve işsizliği olumlu yönde etkilemek, ekonomik ve sosyal politikalar açısından öncelikli hedefler arasındadır.

Büyüyen işgücü için üretken alanlar oluşturamamak, uzun zamandır sık karşılaşılan bir sorun olarak göze çarpmaktadır. Bu konu, küreselleşmenin etkileriyle birlikte ulusal olmaktan öte, çok sayıda ekonominin yaşadığı küresel bir sıkıntıya dönüşmüştür. İşsizlik sorunu artarken Türkiye ve Dünya Ekonomisi açısından, ekonomik büyümenin bazı dönemler daha az istihdam yarattığı dikkat çekmektedir.

Bu çalışmanın amacı; Türkiye Ekonomisinde reel GSYH, reel faiz oranı, reel efektif döviz kuru ve dış satımın dış alımı karşılama oranı gibi temel makro ekonomik değişkenlerin, istihdam değişkenini dinamik olarak hangi yönde ve ne büyüklükte etkilendiğini incelemektir. Ayrıca bu tez çalışmasında, Türkiye’de istihdamı artırma amaçlı çıkarılan teşvik yasalarının ve ücret üzerindeki yüklerin, istihdam üzerindeki etkileri de araştırılmıştır. Son olarak, çalışmanın ampirik bulguları çerçevesinde, istihdamı artırmaya yönelik doğru makro ekonomik politika önermelerinin neler olabileceği ile ilgili öneriler sunulmaktadır.

İktisadi zaman serileri arasındaki dinamik ilişkiyi incelemekten önce bu değişkenlerin dinamik özelliklerinin belirlenmesi gereklidir. Bu amaçla, çalışmada kullanılan istihdam, reel GSYH, reel faiz oranı, reel efektif döviz kuru ve dış satımın dış alımı karşılama oranı değişkenlerinin durağan olup olmadıkları incelenmiştir. Değişkenlerin durağan olup olmadıklarını incelemek

için geleneksel birim kök testlerinden biri olan Genişletilmiş Dickey-Fuller birim kök testi kullanılmıştır. Birim kök test sonuçları bu değişkenlerin birinci dereceden bütünleşik değişkenler olduğunu göstermiştir. Bu nedenle, değişkenler arasındaki dinamik ilişkiyi incelemek amacıyla ilk önce değişkenlerin uzun dönem denge ilişkisine sahip olup olmadıkları araştırılmıştır. Bu duruma ilişkin analiz sonuçları değişkenlerin en az bir tane uzun dönem denge ilişkisine sahip olduğunu göstermiştir. Bu nedenle, yukarıda adı geçen temel makro ekonomik değişkenlerin istihdam üzerindeki dinamik etkilerini incelemek için Pesaran ve Shin (1998) tarafından geliştirilen Genelleştirilmiş etki-tepki analizi kullanılmıştır. Pesaran ve Shin'in genelleştirilmiş etki-tepki analizi Vektör Hata Düzeltme Modeli (VHDM) kullanılarak yapılmıştır.

Çalışmanın sınırlarını belirleyen üç kısıt vardır. İlk kısıt, çalışmanın 1988:Q4-2010:Q4 dönemi için Türkiye Ekonomisi'ni konu edinmiş olmasıdır. Söz konusu dönemin seçilmesinde, veri setinin 1988:Q4 döneminden itibaren sağlıklı biçimde elde edilmesi ve 1989 yılının sermaye hareketlerine tanınan serbesti ile önemli bir politika değişikliğini içeren yıl olması etkili olmuştur. Bunun yanında araştırmanın kapsadığı dönem içinde, Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği oluşturulmuş, ilgili dönemde çok sayıda ulusal ve küresel krizin Türkiye Ekonomisi'nde etkisi hissedilmiştir. Ayrıca Türkiye'de işsizliğin güncel bir sorun olması bu araştırma konusunun seçilmesi üzerinde etkili olan diğer faktördür.

İkinci kısıt, kullanılan veriler ile ilgilidir. Bunlar, makro ekonomik veriler ve istihdama yönelik politika değişkenlerinden oluşmaktadır. Tez çalışması toplam istihdamı konu edinmektedir, ücret üzerindeki yükler yapılan işin niteliği ve çalışanın özelliklerine göre farklılık göstermektedir. Bu nedenle ücret üzerindeki yükler veri seti, sadeleştirilerek en geniş çalışan kesimleri temsil edecek biçimde çalışmaya katılmıştır. Benzer biçimde, yatırımları ve istihdamı teşvik yasalarından ölçülmeye elverişli ve geniş kapsamlı olan 5084 ve 5763 sayılı Yatırımları ve İstihdamı Teşvik Yasaları modele eklenmiştir.

Çalışmanın inceleme döneminde yukarıda adı geçen yasalar dışında farklı istihdam teşviklerinin de uygulandığı görülmüştür. Fakat söz konusu istihdam teşviklerinin, dar kapsamlı bölgesel, sektörel veya sadece belirli bir çalışan kesimi hedef aldıkları için çalışmanın uygulama bölümüne eklenmemişlerdir. Ayrıca istihdam üzerinde etkili olduğu düşünülen ekonomi dışı, iç ve dış göçler, nüfus artışı gibi demografik ve sosyal değişkenler inceleme kapsamına alınmamıştır. Bunun yanında istihdamı etkilemesi olası, teknoloji, eğitim, üretkenlik ve kayıt dışı istihdam gibi yukarıda açıklanan model çerçevesinde değerlendirilemeyen diğer değişkenler de inceleme dışı tutulmuştur. Çalışmanın sınırlarını çizen son kısıt, tez çalışmasının istihdam konusunu makro ekonomik açıdan ele almasıdır.

Bu tez çalışmasının hazırlanması ardındaki bir başka neden, istihdam ve işsizliğin 2001 krizi ardından Türkiye’de ön plana çıkmış olmasına karşın Ekonomi Literatürü’nde Türkiye için benzeri bir çalışmanın bulunmamasıdır. Türkiye için yapılmış istihdam ve işsizliği inceleyen çalışmaların çoğunlukla yalnız bir değişken ile işsizlik yada istihdam arasındaki nedenselliği araştırmaya yönelik olduğu görülmüştür. Teşvik yasalarının, makro ekonomik değişkenler ve ücret üzerindeki yüklerin, istihdam değişkeni üzerindeki etkilerini aynı model içinde, etki tepki fonksiyonları yardımı ile inceleyen Türkiye Ekonomisi için yapılmış başka bir çalışmaya rastlanmamıştır. Aynı zamanda Dünya Ekonomisi’nde işsizlik ve istihdam alanında son on yılda yaşanan gelişmeler bu konuyu inceleme gereksinimini artıran bir başka nedendir.

Tez çalışmasının Birinci Bölüm’ünde ekonomi yazını incelenmiştir. Ekonomi yazınında, ekonomik büyüme, faiz oranları, enflasyon, döviz kurları, dış ticaret, işsizlik sigortası, yapısal değişiklikler, sübvansiyonlar ve vergi politikaları gibi değişkenlerin istihdam ile olan ilişkileri farklı ülkeler için yapılan çalışmaların bulguları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Birinci bölümün hazırlanma amacı, uygulama bölümünde yer alan değişkenlerin ve bu değişkenlere yakın değişkenlerin, istihdam ile ilişkilerine yönelik olarak

daha önce yapılan çalışmaların bulgularını farklı ekonomiler için incelemektir. Ardından, bu bulgular çerçevesinde istihdam ile söz konusu değişkenler arasındaki ilişkilerin yönü ve gücü açısından bilgiler sunmak, bu sayede Dünya'nın farklı ekonomilerinde istihdamın söz konusu değişkenlerden nasıl etkilendiğine ilişkin bilgiler sunmaktır.

İkinci Bölüm'de 24 Ocak 1980 kararlarının istihdama etkisi ve çalışmanın inceleme dönemi olan 1988-2010 yılları için gerçekleşen önemli ekonomik gelişmeler çerçevesinde Türkiye'de ekonomisinin görünümü ile geçirdiği dönüşüm hakkında bilgiler verilmiştir. Üçüncü Bölüm'de, tez çalışmasının inceleme dönemi için Türkiye'de istihdamın görünümü, yapısal özellikleri ve ilgili dönemde istihdama yönelik uygulanan teşvikler hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci ve üçüncü bölümün hazırlanma amacı, tez çalışmasının inceleme dönemi açısından, Türkiye'de hangi ekonomik olayların gerçekleştiği, istihdama yönelik ne gibi politikaların uygulandığını kısaca açıklamak ve Türkiye'de istihdamın yapısal özelliklerini kısaca tanıtmaktır.

Dördüncü Bölüm'de araştırma için kullanılan method hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Beşinci Bölüm'de uygulamada kullanılan değişkenler ve veriler tanıtılmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenler sırasıyla, reel GSYH, reel faiz oranı, reel efektif döviz kuru ve dış satımın dış alımı karşılama oranı, ücret üzerindeki yüklerdir. İstihdamın reel bir değişken olması nedeniyle çalışmada yer alan değişkenler reel biçime dönüştürülerek kullanılmıştır. Önemli bir makro ekonomik değişken olan enflasyon, reel bir değişken olmadığı için çalışmaya reel faiz oranı değişkeni üzerinden dolaylı olarak katılmıştır. Ayrıca 5084 ve 5763 sayılı Yatırımları ve İstihdamı Teşvik Yasa'ları kukla değişkenler olarak çalışmaya alınmıştır. Altıncı Bölüm'de ise ampirik uygulama ve uygulama sonucu elde edilen bulgular rapor edilmiştir.

Tez çalışmasının sonuç bölümünde, ulaşılan bulgular çerçevesinde Türkiye'de istihdamın makro ekonomik değişkenlerden, ne yönde ve ne büyüklükte etkilendiği tartışılmıştır. Bunun yanında, istihdama yönelik politika

uygulamalarının etkinlikleri, ücret üzerindeki yükler değişkeni ile 5084 ve 5763 sayılı Yatırımları ve İstihdamı Teşvik Yasa'ları istihdam üzerindeki etkileri çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmelerin ardından, bu günkü koşullar altında Türkiye'de istihdamı artırarak işsizlikle savaşım için etkin makro ekonomi ve teşvik politikalarının neler olabileceği, hangi makro ekonomik değişkenlerin istihdam hedefi ile çeliştiği yada istihdamı artırmak için bir araç olarak kullanılıp kullanılamayacağı değerlendirilmiştir. Son olarak, istihdam hedefli makro ekonomi politikaları ile uyumlu teşvik politikalarının neler olması gerektiğine yönelik öneriler sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSTİHDAMI ETKİLEYEN TEMEL DEĞİŞKENLER

Ekonomi biliminin erken dönemlerinde, tam istihdam varsayımı nedeniyle işsizliğin bir sorun olarak görülmediği ve üzerinde çok çalışılmayan bir konu olduğu dikkat çekmektedir. Klasik görüşün egemen olduğu bu dönemde, ekonomi bilimi işsizlik gibi bir sorunun var olmayacağını öngören yasalara dayanmaktaydı. Dönemin ekonomi biliminin dayandığı, Say Yasası¹, klasik faiz² ve ücret³ kuramı gibi temel yasalar, ekonomide işsizlik veya benzeri dengesizlik durumlarında, görünmeyen bir el⁴ yardımı ile dengesizliklerin kendiliğinden ortadan kalkacağını ileri süren bir düşüncenin ürünüydü.

Klasik düşünürler arasında, Malthus gibi piyasanın, talep ve arz arasında her zaman dengeyi kuramayacağına ilişkin görüşler öne süren bilim adamları da vardı. Malthus, Say Yasası'na ilişkin görüşlerini, Ricardo'ya yazdığı mektupta şu şekilde dile getirmiştir; "Etkin talep iki unsura sahiptir, satın alma gücü ve satın alma isteği. Satın alma gücü ülkenin, az ya da çok, üretimi ile açıklanabilir. Fakat satın alma isteği her zaman için en fazladır, nüfusa göre üretim azaldıkça, toplumun gereksinimleri için arz azalır. Kısaca, hiçbir şekilde, satın alma gücünün satın alma isteğinin bir oranı olduğunu düşünmüyorum. Bir ülke ele alındığında, arzın hiçbir zaman talepten daha fazla olmayacağı konusu ile de hem fikir değilim. Bir ulus, kesinlikle tüm ürettiklerinin satın alma gücüne sahiptir, fakat satın alma isteğine sahip

¹ Say Yasası: Bir ekonomide üretim kapasitesinin, her zaman, üretilen malları kapsayacak, massedecek bir istem artışı yaratacağını belirleyen ilkedir. Bu klasik iktisatçıların ekonomiyi sürekli tam çalışma düzeyinde dengede varsaymalarındaki temel dayanaklardır.

² Klasiklere göre, faiz oranları, tasarruf arzı ile sermaye talebinin kesişmesi sonucu oluşur ve bu ekonomideki tasarruf arzı ile sermaye talebini belli bir düzeyde eşitler. Faiz oranları otomatik olarak, gerçekleşen tasarruflarla gerçekleşen yatırımları birbirine eşitler.

³ Klasiklere göre, emek arzı ve emek talebinin kesişmesi, ücretleri ve aynı zamanda ekonominin istihdam düzeyini belirler. Emek talep ve arzının kesiştiği noktada ekonomi tam istihdamdadır.

⁴ Görünmeyen El: Ekonomik yaşamın varsayılan doğal düzenini sağladığı düşünülen güçtür. Bu güç kişisel çıkara dayanmaktadır ve toplumsal çıkarlarla örtüşmektedir. A.Smith, Ahlaki Değerler Kuramı ve Ulusların Zenginliği, yapıtlarında ilk olarak bu kavramı kullanmıştır.

olmayacağını kolaylıkla kavrayabiliyorum” (Ricardo,1955: 132) Malthus, Say Yasasını benimsememesi ve o dönemin egemen görüşü olan otomatik denge düşüncesine şüpheci yaklaşımı ile tam istihdam varsayımına katılmamıştır.

Klasik dönemin egemen görüşlerine en ciddi eleştiri ise Marx tarafından yapılmıştır. Onun eleştirileri arasında işsizliğe önemli bir vurgu yapıldığı görülmektedir. Marx’a göre işsizlik kapitalist sistemin doğal bir sonucudur. Ayrıca emek piyasası, her zaman emek arzı fazlası içerir. İşsizler yedek işsiz ordusu oluşturarak, ücretlerin düşük olması yönünde baskıya neden olur. Marx’ın bu konudaki görüşünü, Kapital’in birinci cildinden yaptığı aktarımlar ve eklediği vurgularla Sweezy şu şekilde açıklar; “Yedek işsiz ordusu, durgunluk ve ortalama refah dönemlerinde aktif emek ordusunu baskı altında tutar. Aşırı üretim ve çöküş dönemlerinde ise söz konusu aktif emek ordusunun isteklerini kontrol altında tutar. Bu nedenle emek arz ve talep yasasının işleyişi, nispi artı nüfus ekseninde gerçekleşir. Bu eksen de, bu yasanın işleyişini, sermayenin sömürü ve egemenlik faaliyetleriyle mutlak olarak uyumlu sınırlar içinde tutar” (Sweezy, 2007: 92).

Tam istihdam varsayımına yönelik bu eleştirilere karşın, Piyasaların Süpürülmesi⁵ kavramının Neo-Klasik düşünürlerin, tam istihdamın otomatik olarak kurulacağı düşüncesi oluşumunda önemli bir dayanak noktası olduğu görülmektedir. Walras, Saf Ekonominin Unsurları (Walras,1954) adlı eserinde, ekonomideki tüm piyasaların birbirleri ile olan ilişkisini piyasaların süpürülmesi kavramına dayandırmaktadır (Ekelunda, Hebert, 1997: 382). Bu yaklaşıma göre, tam istihdamdan uzaklaşılması durumunda, esnek ücretler sayesinde tekrar tam istihdama dönüş sağlanacak ve piyasalar sürekli olarak süpürülecektir. “Neo-Klasik kurama göre işsizlik yapısal katılıkların sonucudur. Ücretlerin düşmesi önündeki yapısal nedenler piyasaların süpürülmesini engeller ve tam istihdam dengesinden uzaklaştırır” (Seccareccia, 2004: 20). Bu durumda, esnek fiyatlar ve ücretler sayesinde

⁵Ekonomide bozulan dengelerin kendiliğinden düzeleceği anlamını taşır. Bu yaklaşıma göre tam rekabet koşulları altında ücret ve fiyat esnektir. Ekonomiye dışarıdan müdahale edilmez ise esnek fiyatlar sayesinde denge tekrar piyasa tarafından otomatik olarak kurulur. Bu durumda tam istihdam koşulları tekrar sağlanır.

piyasaların süpürülmesi sonucu otomatik olarak tam istihdam dengesi sağlanır.

1929 ekonomik krizine kadar, diğer ekonomik sorunların gölgesinde kalan işsizlik, ekonomi yazınında da o döneme kadar çok ilgi görmemiştir. Fakat 1929 krizi ile işsizlik, öncelikli bir sorun olarak dünyanın gündemine oturmuştur. Bu krizden önce egemen görüşe göre işçiler, emeklerinin marjinal ürünleri kadar ücret almaktaydı. Aynı mantıkla bakıldığında, kriz dönemi boyunca görülen büyük istihdam düşüşleri sonucu emeğin marjinal verimliliğinde büyük bir artışın olması gerekirdi. Fakat kuramsal olarak beklenenin tersine kriz döneminde istihdam azalışı yanında, ücretler de keskin biçimde düşmüştür. 1929 krizinde yaşananlar, istem dışı işsizliği açıklayamayan Neo-Klasik görüşün sarsılması ve sorgulanmasına neden olmuştur. Daha ötesinde bu kriz, hükümetlerin işsizlik üzerinde politika üretmesinin gerekliliğini ortaya koymuştur.

Kriz döneminde yaşananlara ilişkin sorgulamalar, Keynes'in "Faiz, İstihdam ve Paranın Genel Kuramı" adlı çalışması ile politika önermelerine dönüşmüştür. Keynes'in, ekonomi biliminde yeni bir dönem açan, kitabında eksik istihdamın bu yeni kuramın merkezinde olduğu görülmektedir (Keynes, 1964: 46-65). Keynes'e göre; Klasik Kuramın öngördüğü gibi ekonominin görünmez bir el yardımı ile sürekli tam istihdamda dengede olması söz konusu değildir. Keynes adı geçen yapıtında, işsizlik olması durumunda ekonomi tam istihdamda değilken, hükümetlerin devlet harcamalarını artırarak, talep artışı yolu ile işsizliği azaltabileceğini ileri sürmüştür (A.g.e. : 54-65).

Keynes'in yukarıdaki önerisi bu gün bile işlerliğini sürdürmektedir. ABD için yapılan bir çalışma, maliye politikalarının, işgücü piyasası üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmaya göre, devlet harcamalarında GSYH'nin %1 kadar bir artış olduğunda, üretim ve işsizlik çarpanlar yolu ile olumlu etkilenmektedir. Bu etki, üretimde bir yıl için %1,2 ve işsizlik için tepe noktasında 0,6 baz puandır. GSYH'de her bir baz puanlık artış 1,3 milyonluk

istihdam artışı sağlamaktadır (Monacelli, Perotti, Trigari, 2010). Kamu harcamalarını artırarak işsizlik ile savaşmak, uzun dönemde, kamu bütçesi dengelerini bozma olasılığı nedeni ile sürdürülebilirliği tartışmalı bir politika seçeneğidir. Buna karşın, modern istihdam kuramının ve istihdamı artırmaya yönelik politika önermelerinin, Keynes'in görüşleri ile doğduğu ileri sürülebilir.

İşsizliğe yönelik çalışmalar, bu sorunun yalnızca ekonomik değil aynı zamanda sosyal sonuçlarının da olduğu ortaya koymuştur. Tüm ekonomik sorunlar sosyal etkiler barındırmakla birlikte, işsizlik sosyal yönden ağır maliyetleri nedeniyle diğer ekonomik sorunlara kıyasla görece ön sıralarda yer almaktadır. Bu konuda yapılan bir araştırmada, ABD'ye ait iki büyük öznel refaha ilişkin veri seti kullanılmıştır. Bunlardan ilki, Hastalıkları Önleme Merkezi'nin Davranışsal Risk Faktörü İzleme Sistemidir. (Center of Disease Control's (CDC), Behavioral Risk Factor Surveillance System, (BRFSS)) Bu sisteme ait veri seti, eyalet temelli bir ankettir. Sistem, sağlık için riskli davranışlar, önceleyici sağlık uygulamaları ve sağlık hizmetlerine erişim ile ilgili bilgiler toplamaktadır. Her sene rast gele seçilmiş 18 yaş ve üzeri 350,000 yetişkin Amerikalının katıldığı telefonla yapılan bir çalışmadır. Bu anket, stres, depresyon gibi akıl sağlığına ilişkin bilgileri toplamaktadır. İkinci veri seti ise Gallup Günlük Anketidir (Gallup Daily Poll). Bu anket sadece refaha ilişkin bir ankettir ve bu nedenle BRFSS'den daha fazla soru içermektedir. Toplamda 2,3 milyon kişinin katıldığı bu iki anket yolu ile işsizliğin, işsizler üzerindeki ekonomik ve diğer maliyetlerini karşılaştırmaya olanak tanıyan bir hesaplama elde edilmiştir. Adı geçen çalışmada, eşanlı olarak, yerel işsizliğin nüfusun kalan kısmının öznel refahı üzerindeki etkisi de araştırılmıştır. İşsiz olanlar için, öznel refah bulguları, gelir ve gelir dışı etkiler olarak ikiye bölünmüştür. Elde edilen sonuçlara göre gelir dışı etkiler, gelir etkilerinin beş katı kadardır. Bu bulgu, başka birçok ülkede bulunan sonuçlarla örtüşmektedir. Çalışmaya göre, işsizliğin yüksek olduğu bölgelerde yaşayan işsizler için, gelir dışı etkiler daha düşüktür. Çünkü işsizliğin yüksek olduğu bölgelerde yaşayan çalışanlar, diğer bölgelerde yaşayan çalışanlara göre daha düşük bir refah algısına sahiptir. Bu nedenle

işsizliğin yüksek olduğu bölgelerde yaşayan işsizler ile çalışanlar arasındaki refah algılaması diğer bölgelere kıyasla daha yakındır. Çalışmaya göre, gelir dışı etkiler nedeniyle oluşan, işsizliğin toplam refah bedeli, işsizlikten dolayı azalan gelirden kaynaklanan maliyetin on beş katından fazladır (Helliwel, Huang, 2011: 9,10,34). Bu çalışma, işsizlik sorununun öznel refah üzerinde, yoksun kalınan ücret gelirinden daha fazla olumsuz dışsallık yarattığı ve yüksek sosyal maliyetlere neden olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırmaya katılan, çalışan ve işsizler, BRFSS anketinde, işsizlik nedeniyle hayattan daha az tatmin olduklarını belirtmiştir. Sosyal ve siyasal maliyetleri nedeniyle işsizlik, ekonomik sorunlar arasında siyasetin en fazla dikkatini çeken konudur. Bu dikkate alındığında, işsizliğin çözümüne yönelik politika önermelerini içeren çalışmaların ekonomi yazınında çok dikkat çekmesi şaşırtıcı değildir.

Ekonomi yazını incelendiğinde, ekonomik yapının değişimi ve ekonomi biliminin gelişimiyle birlikte, bir araştırma alanı olarak istihdam konusunun öne çıktığı ve tam istihdam varsayımının değiştiği görülmektedir. Bunun yanında, dünya ekonomisinde görülen krizler, dış ticaret artışı, finansal piyasaların serbestleşmesi, pek çok ekonomik değişken gibi istihdam üzerinde de önemli etkilere yol açmıştır. Bu süreçte işsizlik sorununun sosyal etkilerinin hafifletilmesi için işsizlik sigortası gibi uygulamaların yanında istihdamın artırılması amacı ile hükümetlerin çeşitli teşvik politikaları uyguladığı izlenmektedir. Söz konusu gelişmeler istihdam konusunu farklı yönleri ile ele alan değişik çalışmaların yapılmasına neden olmuştur. Tez çalışmasının bu bölümünde bazı temel ekonomik değişkenler, politikalar ve yapısal değişimler ile istihdam arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların bulguları hakkında bilgiler verilecektir. Bu bölümün hazırlanmasındaki amaç, tez çalışmasının uygulama bölümünde ulaşılan sonuçlar öncesinde, literatürde istihdam değişkenini inceleyen çalışmaların ulaştığı bulgular ve istihdam değişkeninin özelliklerinin tanıtılmasıdır.

1.1. EKONOMİK BÜYÜME

Ekonomik büyüme, mal ve hizmet üretiminde, dolayısı ile milli gelirden görülen reel artış olarak tanımlanabilir, aynı zamanda bu kavram üretimde görülen nitelik değişimlerini göz önüne almaz. Ekonomik büyüme ile ortaya çıkan yatırım ve üretim artışı, üretim faktörlerine yönelik talebi artırır. Faktör talebindeki artışın işgücü talebini yükselterek istihdam düzeyini artırması beklenir. Bu nedenle ekonomik büyüme yolu ile istihdamı artırmak sık rastlanan bir politika önermesidir. Benzer biçimde, ekonominin küçülmesi yada ekonomik büyümenin yavaşlaması durumunda, üretim ve yatırımların hız keserek, işgücüne yönelik talebi azaltıp istihdamı düşürmesi beklenir.

Ekonomik büyümenin istihdam üzerindeki etkisi, büyük ölçüde ortaya çıkan büyümenin ve ekonominin yapısal özellikleri ile ilgilidir. Eğer ekonomik büyüme sonucu, işgücü talebinde büyük bir artış ortaya çıkıyorsa, istihdam artışının yüksek gerçekleşmesi ve buna bağlı olarak ekonomik büyüme ve istihdam ilişkisinin güçlü olması beklenir. Ancak ekonomik büyüme her zaman işgücü talebini beklendiği kadar artırmayabilir. Ekonomik büyümede görülen yapısal değişimler veya krizlere bağlı sektörel kaymalar, işgücü talebi üzerinde ve buna bağlı olarak ekonomik büyüme istihdam ilişkisi üzerinde değişikliklere yol açarak, her zaman işsizlik azalışına neden olmaz.

İşsizliği konu alan çalışmalar arasında, Okun'un ekonomik büyüme ile işsizlik arasında ilişki kuran çalışması, ekonomi yazınında geniş onay görmüştür. Okun, İkinci Dünya Savaşı sırasında ABD ekonomisinde doğal işsizlik oranı olarak kabul edilen %4 işsizlik oranını geçen, her %1'lik artışın, reel GSYİH'yı %3 oranında düşürdüğünü ortaya koymuştur. Okun'un, büyüme ile işsizlik oranı arasında bulunduğu bu ilişki Okun Yasası olarak adlandırılmıştır (Okun, 1983: 145, 158).

Ekonomi yazınında Okun Yasası'nın bu gün de işlediğine yönelik bulgular vardır. ABD için 1957 ve 1997 yıllarını kapsayan veri seti kullanılarak Okun Yasası test edilmiştir. Çalışmada, doğal ekonomik büyüme oranını

aşan, yaklaşık her %2'lik büyümenin, işsizlik oranını %1 azalttığı sonucuna ulaşılmış ve Okun Yasası doğrulanmıştır (Freeman, 2000: 11,12).

OECD üyesi ülkeler olan, Japonya, Danimarka, İsviçre, İngiltere, Almanya, Finlandiya, Fransa, Hollanda, Norveç, İsveç için yapılan bir çalışmada, Okun Yasasının tam olarak işlemediği fakat Avusturya, Kanada, Belçika, İtalya ve ABD için Okun Yasasının geçerli olduğu görülmüştür. Araştırmacılar, Okun Yasası'nın işleyişine yönelik farklı sonuçların, ekonomik büyümedeki sapmalardan kaynaklanan, işgücü talebi tepkisi nedeniyle ortaya çıktığı ileri sürmüşlerdir (Sögner, Stiasny, 2000: 22). Yunanistan'da 1971-1993 yılları için bölgesel olarak Okun Yasasının geçerli olup olmadığını araştırıldığında, işsizlikle, çıktı arasında uzun dönemli ilişkinin olduğu ve incelenen 13 bölgenin 6'sında Okun Yasasının geçerli olduğu görülmüştür (Christopoulos, 2004: 619).

Bu bulguların yanında, Cezayir, Mısır, Fas ve Tunus'da Okun Yasası'nın geçerli olmadığına yönelik sonuçlar elde edilmiştir. Bu sonuç, var olan işler ile eğitim sisteminin uyumsuz olması ve bu ülkelerde devletin işgücü talebindeki baskın yerine bağlanmıştır. Söz konusu yapı, bu ülkelerde ekonomik büyüme ile işgücü talebi arasında güçlü bir bağlantının olmamasına neden olmaktadır. Araştırmaya göre bu sonuç, ekonomik büyümeyle devletin işgücü talebinin birlikte hareket etmemesine ve ekonomik büyümenin devletin işgücü talebine yansımamasına bağlanmıştır (Imad, 2008: 10).

Devletin en büyük işveren konumunda olduğu, gelişmekte olan ülkeler için Okun Yasasının geçerli olmaması şaşırtıcı değildir. Ancak gelişmiş ekonomiler için Okun Yasasının işlemiyor olması beklenmeyen bir durumdur. 2000'li yıllarda yaşanan gelişmeler, büyüme ve işsizlik arasındaki ilişkinin giderek gücünü yitirdiğine yönelik kuşku artırmaktadır. Özellikle son küresel ekonomik kriz sonrası görülen durum, bu alanda yürütülen araştırmaları artırmıştır. ABD için yapılan bir çalışma oldukça dikkat çekicidir, söz konusu çalışmaya göre, 2009 yılında ABD'de firmalar birçok işçiyi işten

çıkarmalarına karşın, üretim düzeyi göreceli olarak durağan kalmıştır. Bu durum, işsizlik ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye dayanan Okun Yasası'nı yaralamıştır. Eğer Okun Yasası, 2009 yılında geçerli kalmış olsaydı, bir önceki yıl işsizlik oranında yaşanan yükselme, var olan yükselmenin yarısı kadar olmalıdır (Daly, Hobijn, 2010: 4). Bunun yanında, Türkiye için de ekonomik büyüme oranı ile işsizlik oranı arasında karşılıklı bir nedensellik olmadığı görülmektedir. Bu sonuç araştırmacı tarafından sürekli büyüyen işgücü arzı ve sermaye yoğun ekonomik büyümeye bağlanmıştır (Yılmaz, 2005: 9-12). 1989-2010 yılları arası dönemi ele alan ve Türkiye için yapılmış bir başka çalışma ise söz konusu dönemde Türkiye'de istihdam yaratmayan bir büyüme sürecinin yaşandığını ileri sürmektedir. (Kök, Gürel, 2012: 54) Gene Türkiye Ekonomisi'ni konu alan bir başka çalışma ise 1992-2008 yılları için imalat sanayinde istihdam esnekliği ve istihdam eğilimini incelemiştir. Çalışmaya göre, imalat sanayinde ölçek büyüklüğü açısından istihdam yaratma potansiyeli olan firmalar aslında büyüme açısından zayıf performans gösteren firmalardır. Bu durum, büyüme ve istihdam artışlarının sürdürülebilirliği açısından şüphelere yol açmaktadır. (Tuncer, Altıok, Aktaş, 2012: 72)

Ekonomi literatüründe işsizlik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çok sayıda çalışmanın yanında, istihdam ve ekonomik büyüme ilişkisine yönelik araştırmaların da olduğu görülmektedir. Avrupa Ülkeleri'ni değerlendiren bir çalışmaya göre, 1989-1999 yılları için Bulgaristan ve Ukrayna'da, istihdam ile büyüme arasında hiçbir ilişkinin olmadığı ortaya konulmuştur. Macaristan, Polonya, Slovenya, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Slovakya ve Rusya'da, istihdam ekonomik büyümeye pozitif cevap vermektedir. Romanya'da ise ekonomik büyümenin istihdam üzerinde küçük ve istatistiksel olarak negatif bir etkisi söz konusudur (Saget, 2000).

Malezya, Filipinler ve Singapur için istihdam ile makro ekonomik değişkenler arasındaki ilişki incelendiğinde, bulgulara göre, bu üç ülkede 1970-2005 yılları arası dönem için ekonomik büyümeden istihdama doğru bir

nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır (Abdullah, Naim, Long, 2011). Yukarıda sonuçları özetlenen iki çalışmanın bulguları bazı ekonomiler için ekonomik büyümenin istihdam sağlayamadığını ortaya koymaktadır.

Singapur için yapılan bir çalışmada, istihdamın, ekonomik büyüme ve reel ücretlere bağımlı olduğu bir ekonometrik model içinde, büyümenin istihdam üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Çalışmaya göre, 1983-2001 yılları arası dönem için ekonomik büyümede görülen her bir baz puan artışı, istihdamı 0.61, iki yıllık sürede ise 0.61 baz puan artırmaktadır (Yam, vd. 2002).

ABD için yapılan ve 1990-2003 yıllarını kapsayan bir çalışma için ekonomik büyümenin istihdam yoğunluğu ve istihdam ile ekonomik büyüme arasındaki zamanlama ilişkisini hesaplamak amacıyla modeller geliştirilmiştir. On eyalet için istihdam yoğunluğu 0.31 ile 0.61 arasında ve tüm Amerika için 0.47 olarak hesaplanmıştır. Aynı zamanda, sonuçlar ekonomik büyümenin istihdam üzerinde kısmen anlık etkisi olmasına karşın, bu etkinin birçok eyalette birkaç çeyrek devam ettiği bulgusuna ulaşmıştır (Seyfred, 2005). Söz konusu bulgulara göre, ABD’de ekonomik büyümenin istihdam üzerindeki etkisi kalıcı değildir.

Yukarıda yer alan ekonomik büyüme ile işsizlik ve istihdam arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmaların sonuçları tekrar değerlendirildiğinde, İstihdamı artırmak ve işsizlik sorunu ile savaşımlar için yalnızca ekonomik büyüme yoluyla politikalar üretmek, bu gün için tek başına yeterli bir politika önermesi olarak görünmemektedir. Çünkü pek çok ekonomi için ekonomik büyümenin istihdam üzerinde beklendiği gibi güçlü etkilerinin olmaması ötesinde, literatür incelendiğinde söz konusu etkinin kalıcı olmadığına yönelik bulgular da görülmüştür. Bu bulgular çerçevesinde ekonomik büyümenin bazı dönemler beklendiği kadar istihdam sağlayamaması şaşırtıcı değildir. Dünya Ekonomisi 1996-2006 yıllarında ortalama %4,1 büyümüştür. Aynı dönem için istihdam artışı yıllık %1,6 olmuştur (ILO, 2007: 11). Dünya ekonomisi 2010’da %5,1 ve 2011’de %4 oranında büyüme göstermesine karşın, 2010 yılında dünyada

istihdam artışı %1,3 olarak gerçekleşmiştir. İşsiz sayısı ise 2007 ile karşılaştırıldığında, 2011 yılında 27 milyon kişi daha fazladır (ILO, 2012: 13).

Bu tez çalışmasının bulguları da yukarıda sıralanan çalışmaların bulguları ile benzerlikler göstermektedir. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre, istihdamı artırmak açısından Türkiye için ekonomik büyüme etkili bir makro ekonomik değişkendir, ancak en güçlü değişken ve tek başına yeterli bir politika aracı olma özelliği göstermemektedir.

1.2. FAİZ ORANLARI

Klasik ve Neo-Klasik görüş, dayandığı faiz yasası gereği, tasarrufun tek amacının faiz elde etmek, faizin de, tüketimden vazgeçmenin ödülü olduğunu ileri sürer. Egemen görüşün otomatik denge yaklaşımı, ödünç verilebilir fonlar piyasasında da söz konusudur. Tasarruflar, faiz yolu ile ödünç verilebilir fonlara dönüşmekte, bu ise yatırımlar için gereken kaynağı ve yatırım artışı ile istihdam sağlamaktadır.

Arz yönünden bakıldığında faiz oranlarındaki değişimler yatırımların finansmanını kolaylaştırarak yada zorlaştırarak, istihdam değişkenini yatırımlar üzerinden etkileyebilir. Bunun yanında finansal piyasaları gelişmiş ekonomiler için düşük faizler, ucuz tüketici kredileri başka bir anlatımla tüketimin ucuza finanse edilmesi anlamına da gelmektedir. Bu nedenle faiz oranlarındaki düşüşler finansal açıdan gelişmiş ekonomilerde talep artışına neden olabilir. Talep artışı, yatırım ve üretim artışına neden olarak istihdamı etkileme gücüne sahiptir. Bu çerçevede faiz oranlarındaki değişimler hem arz, hem de talep yönünden istihdamı etkileyebilir.

Keynes'e göre de faiz, yatırım kararları üzerinde önemli bir belirleyicidir, ancak faiz oranları yatırım tasarruf eşitliğini tek başına sağlayamaz. Tasarruf ve tüketimi, faiz oranları yanında gelir de belirler. Ayrıca yalnızca faizlerin düşük olması yatırım kararları verilmesi için yeterli

değildir. Faiz oranlarının bir yerden sonra düşmesi olanaksızdır ve bu düzeyde yatırımlar faiz oranlarının düşük olmasına karşın artmaz. Keynes, yatırım miktarının, yatırım talep eğrisi üzerinde sermayenin marjinal etkinliğinin piyasa faiz oranına eşit olduğu noktada oluşacağını belirtmiştir. Bu düşünceden yola çıkarak, yatırımların en önemli belirleyicilerinden biri olan faiz oranının genel kuramını oluşturan Keynes, faiz oranının likidite tercihi ve para arzı tarafından belirlendiğini ileri sürmüştür (Keynes, 1964:165-174).

Temel kuramların yanında ekonomi yazının bütünü, yatırım kararları üzerinde faiz oranlarını etkili bir değişken olduğunu konusunda uzlaşa içerisindedir. Hollanda, ABD, Kanada, İngiltere, Japonya, Almanya ve Fransa için yapılan bir çalışmaya göre, faizler yatırımlar üzerinde önemli bir belirleyicidir ve istihdam yatırımlardan etkilenir. Söz konusu çalışma, daha önce Hollanda için yapılan ve ARMAX modeli kullanarak işsizlik ile faiz oranı arasında nedensellik ilişkisi ortaya koyan çalışmaya benzer bir modeli kullanmaktadır (Bierens, 1987). Aynı model kullanılarak yapılan bir diğer çalışmada yukarıda adı geçen ülkeler için benzer bir nedensellik ilişkisi belirlenmiştir. Modellemede, VAR yerine VARMA yani MA ve mevsimsel MA eklenmiştir. Çalışmanın bulgularına göre faiz oranları ile istihdam arasında nedensellik ilişkisi vardır. Adı geçen ülkeler için faiz oranları, endüstriyel üretimle birlikte, işsizlik için ana açıklayıcı değişkendir. Buna karşın çalışmada yer alan birçok ülkede, ücret düzeyleri, işsizliği açıklamada ya çok önemli, yada önemsizdir (Bierens ve Broersma, 1991: 34). Gelişmiş ekonomiler için yapılan bu araştırma, istihdam ile faiz oranları arasında güçlü bir bağın olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırmacılar istihdam ve enflasyon ile ilgili araştırmalarda faiz oranı değişkeninin önemle göz önüne alınması gerektiğini belirtmektedir. Başka bir anlatımla, enflasyon ve işsizlik oranı arasındaki seçim üzerine yapılan tüm araştırmalarda, modele reel faiz oranının eklenmesi gereklidir. Çünkü faiz oranlarında ortaya çıkan bir değişme sonucu, firmaların sermaye kullanımı

etkilenecek, bu yolla ekonomideki istihdam düzeyi üzerinde bir etki ortaya çıkacaktır. Araştırmacılar bu savın geçerliliğini test etmek için, bir model geliştirmiştir. Modelde, enflasyon ve reel ücretlerin yanı sıra, faiz oranı, açıklayıcı değişken olarak yer almıştır. Çalışma, 1961-2005 yılları arası veriler kullanılarak İngiltere için yapılmıştır. Bulunan sonuçlar, faiz oranının, gerçekten enflasyon ile işsizlik arasındaki seçimi açıklayan önemli bir değişken olduğunu göstermiştir ve faiz oranı değişkeninin dışlanması önemli derecede yanlış belirlenmeye yol açacağı ortaya konulmuştur. Bu durum enflasyon ile işsizlik arasındaki seçimi araştıran ve Phillips Eğrisi'ni konu alan çalışmalarda, reel faiz oranı değişkeninin yer almamasının yanlış bulgulara neden olabileceğini ortaya koymaktadır. Eğer reel faiz oranı değişkeni göz önüne alınmaz ise dışlanmış değişken ve buna bağlı sapmalı tahminlerle yüz yüze kalınabilir. Bu nedenle, enflasyon ile istihdam arasındaki ilişkiye yönelik doğru sonuçlar elde edilemeyebilir (Chen, Gentle, Upadhyaya, 2010: 90). Enflasyon ile işsizlik arasındaki ilişki araştırılırken, reel faiz oranının göz önüne alınmasının, bulguların güvenilirliği açısından önem taşıdığı anlaşılmaktadır. Okuduğunuz tez çalışmasının uygulama bölümünde faiz oranı değişkeni yukarıda önerildiği gibi, reel faiz oranı olarak kullanılmıştır.

İstihdam ile faiz oranları arasındaki ilişkinin diğer bir yönü, istihdama ilişkin gelişmeleri izleyen para politikası uygulayıcılarının istihdam verilerine yönelik tepkileridir. Bu ilişki, teorik öngöründen farklı olarak, istihdam verilerinden faiz oranlarına doğrudur. ABD için faiz oranının istihdam raporuna olan tepkisini incelendiğinde, ABD Merkez Bankası'nın, istihdam raporlarına göre karar aldığı, aylık işsizlik oranlarını çok yakından izlediği görülmüştür. Ayrıca para politikası yapımcılarının istihdam verilerine olan duyarlılığının son yıllarda daha da arttığı bulgusuna ulaşılmıştır (Cook, Corn, 1991: 9). Bu bulgular, istihdam oranlarındaki değişmelerin para politikası uygulayıcıları tarafından izlendiği ve faiz politikalarını etkilediği yönündedir. ABD için yapılan benzer bir çalışma yukarıdaki bulguları destekleyen sonuçlara ulaşmıştır. Çalışmada, işsizlik verilerinden faiz oranlarına doğru

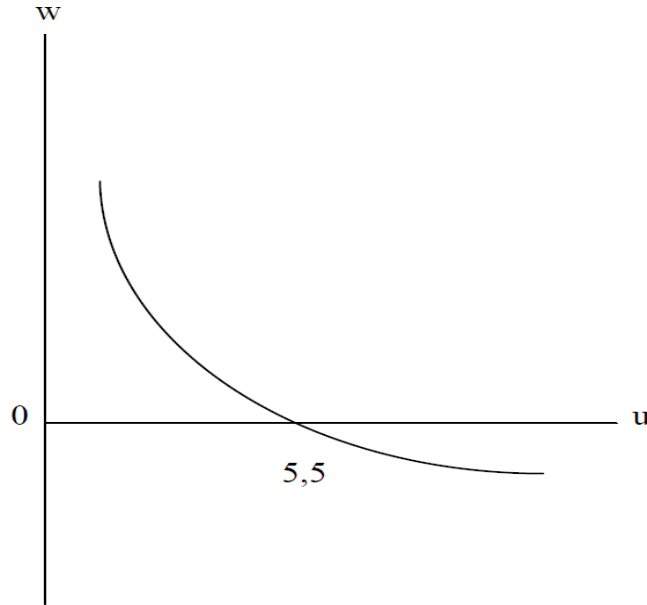
benzer bir ilişkiyi belirlemiştir. İşsizlik ile ilgili açıklanan verilerin üç aylık hazine bonosu üzerindeki etkisi, yirmi yıllık bir dönem için araştırılmıştır. İstihdama ilişkin açıklanan verilere, faiz oranlarının tepkisinin büyüklüğü, duyuru hakkındaki beklentiye ve ABD Merkez Bankası'nın (Federal Reserve) bu gelişmeye karşı vereceği olası yanıtla ilişkin beklentilere bağlı olduğu görülmüştür (Kearney, 2002: 422-423).

İstihdam ve faiz oranları arasındaki ilişki incelendiğinde kuramsal çalışmaların faiz oranlarındaki değişimlerin yatırımları etkileyeceği ve bu yolla istihdamın etkileneceğini ileri sürdükleri görülmektedir. Bununla beraber Kearney'in, Cook ve Corn'un ABD için yaptıkları araştırmalarda olduğu gibi işsizlik verilerinin de faiz oranlarını etkilediğine yönelik bulgular vardır. Bu çalışmalarda ilişkinin yönü beklenenin tersine, işsizlikten faiz oranlarına doğrudur. İşsizlik oranlarındaki değişimlerin, para politikası yapıcılarını etkilediği ve politika yapıcılarının faiz kararları üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Yukarıda değinilen iki çalışmanın bulguları, işsizlik ve faiz oranı değişkenleri arasındaki ilişkinin iki yönlü de olabileceğini ortaya koymaktadır. Tez çalışmasının uygulama bölümünde elde edilen sonuçlar, Türkiye için reel faiz oranı değişkeninin istihdam üzerinde dinamik etkilere sahip bir değişken olduğunu ortaya koymuştur.

1.3. Enflasyon

Enflasyon ve işsizlik arasındaki ilişkiyi inceleyen en ünlü araştırma, Phillips tarafından yapılan ve işsizlik ile ücretler arasında bir ilişkinin varlığını ileri süren çalışmadır. (Phillips, 1958) Bu çalışma, Keynes sonrası dönemde, uzun süre tartışmaya neden olmuştur ve bazı Keynesyen ekonomistler tarafından, Keynesyen görüşleri tamamlayan kayıp denklem olarak da değerlendirilmiştir. Ücretler ve işsizlik arasındaki, ters yönlü ilişkiyi kuran eğriye ise Phillips Eğrisi adı verilmiştir.

Aşağıda Philips Eğrisi görülmektedir. Phillips'in çalışması 1861-1957 yıllarını içermekte olup İngiltere için yapılmıştır. Şekilde “w” parasal ücretleri, “u” işsizliği temsil etmektedir. Phillips'in çalışması bu iki değişken arasındaki doğrusal olmayan ters yönlü ilişkiyi incelemektedir.



Şekil 1: Phillips Eğrisi

Kaynak: Phillips, A.W., The Relation Between Unemployment and the Rate of Change of Money Wage Rates in the United Kingdom: 1861-1957., *Economica*. Vol. 25. November. 1958, S.290

Samuelson ve Solow, yaptıkları çalışmada, Phillips Eğrisini geliştirerek parasal ücret yerine, enflasyon oranını kullanmışlardır ve Phillips'in çalışmasını bir politika önermesine dönüştürmüşlerdir. Böylece, Phillips Eğrisi enflasyon oranı ile işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi açıklayan bir eğriye dönüşmüştür. Bu durum, politika yapıcıları için farklı işsizlik oranları ile farklı enflasyon oranları arasında seçim yapılabileceği anlamını taşımaktadır (Samuelson ve Solow, 1960).

Somuelson ve Solow tarafından geliştirilen Philips'in çalışması, ekonomi ve siyasetin ilgi odağı olmuştur. Bu çalışma, işsizlikle savaşım ve istihdamı artırmak için politika yapıcılara önemli bir araç sunmaktaydı. Bu araç, para arzını artırarak enflasyona katlanıldığında, işsizlik azaltılabilir

savıdır. Bu yaklaşım işsizlik sorununun çözümü için, 1960'lı yılların ortalarına kadar önemli bir politika aracı olarak görülmüştür.

Ekonomide uzun dönemde enflasyon ve işsizlik arasında seçime neden olacak bir işleyişin olup olmadığına yönelik tartışmalar, Phillips Eğrisinin doğruluğunu çürütecek araştırmaları da beraberinde getirmiştir. 1960'lı yılların ortalarına kadar onay gören Phillips Eğrisi'nin varlığı düşüncesi, Phelps'in (Phelps, 1967) ve ardından Friedman'ın (Friedman, 1968) yaptığı çalışmalar ile büyük ölçüde çürütülmüştür. Bu iktisatçıların yaptığı analizler, enflasyonla ilgili beklentilerin göz önüne alınması durumunda, enflasyon ile işsizlik arasında, uzun dönemli bir değiş tokuşun söz konusu olamayacağını ortaya koymuştur. Bu durum 1970'li yıllara gelindiğinde bir politika aracı olarak işsizlik ve enflasyon arasında seçim sunan, Phillips Eğrisi'ne olan inancı büyük oranda yok etmiştir.

Yukarıda değinilen, Phillips Eğrisi'nin varlığı üzerine ekonomi yazınında yapılan tartışmalar izlendiğinde, baskın görüşün, kısa dönemde işsizlik ile enflasyon arasında bir değiş tokuş olsa bile, bu durumun uzun dönemde söz konusu olmayacağı yönündedir. Buna karşın literatürde Phillips Eğrisi'nin kriz koşulları altında geçerli olduğuna yönelik bulgular göze çarpmaktadır. Bu konuya ilişkin yapılan bir çalışmada, Phillips Eğrisi, beklentiler eklenerek açık ekonomiler için genişletmiştir. Enflasyon beklentisi, piyasa tabanlı ve gözlenebilir bir ölçü olarak kurulan denklemde yer almıştır. Dokuz OECD ülkesine ait üç aylık veriler ve basit bir ekonometrik yöntem kullanılarak, 1970'ler, 80'ler ve 90'lar için aynı yapısal işleve sahip Phillips Eğrisi hesaplanmıştır. Analizin bulgusu, beklentilerdeki değişimin, Phillips Eğrisi'nin 1970'lerde yaşadığı başarısızlıkta önemli rol oynadığı ortaya koymasına karşın, arz şokları söz konusu iken, Philips Eğrisi'nin sunduğu politika önermesinin en az bir o kadar önemli olduğu yönündedir. (Dinardo, Moore, 1999: 17, 18, 19) Arz şokları kaynaklı krizlerde görülen istihdam kayıplarının, enflasyona neden olan politikalar ile azaltılabileceğini ileri süren

bu çalışma, bu gün bile Phillips Eğrisi'nin bazı özel koşullar altında geçerli olduğunu ortaya koymaktadır.

Phillips Eğrisi ile ortaya çıkan politika önermesine yönelik eleştiriler, yalnızca enflasyon ve işsizlik arasında bir değiş tokuşun olup olmaması ile ilgili değildir. Konunun başka bir boyutu da, işsizliği azaltmak ve istihdamı artırmak için enflasyona katlanmanın ne kadar doğru olduğu ile ilgilidir. İşsizlik ile enflasyon arasındaki seçim, hangi sorunun daha büyük ve maliyetli olduğu ile bağlantılı olabilir. Bu sorunların toplumsal mutluluk üzerindeki etkileri, politika yapıcılar tarafından göz önüne alınmakta ve alınan kararlar üzerinde etkili olmaktadır. Yapılan bir çalışmaya göre, yüksek işsizlik ve enflasyon oranlarının toplumda mutluluğu azalttığını görmüştür. Mutluluk için iki tip basit soru sorulmuştur, bunlardan ilki Amerikan Sosyal Anketindedir ve “Herşeyi göz önüne aldığınız zaman, bu günlerde hayat nasıl gidiyor? Çok mutluyum, oldukça mutluyum ya da çok da mutlu değilim diyebilir misiniz?” sorusudur. Diğer soru ise Eurobarometer Anketindendir ve “Genel olarak, takip ettiğiniz yaşamdan dolayı tatmininiz yüksek mi, oldukça yüksek mi, tatmin değil misiniz, hiç mi tatmin değilsiniz?” sorusudur. Sorular sorularak elde edilen endeksler mutluluğun ölçümünde kullanılmaktadır. Çalışmada EKK ve Sıralanmış Logit regresyon analizleri kullanılarak makroekonomik değişkenlerin mutluluk üzerindeki etkileri incelenmiştir. Regresyon analizlerinde mutluluk için kullanılan veriler Eurobarometer Anketi verileridir. Yapılan araştırmada, faiz oranlarındaki artış, mutluluk denkleminde negatif değişken olarak girmektedir. Kişi başına düşen GSYH'deki değişikliklerin, ekonomik olarak gelişmiş bölgelerde mutluluğa olan etkisinin düşük olduğu anlaşılmıştır. Buna karşın yoksul bölgelerde GSYH değişiklikleri, mutluluk üzerinde daha büyük etkiye sahiptir. İşsizlik, ekonomik refahı enflasyondan daha fazla etkilemektedir. Az eğitime sahip olanlar ve gençler işsizlikle, enflasyona göre daha fazla ilgilidirler. Buna karşın, sürekli iş ve gelir sahibi olan yaşlılar ve eğitilmiş kesim ise enflasyonla daha fazla ilgilidir. İşsizlik, enflasyona göre, refah üzerindeki etkileri açısından daha fazla maliyetlidir (Blanchflower, 2007: 16). Toplumsal açıdan enflasyona göre işsizliğin daha

öncelikli bir sorun olarak görünmesi, enflasyona katlanılarak istihdamı artırma düşüncesini ve Phillips Eğrisi'ne yönelik ilgiyi uzun süre canlı tutmuştur.

Tez çalışmasının uygulama bölümünde, enflasyon değişkeni, faiz oranı değişkenini reel biçime dönüştürülürken kullanılmıştır. Bu sayede uygulama bölümünde kullanılan modele enflasyon değişkeni dolaylı yoldan katılmıştır.

1.4. DIŞ TİCARET

İlk önemli dış ticaret kuramı, temellerini Smith'in Mutlak Üstünlükler Kuramı ile attığı ve Ricardo tarafından geliştirilerek son biçimine ulaşan klasik görüşün Karşılaştırmalı Üstünlükler Kuramıdır. Bu kuram, yaklaşık iki yüzyıl kadar geçerliliğini koruyabilen güçlü bir kuram olmanın yanında, uluslararası ticaret kuramlarının temelini oluşturan teori olarak da kabul edilmektedir. Karşılaştırmalı Üstünlükler Kuramı, dış ticaretin nedenini, verimlilik farklarından doğan emek maliyetlerindeki farka bağlar ve dış ticaret ile zenginliğin artacağını, ekonomilerin büyüyeceğini ileri sürer.

Neo-Klasik Kuram, dış ticaret ile ilgili olarak Klasik Kurama benzer çıkarımlarda bulunur. Bu iki kuramın dayandığı temel yasalar, işsizlik sorununun piyasanın doğru işlemesi ile çözüleceğini varsayar. Bunun yanında, Klasik ve Neo-Klasik yaklaşıma göre, dış ticaret piyasanın büyümesi, rekabetin gelişmesi ve etkin kaynak dağılımının sağlanması açısından gereklidir ve dış ticaret sayesinde piyasalar doğru işler.

Neo-Klasik Heckscher-Ohlin Dış Ticaret Kuramına göre, bir ülke zengin olduğu üretim faktörünün yoğun olarak kullanıldığı ürünlerde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olur ve o ürünlerde uzmanlaşır. Uzmanlaştığı ürünleri ihraç ederken, o ülkede kıt olan faktörlerin yoğun kullanıldığı ürünleri ithal eder. Bu teori, faktörleri emek ve sermaye olarak ayrıştırır, ülkeleri emek zengin ve sermaye zengin, malları ise emek yoğun ve sermaye yoğun olarak

sınıflandırır. Başka bir anlatımla, bu kurama göre ülkeler faktör donanımları yönünden farklılaşırken, ürünler faktör yoğunlukları bakımından farklılaşır. Bunun yanında Heckscher-Ohlin kuramına göre, piyasalarda tam rekabet koşulları söz konusudur, bir malın üretim fonksiyonunun dolayısıyla üretim teknolojisinin bütün ülkelerde aynı olduğu, faktörlerin homojen ve üretimde sabit verim koşullarının işlediği varsayılmaktadır.

Heckscher-Ohlin Dış Ticaret Kuramı, Klasik Kuramdan farklı olarak, verimlilik farklarını, faktör donanımlarındaki farklılığa dayandırır ve bu varsayımdan hareketle dış ticaret sayesinde faktör gelirlerinin değişebileceği sonucu da ortaya çıkabilir. Bu yargı ücret düzeylerinin de dış ticaret yolu ile değişebileceği anlamına gelmektedir. Neo-Klasik çerçeveden bakılınca, ücret düzeylerinin esnek olduğu varsayımı altında dış ticaretin işsizliğe neden olmayacağı, dış ticaret sayesinde ekonomik büyüme, zenginlik artışı ve istihdamın artacağı öngörüsüne ulaşılabilir.

Heckscher-Ohlin Kuramından hareketle, Stolper ve Samuelson tarafından geliştirilen Gelir Dağılımı Kuramına göre, serbest ticaret, ihracatçı sektörün yoğun kullandığı ve ülkede bol olan faktörün gelirini artırır. Buna karşın, korumacılık ithal ikameci sektörde yoğun kullanılan, ülkede kıt olan faktörün gelirini artırır. Stolper ve Samuelson'un bu görüşleri uzun süre dış ticarette korumacı politikaların dayanak noktası olmuştur. Çünkü bu kuram, dış ticaret sonucu emeğin kıt faktör olduğu ülkelerde, ücret düşüşleri sonucu emek faktöründen gelir sağlayan kesimin zararına sonuçlar doğabileceği ve buna bağlı olarak istihdamın etkilenebileceği yargısına ulaşmaktadır.

Ekonomi literatüründe yer alan, dış ticaret ve işgücü piyasalarını inceleyen çalışmalar değerlendirildiğinde söz konusu araştırmalar, farklı yöntemleri kullanmasına karşın dış ticaret ile ücret düzeyleri arasında bir ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre, dış ticaret nitelikli ve niteliksiz işgücü arasındaki ücret eşitsizliğini pozitif yönde etkilemektedir. Fakat bu etki, ücretleri etkileyen diğer faktörlere kıyasla göreceli olarak daha küçük bir paya sahiptir. (Slaughter, 1998)

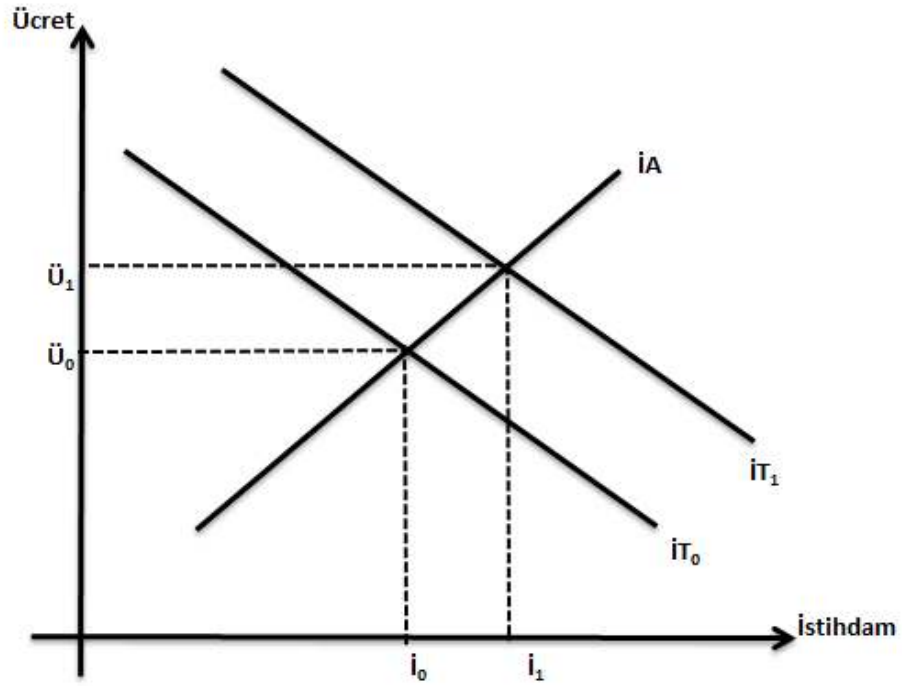
Yukarıda değinilen Klasik ve Neo Klasik kuramlar, dış ticareti ülkeler arası yapısal farklılıklardan doğan maliyet farklarına dayanarak açıklamaktadır. Fakat İkinci Dünya Savaşı sonrası Dünya ticaretinde görülen gelişmeler, dış ticaretin daha çok yapısal olarak birbirine benzeyen ülkeler arasında ve daha da önemlisi endüstriler içi gerçekleşebileceğini ortaya koymuştur. Bu gelişmeler dış ticareti açıklamak için kullanılan geleneksel teorilerin yetersiz kalması ve ölçeğe göre artan getiri, aksak rekabet koşulları, işgücünün nitelik açısından fark gösterebileceği, teknoloji farklarının olabileceği gibi bu günün dünyasını için daha gerçekçi varsayımları kullanan yeni dış ticaret teorilerinin doğmasına neden olmuştur. Yeni dış ticaret kuramları kısaca, Nitelikli İşgücü, Teknoloji Açığı, Ürün Dönemleri, Tercihlerde Benzerlik, Ölçek ekonomileri, Monopolcü Rekabet kuramları olarak sıralanabilir.

Bu gün dünya ekonomisinde, küreselleşme ve liberal politikalar çerçevesinde büyüyen dış ticaret, işgücü piyasalarında rekabeti artırmıştır. Küreselleşme verisi altında, işgücü piyasalarının rekabete uyum göstermesi ve istihdamın olumsuz etkilenmemesi için öne çıkan politika önermelerinden biri işgücü piyasalarını esnekleştirmektir. İşgücü piyasaları için esneklik, üretim sürecinde ve ekonomide çeşitli nedenlerle ortaya çıkan değişimlere işgücü arz ve talebinin uyum sağlama gücü olarak tanımlanabilir, bu kavram esnek işgücü arz ve talebine dayanmaktadır. Ücret üzerindeki yükleri azaltmak, işgücü piyasalarına katılımı artırmak, işgücünün sektör değiştirmesini kolaylaştırıcı yapısal değişimi sağlamak, işgücünün niteliğini geliştirici programlar uygulamak işgücü arz ve talep esnekliğini artırmak açısından öne çıkan politika uygulamaları olarak sayılabilir.

Dış ticaret artışı, mal ve hizmetlere ulaşmak açısından yeni olanaklar sunar, ürünlere yönelik talep ve üretim faktörlerinin arzını değiştirir. İhracat artışının, ihracatçı sektörde istihdam olanaklarını, ücretleri ve işgücü talebini artırması beklenir. Dış ticaret sonucu mal ve hizmet talebinde ortaya çıkan değişimler, işgücü talebi üzerinde de etkilidir. Dış ticaret sonrası işgücü

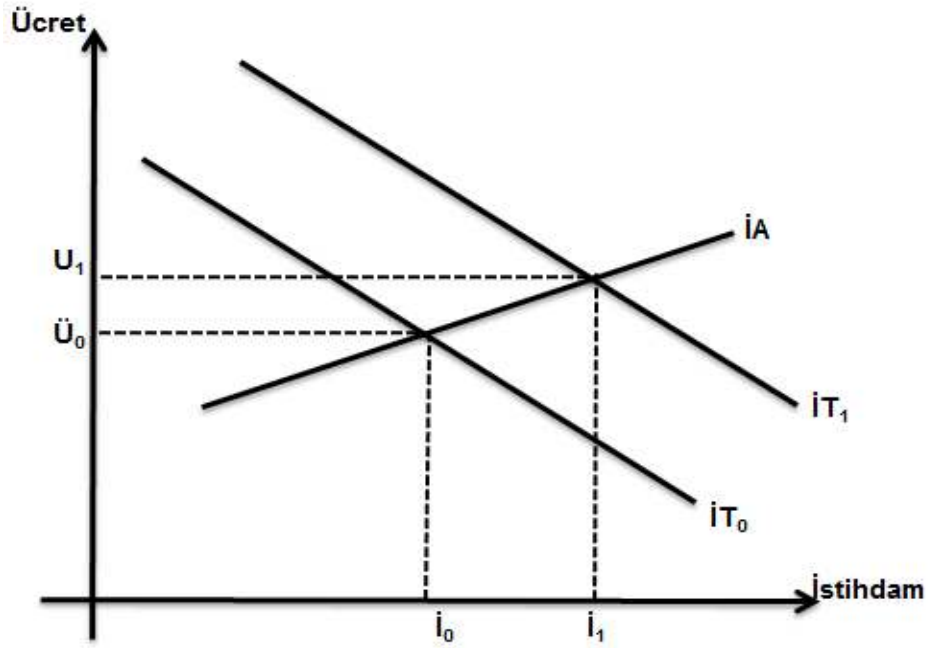
talebinde ortaya çıkan değişmelerin istihdam üzerindeki etkileri büyük ölçüde işgücü arz esnekliği ile ilgilidir. İşgücü arz esnekliği, eğitim, iş gücünün hareketliliği, çalışma yasaları ve işgücünün yaş ortalaması gibi faktörlerden etkilenir. İşgücü talebinin artması yeni istihdam olanaklarının ortaya çıkması anlamına gelir.

İşgücü arz esnekliği yüksek değil ise işgücü talebindeki artış ardından, ücret düzeylerinin, işgücü arzı daha esnek bir piyasa göre daha fazla artması beklenir. Ücret artışının fazla olması durumunda, işgücü talebindeki artışa karşın istihdamın işgücü esnekliği yüksek olan bir piyasaya kıyasla daha düşük düzeyde gerçekleşmesi beklenir. Aşağıdaki Şekil 2’de esnekliği çok yüksek olmayan bir işgücü arzı söz konusu iken işgücü talebindeki artışın olası etkileri görölmektedir. İşgücü arz eğrisi (I_A) ile işgücü talep eğrisinin (IT_0) kesişim noktasında kurulan dengede piyasa ücretleri $Ü_0$ ve istihdam düzeyi I_0 olarak gerçekleşmiştir. İşgücü talebindeki artış sonrasında yeni denge noktası işgücü arzı (I_A) ve talep artışı sonrası yeni işgücü talep eğrisinin (IT_1) kesişim noktasında belirlenmiştir. Ücretler ($Ü_1$) yükselirken istihdam düzeyi de (I_1) artış göstermiştir. İşgücü talebindeki artış ve ücret artışı ardından istihdam oranları da artmıştır. Fakat işgücü talebindeki artışın istihdam artışı üzerindeki etkisinin çok güçlü olmadığı görölmektedir. Bu durum işgücü arz eğrisinin eğimi yani işgücü arz esnekliği ile ilgilidir.



Şekil 2: İşgücü Talep Artışı

İşgücü arzının daha esnek olması durumunda, artan istihdam olanakları ve işgücü talebinin artmasının, daha az ücret artışına neden olurken istihdam daha fazla artırması beklenir. Aşağıda Şekil 3’de bir önceki durumu gösteren Şekil 2’dekine kıyasla daha esnek bir işgücü arzı söz konusudur. Şekil 3’de işgücü talebi için Şekil-2’dekine benzer bir artış söz konusu iken bir önceki duruma göre istihdamın daha fazla arttığı ve buna karşın ücret artışının daha az olduğu görülmektedir.



Şekil 3: Esnek İşgücü Arzı ve İşgücü Talep Artışı

Dış ticaret, işgücü talebi üzerinde etkilere neden olurken artan dış ticaret nedeni ile işgücü talebinin düştüğü meslekler ve sektörlerde çalışanlar iş değiştirmek zorunda kalabilir. Bu durum, iş değiştirirken işsiz kalanlar nedeni ile belirli bir dönem işsiz sayısının artışına yani friksiyonel işsizlik⁶ artışına neden olabilir. İşgücü piyasalarında görülen iş arama sürelerinin uzunluğu, başka bir anlatımla gerçekleşmesi olası bu friksiyonel işsizliğin süresi ve friksiyonel işsizliğin yapısal işsizliğe⁷ dönüşme olasılığı, diğer faktörler sabitken büyük ölçüde işgücünün yeni işlere uyum gücü yani işgücü arz esnekliği ile ilgilidir. Ayrıca iş değiştirme süresince yoksun kalınan ücret ve yeni işlere uyum sağlamak amacı ile yeni bir meslek edinmek için ek nitelikler kazanmak, çalışanlar açısından önemli bir maliyeti unsurdur.

Küreselleşme sürecinde çok sayıda büyük firma, ucuz üretim faktörlerinden yararlanmak ve maliyet avantajı elde etmek için üretim

⁶ Friksiyonel işsizlik: Bir çalışanın işinden ayrılıp yeni iş ararken yada işgücü piyasasına yeni giren birinin iş bulana kadar geçen süre içinde söz konusu olan işsizliktir. Bu tip işsizlik, işgücü piyasasında var olan işler ile iş arayanların eşleşmesi arasında geçen süreden kaynaklanır.

⁷ Yapısal İşsizlik: İşgücü piyasasında var olan işlere, işsiz olanların yeteneklerinin uyuşmamasıdır.

süreçlerinin bazı evrelerini dünyanın farklı bölgelerine taşımıştır. Yeni yatırım bölgelerinin ortaya çıkması ile üretim faktörlerinden işgücünün, küresel ölçekte rekabet etmesi söz konusu olmuştur. Bu noktada, işgücü için daha düşük maliyetli seçeneklerin ortaya çıkması sonrasında, işgücü talebi üzerinde çapraz ücret etkisinin gerçekleşmesi beklenir. İşgücü talebi üzerinde oluşan bu etki birbirine ters yönde işleyen ikame ve ölçek etkisinin birleşimidir.

Firmalar, ucuz işgücünün olduğu bölgelere yatırımlarını kaydırıldığı zaman yüksek ücretle çalışan işgücü, farklı sektörlerdeki yeni istihdam alanlarına hızlı geçebiliyorsa, başka bir anlatımla işgücünün sektörler arası hareketliliği fazla ve işgücü arzı esnek ise yatırımların kaydırıldığı sektörlerde ücretlerin fazla düşmemesi beklenir ve bu noktada ikame etkisinden bahsedilebilir. İşgücü arz eğrisi göreceli olarak katı ve sektörler arası işgücü hareketliliği kısıtlı olması durumunda ise düşük ücretlerin söz konusu olduğu bölgelere yatırımların kaydırılması ardından yüksek ücretlerin olduğu bölgelerde ücretlerin düşmesi beklenir. Bu durum, firmaların yatırımlarını düşük ücretli bölgelere kaydırmasını ve işgücü ikamesine devam etmesini durduracaktır. Bu nedenle işgücü arzının esnek olduğu işgücü piyasalarında ikame etkisinin daha fazla olması beklenir.

İkame etkisinin gücünü belirleyen diğer etken ise düşük ücretlerin söz konusu olduğu bölgelerdeki işgücünün, yüksek ücret karşılığı çalışan işgücünün yerine ikame olabilme kolaylığı ile ilgilidir. Daha düşük ücretlerin olduğu bölgedeki işgücü, yapılan yatırımlara istihdam olma açısından kolay uyum gösteriyor ve yüksek ücretlerin olduğu bölgelerdeki işgücünün yerine kolay ikame olabiliyorsa, ikame etkisinin daha büyük olması beklenir. Fakat düşük ücretlerin olduğu bölgelerdeki işgücü, kolay ikame edilemiyorsa ikame etkisi daha düşük olması beklenir. İletişim, ulaşım, eğitim, yerel yasalar ve kültürel farklar, işgücü ikamesini belirleyen etmeler olarak sayılabilir.

Ölçek etkisi ise daha düşük işgücü maliyeti sonucu üretim maliyeti ve ardından ürün fiyatlarının düşmesi sonucu ortaya çıkar. Fiyatların düşmesi

ürüne olan talebi artırır ve bu ürünler ile bağlantılı diğer tamamlayıcı sektörlerdeki işgücü talebini artırabilir. Bu durumda, düşük ücretlerin söz konusu olduğu bölgelere yatırımları kaydırmak, yüksek ücretlerin olduğu bölgelerde bulunan yatırımların kaydırıldığı sektörlerdeki işgücü talebini azaltırken, düşen maliyetler ile bağlantılı olarak ölçek etkisi sonucu tamamlayıcı sektörler için işgücü talebinin artması beklenebilir. Ölçek etkisinin büyüklüğü, son ürünün talep esnekliği ve işgücünün üretim maliyeti içindeki payı ile bağlantılıdır. Fiyatı düşen ürünün talep esnekliği yüksek ise talep artışı fazla olur. Talep artışı ile bağlantılı olarak tamamlayıcı sektörler büyür ve bu sektörlerde yeni istihdam alanları açılır. İşgücü maliyeti toplam üretim maliyeti içersinde yüksek bir paya sahip ise bu durumda üretimin ucuz işgücü olan bölgeye kaydırılması sonucu elde edilecek maliyeti düşüşünün yüksek ve maliyet düşüşü ile bağlantılı olarak ölçek etkisinin daha fazla olması beklenir.

Sonuçta, artan dış ticaret ardından ihracatçı sektörlerde ve ithal ürünleri tamamlayan sektörlerde istihdam olan işgücünün fayda sağlaması beklenirken, ithalatın yoğun olduğu sektörlerde çalışan iş ve meslek değiştirmesi zor olan işgücünün zarar göreceği öngörülebilir ve bu kesimde yer alan işgücünün ilerleyen süreçte yapısal işsiz konumuna geçme olasılıkları vardır.

Dış ticaretin istihdam ve işsizlik üzerindeki etkilerini net olarak ortaya koymak oldukça zordur. Dış ticaretteki değişikliklerin işgücü arz ve talebi üzerindeki etkileri ile eşanlı olarak, işgücü arz ve talebini etkileyen, göç, gelir değişimleri, tüketici tercihlerindeki değişim gibi pek çok farklı faktör aynı anda değişim gösterebilir. Bu nedenle istihdam ve dış ticaret üzerine yapılan çalışmaların daha çok dış ticaretin fazla etkilendiği öngörülen sektörler üzerine yoğunlaştığı dikkat çekmektedir. Buna karşın ekonomi yazınında ülkelerin dış ticarete açıklıkları ve bu durumun toplam istihdam üzerindeki etkilerine ilişkin araştırmalar da vardır. Bu çalışmaların birinde, işsizlik ile ülkelerin uluslararası ticarete açıklığı arasındaki ilişki, Ricardocu

Karşılaştırmalı Üstünlük ve Heckscher-Ohlin kuramlarına göre araştırılmıştır. Söz konusu araştırmanın bulgularına göre, eğer dış ticaret, Ricardocu Karşılaştırmalı Üstünlüğe göre yürütülen bir faaliyet ise, korumacılık her iki ülkede de işsizliği yükseltmektedir. Buna karşın mutlak serbest ticaret, kısa dönemde işsizliği yükseltirken, uzun dönemde işsizlik düşmekte ve ekonomide denge, daha düşük bir işsizlik oranında kurulmaktadır. Ayrıca, serbest ticaretin kısa ve uzun dönem etkileri farklıdır. Çalışmada, Heckscher-Ohlin etkisine yönelik güçlü sonuçlar elde edilememiştir. Heckscher-Ohlin Kuramına göre, ülkeler zengin olduğu üretim faktörlerine göre üretim yapmalı ve uzmanlaşmalıdır. Emek bol olduğu bir ülke, dış ticarete açılır ve emek yoğun sektörlerde uzmanlaşmaya gidilirse, ülkede işsizlik azalır. Emek yoğun bir ülke olmasına karşın, emek yoğun bir uzmanlaşmaya gidilmezse, işsizlik artar. Bundan dolayı söz konusu çalışmaya göre, gelişmiş ülkeler için bu sonuç kulaklara korumacılığı fısıldamaktadır. Ricardo'nun Kuramı, uluslararası ticarete açıklık ile işsizlik arasında negatif ilişki öngörmekte ve bu çalışmanın bulguları da bu sonucu destekler niteliktedir. Ülkeler arası regresyon sonuçları, bu bulguları doğrular yönde veriler sunmuştur (Dutt, Mitra, Ranjan 2009: 24). Yukarıda sonuçlarına değinilen çalışma, geleneksel dış ticaret kuramlarının bakış açısı altında, dış ticaretin işsizliğe olan etkilerini incelemektedir. Ancak bu gün için dış ticaret, çok uluslu firmaların temel oyuncu olduğu, ölçek ekonomileri ve teknolojiye dayanan, endüstri içi ticaretin yoğun görüldüğü farklı bir yapıya dönüşmüştür ve dış ticaret istihdam ilişkisinin de bu yapı çerçevesinde şekillendiği öngörülmektedir.

Dış ticaretin sürekli büyüme eğiliminde olması, ülkelerin ekonomileri ve işgücü piyasaları üzerindeki etkisini her geçen gün artırmaktadır, söz konusu etkiler ülkelerin yapısal özelliklerine göre farklılaşmaktadır. "İşgücü piyasaları için etkin kurumları sahip ve bu kurumları başarılı bir şekilde yöneten ülkelerin dış ticareten daha kazançlı çıkması yüksek olasılıktır" (Diwan, Walton, 1997: 12). 20 OECD ülkesi için yapılan bir çalışmada, emek piyasası kurumlarının varlığı söz konusu iken, uluslararası ticaretin toplam işsizlik üzerinde etkilerinin neler olduğunu incelemiştir. İki hipotez

araştırılmıştır. Birincisi, dış ticaret, toplam işsizlik üzerine doğrudan etkiye sahiptir. İkincisi, ticaretin işsizlik üzerindeki etkisi emek piyasası kurumlarının yapısından kaynaklanmaktadır. Bu çalışmaya göre, eğer emek piyasası kurumları katı ise, dış ticaret artışı işsizliği yükseltmektedir. Çünkü emek piyasası kurumlarının katılığı ücretlerin esnekliğini azaltmaktadır. Buna karşın eğer emek piyasası kurumları esnek ise, esnek ücretler söz konusudur ve dış ticaret işsizliği düşürmektedir (Kim, 2011: 27,28). Dış ticaretin iş gücü piyasalarına yönelik etkileri, piyasa yapılarına göre farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu çalışmanın bulguları, ücretlerin esnek olması durumunda, yada başka bir anlatımla işgücü piyasalarında esnekliğinin yüksek olması halinde, dış ticaretin istihdamı artıracığı yönündeki egemen görüşün savunduğu tez ile tutarlılık göstermektedir.

Dış ticaretin istihdam üzerinde bozucu etkilerinin olduğunu savunan kuramlar da vardır. Bunlar arasında en ünlüsü Keynes'in işsizlik ile ithalat arasındaki ilişkiye yaklaşımıdır. Keynesyen Kuram, ihracatı istihdamı artırıcı ve ekonomik büyümeyi destekleyici bir unsur olarak değerlendirirken, ithalat için korumacı yöntemler önermiştir.

Bu gün için dış ticaret, büyük ölçüde çok uluslu firmaların gerçekleştirdiği bir eylemdir. Aynı zamanda çok uluslu firmalar, ülkeler arası faktör fiyatlarındaki görece farklılıklardan yararlanarak, maliyet etkinliğini yakalamak için üretim süreçlerinin değişik aşamalarını farklı ülkelere taşımaktadırlar. Bu uygulama, maliyet etkinliği yanında, farklı pazarlara ulaşmak için de bir yoldur. Dünya ticaretindeki bu yapının, istihdam üzerindeki etkilerini inceleyen ve ABD'yi konu alan bir araştırma, çok uluslu firmaların üretim hatlarını, başka ülkelere kurarak, üretim için gerekli girdileri söz konusu ülkeye gönderip üretim yapmasının, dış yatırımı yapan ülkenin sektör ve ekonomisindeki işsizlik oranlarına yönelik etkiyi incelemektedir. Bu amaçla çalışmada, iki sektörden oluşan genel denge modeli kurulmuştur. İşgücünün iki sektör arasında hareketli olduğu, işsizliğin iş arama aksaklıklarından kaynaklandığı varsayılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre,

genel bakış açısının tam tersi olarak, ara malları göndermek ve bir ülkede üretim hattı kurmak, dış yatırımı yapan ülkede ücretleri yükseltmiş ve işsizliği düşürmüştür. Bu durumun, dış yatırımın üretkenlik artırıcı, maliyet düşürücü etkisinden doğduğu öngörülmektedir. Buna göre beklenenin aksine, bir firma başka ülkeye yatırım yaparak, ülke içindeki istihdam oranını yükseltebilir. Ayrıca dışarıda üretim yapan bir firmanın ülke içi istihdamı, bütünüyle ülke içinde çalışan bir firmanın çalışan sayısından daha fazla olabilir. Aynı model, sektörler arası işgücü hareketliliği varsayımını kaldırarak yeniden kurulduğunda, elde edilen sonuç büyük ölçüde farklılaşmaktadır. Yeni kurulan modele göre, sektörler arası işgücü hareketliliğinin olmadığı durumda, işgücü hareketliliğinin söz konusu olduğu modele ile karşılaştırıldığında, dış yatırımlar işsizlik artışına neden olmaktadır (Mitra, Ranjan, 2007: 30, 31). Bu bulgular çerçevesinde, sektörler arası işgücü hareketliliği varken, çok uluslu firmaların başka ülkelere üretim hatları kurması dış yatırımı yapan ülkede istihdamı artırabileceği söylenebilir ve güçlü bir ikame etkisinin varlığından bahsedilebilir. Buna karşın, işgücü hareketliliği olmaması varsayımı altında bu eylemin, işsizliği artırıcı yönde etki yapması ve ikame etkisinin ortadan kalkması söz konusudur. Yukarıda değinilen çalışmada özellikle dikkat çeken, üretimin niteliksiz işgücü gerektiren kısmının dış ülkelerde ucuz işgücü kullanılarak yapılması ve aynı sektörde nitelikli işgücü gerektiren üretim süreçlerinin ülke içinde yapılmasıdır. Bu durum ülke içinde nitelikli işgücü için ücretleri artırmış olmasına karşın maliyet etkinliği sağlanmış istihdamı artırmıştır. Bunun yanında, ülke dışına taşınan üretim hattında daha önce çalışanlar için işgücü hareketliliğinin olmaması ve ortaya çıkan değişime işgücünün uyum gösterememesi durumunda, ülke içinde düşük nitelikli işgücü için işsizlik artmaktadır. Bu bulgular çerçevesinde, sektörler arası işgücü hareketliliği ve işgücü arzının yapısı, istihdam ve işsizlik açısından önemli bir belirleyici olarak ortaya çıkmaktadır. ABD için yapılmış bir başka araştırmaya göre, 1980 ile 1985 yılları arasında lisans mezunlarının lise mezunlarına göre 11 baz puan artan ücretlerinin %15 ile %25'lik kısmı, aynı dönemde meydana gelen dış ticaretteki artıştan kaynaklanmaktadır. Fakat dış ticaretin, lisans

mezunu / lise mezunu ücret farkları üzerindeki etkileri, 1980'lerin sonlarında meydana gelen ticaret dengesindeki iyileşmeyle birlikte azalmıştır. (Borjas, Freeman, Katz, 1992)

Dış ticaret ile istihdam arasındaki ilişki, dış ticarete açık olma veya korumacı politikalar uygulamanın ötesinde, ülkelerin işgücü piyasalarının kurumsal yapısı, işgücünün ekonomideki değişimlere uyum göstermesine olanak tanıyan yapısal değişim uygulamaları ve işgücünün hareketliliği gibi faktörlerle de ilişkilidir. Bu faktörler, işgücü piyasalarındaki esnekliğin belirleyicileridir.

Tez çalışmasının uygulama bölümünde Türkiye'deki işgücünün ve işgücü piyasasının yapısal özellikleri inceleme kapsamına alınmamıştır. Buna karşın dış ticaret istihdam ilişkisine yönelik olarak, ihracatın ithalatı karşılama oranında görülen değişimlerin istihdam üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Bulgular, Türkiye'de ihracatın ithalatı karşılama oranında görülen değişimlerin, istihdam üzerinde önemli etkilere sahip olduğunu ortaya koymuştur.

1.5. DÖVİZ KURLARI

Döviz kurlarında görülen değişimler, ülkelerin ulusal paralarının değerini etkileyerek, iç ve dış fiyatlar üzerinde değişikliklere neden olur. Kurlar, dışa açık ekonomilerde üretim, ihracat, ithalat ve istihdam üzerinde etkili olduğu gibi, cari işlemler dengesini de etkileme gücüne sahiptir. Ulusal paranın değer kaybetmesi, yurt içinde üretilen ürünleri iç ve dış pazarlarda maliyet açısından daha rekabetçi hale getirir ve bu ürünlere olan talebi artırır. Bu yolla üretim artışı gerçekleşir, üretim artışı sonucu işgücüne olan talep ve istihdam artar. Ulusal paranın değer kazanması durumunda ise bu mekanizma tersine işler.

Döviz kurlarındaki değişimler uluslararası piyasalarda fiyat ve rekabet koşullarını etkiler, eğer dışa açık bir ekonomide üretimi ve istihdamı artırmak için ihracata dayalı büyüme modeli uygulanıyor ise ekonomik hedeflere ulaşmak ve başarılı olmak için sürekli ihracatın artması gereklidir. Bu durumda söz konusu ekonominin ihraç ürünlerinin rekabetçi olması açısından söz konusu ülkenin ulusal parasının diğer ülkelerin para birimleri karşısında düşük değerli olması önemli bir avantajdır.

Finansal serbesti söz konusu olduğunda döviz kurları, faiz oranları ile birlikte sermaye akımlarına yön vermektedir. Bu etki, kredi piyasaları yolu ile gene üretim ve istihdamı değiştirmektedir. Çünkü finansal serbesti altında üretim faktörlerinden sermayeye ulaşım, faiz oranları yanında döviz kurları tarafından da belirlenmektedir. Kısaca döviz kurlarının, dış ticaret ve sermaye piyasaları aracılığı ile istihdamı iki kanaldan etkileme gücü olduğu söylenebilir.

Finansal serbestinin ve ülkelerarası finansal hareketlerin artması, ülkelerin kredi piyasalarında önemli değişikliklere neden olmuştur. Dış kaynaklı fonların önemli bir kredi kaynağı haline geldiği görülmektedir. Ayrıca, kredi piyasalarında görülen aksaklıkların istihdam üzerinde etkili olduğu da bilinmektedir. 19 OECD ülkesini kapsayan bir çalışmada, panel veri seti kullanılmıştır ve sonuç olarak, kredi piyasası aksaklıklarının işsizliğin sürekliliğinde önemli derecede etkili olduğu görülmüştür (Dromel, Kolakez, Lehman, 2009: 830).

Günümüz ekonomilerinde, dış ticaretteki engellerin azalması sonucu, tüketicilerin yerli ve yabancı mallar arasında seçim yapma olanakları artmıştır. Bu nedenle döviz kurundaki değişmeler ile kurlardaki oynaklığın, ulusal ve dış üreticiler arasındaki rekabeti etkileme gücü bugün için geçmişe göre göreceli olarak daha fazladır. Rekabet artışının, ücretler ve istihdam üzerinde, önemli etkileri söz konusudur. Sonuçta küresel rekabet açısından döviz kurları belirleyici bir değişkendir. Yapılan bir araştırmada, ABD için, döviz kurunda ortaya çıkan %10'luk bir ucuzlamanın yabancı ve yerli mallar

arasındaki rekabet koşullarını değiştirerek, ithalat artışına ve ithalatın etki oranındaki (ithalat/ithalat+yerli üretim) %10'luk bir artışın ücretleri %1,6 oranında artırdığı bu durumun ise işsizliği artırdığı görülmüştür (Bertrand, 1999: 34,35).

Ortak para birimi Euro'ya geçilmeden önce 12 AB ülkesi için yapılan araştırmada, dış şoklara karşı döviz kuru politikaları ile önlem alınması durumunda, bu şokların işsizlik üzerindeki etkisinin düşürülebileceği sonucuna ulaşılmıştır (Belke, Gros, 1997: 35). Bu çalışmanın bulguları, dış şokların istihdam üzerindeki etkilerini azaltmak açısından döviz kuru politikalarının önemini ortaya koymaktadır. Söz konusu çalışmanın sonuçları başka bir açıdan incelendiğinde 2008 yılından başlayarak Avrupa Birliği ülkelerinde görülen kamu açıkları kaynaklı ekonomik sorunların çözümünün, ortak para birimi uygulaması nedeni ile zorlaştırdığına yönelik görüşleri hatırlatmaktadır.

Döviz kurlarının, küreselleşme ile dış ticaret ve kredi piyasaları üzerindeki etkisinin giderek arttığı görülmektedir. Bu süreçte istihdamın döviz kurlarındaki değişimlere daha duyarlı hale geldiği düşünülebilir. Bu duyarlılık, döviz kurlarının işsizlikle savaşmada bir politika aracı olma olasılığını ortaya koymaktadır. Tez çalışmasının uygulama bölümünde ulaşılan bulgulara göre, döviz kurularının Türkiye'de istihdamı etkileyebileceği bulgusunu ortaya koymuştur.

1.6. SÜBVANSİYONLAR, TEŞVİKLER VE VERGİ POLİTİKALARI

İşsizlik sorununun çözülmesi için kamu otoritesinin vergi gelirlerinden vazgeçerek ekonomiyi canlandırmak, yatırımları artırmak ve bu yolla istihdamı artırmak hedefi ile vergi indirimlerine gitmesi, Dünya'da örnekleri sık görülen bir uygulamadır. Bu vergi indirimleri, kurumlar, gelir, katma değer vergisi indirimi yada ücret üzerindeki vergi yüklerinin hafifletilmesi biçiminde olabilir. Kamu bütçesi tarafından karşılanan bir başka politika uygulaması da

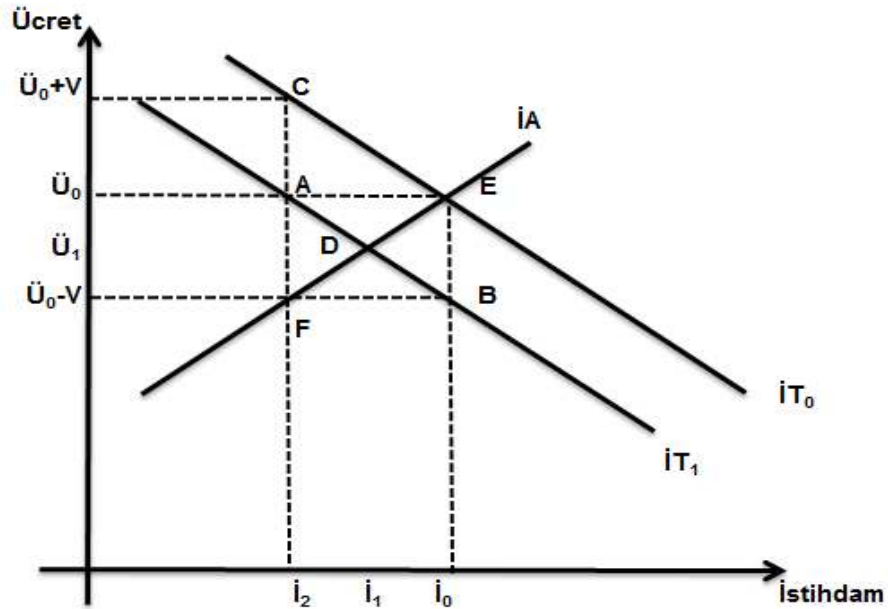
sübvansiyonlar ve teşviklerdir. İstihdama yönelik sübvansiyon ve teşvik uygulamaları, yatırım teşvikleri üzerinden yatırım artışı ile istihdamı artırmak biçiminde olabileceği gibi doğrudan istihdama yönelik de uygulanabilir.

Avrupa Birliği Ülkeleri için yapılan bir çalışmada, kurumlar vergisinin, işsizlik üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu amaçla araştırmacılar genel denge modeli kullanmıştır. Çalışma, kurumlar vergisinin işsizlik ve refah üzerindeki etkisinin Avrupa Birliği Ülkeleri arasında oldukça farklı olduğu bulgusuna ulaşmakla birlikte, bu ülkeler için kurumlar vergisinin, işsizlik üzerindeki etkisinin katma değer vergisinden daha zayıf olduğu görülmüştür. Çalışmanın Avrupa Birliği Ülkeleri için ortak bulgusu, istihdamı artırmak için katma değer vergisi indirimlerinin, kurumlar vergisi indirimlerine göre, daha etkili bir politika aracı olduğudur (Bettendorf, Horst, Mooij, 2009: 28). Katma değer vergisi indiriminin talep üzerinde doğrudan etkilere sahip olduğu göz önüne alındığında, bu çalışmanın bulguları bir başka açıdan talebin istihdam üzerindeki etkilerini yansıtmaktadır.

Literatürde yer alan bir başka araştırma gelir vergisini düşürmenin istihdam üzerine etkilerini incelemiştir. Bu çalışmaya göre, gelir vergisinin düşürüldüğü ancak ücretlerden alınan kademeli verginin artırıldığı ve marjinal vergi aralığının sabit kaldığı, basit, uygulanabilir bir vergi reformu yapılması durumunda, istihdam artmakta, denge işsizlik oranı, düşmektedir. İşçiler ücret pazarlığı sırasında tüm pazarlık gücüne sahip olmadığı sürece, kamu gelirleri artmakta, işçilerin pazarlık güçleri yüksekse, refahın artacağı ileri sürülmektedir (Heijdra, Ligthart, 2008: 97). Ekonomi literatürdeki çalışmalar incelendiğinde, istihdamı artırmak için uygulanan vergi politikalarının etkinliği ve sonuçlarının ülkeden ülkeye değiştiği görülmektedir. Bu farklılık, ülkelerin yapısal özelliklerinin yanında, indirime gidilen vergi tipinin tabana yaygınlığı ve oransal büyüklüğünden kaynaklanabilir. Yukarıda adı geçen çalışmada elde edilen bulgulara göre, ücretler üzerinden alınan kademeli verginin yükselmesi ve nitelikli işgücü maliyetlerinin buna bağlı olarak artmasına karşın söz konusu vergi reformu istihdamı artırmaktadır.

Türkiye’de yakın döneme kadar uygulanan teşvik ve sübvansiyonların, yatırım artışı ve ekonomik büyüme üzerinden istihdam artışını sağlanması hedeflediği görülmektedir. Buna karşın 1990 sonrasında, ücret üzerindeki yükleri konu alan doğrudan istihdama yönelik teşvik uygulamaları da göze çarpmaktadır. İşverenlerin ödediği ücret üzerinden, belirli bir yüzde olarak belirlenen ve devlete ödemekle yükümlü olduğu, ücret gelir vergisi, sosyal güvenlik ödemeleri ve işsizlik primleri gibi ödemeler, ücret üzerindeki yükler olarak adlandırılmaktadır. Bu yüklerin artması, işgücü maliyetlerini yükseltir ve işgücü talebini düşürebilir. Ücret üzerindeki yükler ve buna bağlı olarak işgücü maliyetlerinin azalmasının işgücü talebini artırması beklenir. Bu kapsamda iş bulması zor olan kesimler için ve istihdam olanaklarının az olduğu bölgelerde işgücü maliyetlerini azaltan teşvikler, işsizlikle savaşımdan açısından önemli bir politika aracı olabilir. İstihdam ve ücret üzerindeki yükler arasındaki ilişkiyi basitçe açıklayabilmek için yukarıda belirtildiği gibi ücretler üzerinden yüzde oran olarak belirlenen bir yük yerine, sabit oranda ücretin büyüklüğü ile ilişkisiz bir ücret yükü olduğu varsayılırsa, söz konusu ilişki aşağıda Şekil-4’de görüldüğü gibi gerçekleşebilir. Şekilde ücret yükleri (V) öncesi piyasa dengesi, $Ü_0$ ücret düzeyi ile $İ_0$ istihdam seviyesinde oluşmaktadır. Ücretler üzerine bir yük eklenmesi söz konusu olduğunda ve çalışanlar $Ü_0$ kadar ücret aldığı anda, işgücü maliyetleri ücret yükleri nedeniyle artarak $Ü_0+V$ olmuştur. Artan işgücü maliyetleri nedeni ile işverenin, ücret yükü öncesi $İT_0$ olan işgücü talebi $İT_1$ ’e düşmüştür. Yeni işgücü talep eğrisi ücret yükleri sonrası düşerek bir önceki talep eğrisine paralel sola ve aşağıya doğru kaymıştır ve bu durum istihdamın azalmasına neden olmuştur. İşgücü maliyetlerindeki artış ile ilişkili olarak işgücü talebindeki azalış, önceki denge ücret düzeyinden bir işgücü arzı fazlasına neden olacaktır. Bu işgücü arz fazlası ücretler üzerine aşağı yönlü bir baskıya neden olur. Yeni dengenin D noktasında oluşması ve ücretlerin $Ü_1$ ’e istihdamın $İ_1$ ’e gerilemesi beklenir. İşgücü maliyetlerine yönelik bir teşvik yada sübvansiyon uygulanması durumunda ise işgücü maliyetlerinin düşmesi nedeni ile işgücü talebinin artması beklenir. İşgücü maliyeti $Ü_0-V$ düştüğünde işverenler daha fazla işgücü istihdam etmek isteyecektir. İşgücü talebindeki artış $İT_0$ olan ilk işgücü

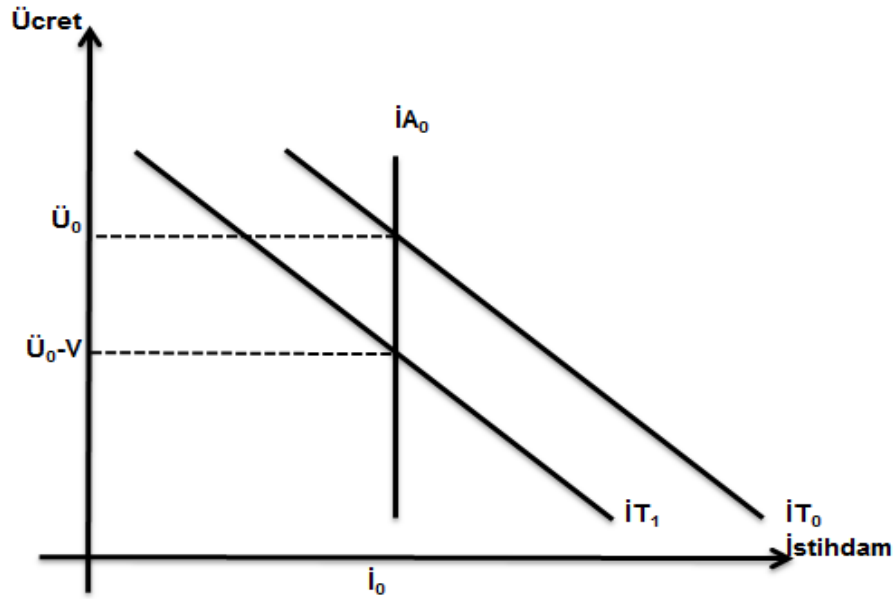
talep eğrisinin daha soluna işgücü talebini kaydırabilir ve istihdam I_0 'dan daha yüksek bir düzeyde belirlenebilir.



Şekil 4: Ücret Üzerindeki Yükler

Şekil-4 incelendiğinde işverenin bir kısım ücret yükünü taşıdığı görülmektedir. Çünkü eski ücret düzeyi olan $\bar{U}_0$ ile ücret üzerine yükler konulması sonrası yeni oluşan ücret düzeyi $\bar{U}_1$ arasındaki fark ücret üzerindeki yükleri temsil eden V 'den daha küçüktür. İşgücü arz eğrisinin yukarı doğru eğimli olması durumunda ücretlerin düşmesi ardından düşük ücret düzeyinde çalışmak istemeyen bir miktar işgücü, işgücü piyasasından çıkar ve şirketlerin istihdam edecek işgücü bulması zorlaşır. Bu durum Şekil-4 üzerinde değerlendirilir ise ücretler $\bar{U}_0-V$ düzeyine düştüğünde, bu ücret düzeyinde çalışmak istemeyen bir bölüm işgücünün, işgücü piyasasından çekilmesi ve işgücü arzının düşmesi sonucu ücretlerin $\bar{U}_0$ ile $\bar{U}_0-V$ arasında bir noktaya doğru artış göstermesi beklenir. Aşağıda Şekil-5'de görülen işgücü arz eğrisi, Şekil-4'de görülen arz eğrisine göre, esnekliği düşük bir eğridir. Böyle bir işgücü arzı söz konusu iken artan ücret üzerindeki yükler nedeni ile ücretler $\bar{U}_0-V$ 'ye kadar gerileyebilir. Bu durumda işveren, artan

ücret üzerindeki yükün tamamını işgücüne yansıtabilir. İşgücü arzı, işgücü talebine göre ücret üzerindeki yüklere daha duyarlıysa artan ücret maliyetinin daha az işveren kesime yansıtılması ve daha az işgücünün işgücü piyasasından çıkması beklenir.



Şekil 5: Katı İşgücü Arzı ve Ücret Üzerindeki Yükler

Sonuçta, ücret üzerindeki yüklerin hangi kesime yansıyacağı büyük ölçüde işgücü arz eğrisinin esnekliği ile ilgilidir ve ücret üzerindeki yükler arttığında işverenlerin işgücü maliyeti yükselecektir, maliyet artışı işgücü talebinin düşmesine neden olacaktır. Bu durumda ücret düzeyi düşmez ise istihdam seviyesinin düşmesi beklenir. Fakat ücret düzeyleri düşer ise istihdam kayıplarının fazla olmayacağı öngörülebilir.

İstihdamı artırmak için iş kollarına yönelik sübvansiyonların yapıldığı örnekler de söz konusudur. ABD için yapılan bir çalışma, işsizlik sigortası ödemeleri tarafından karşılanan endüstriler arası ve firmalar arası sübvansiyonları konu etmektedir. Bu sübvansiyonların nedeni, endüstriler arasındaki farklı işten çıkarma oranlarıdır. ABD’de bir endüstride çalışanların, işsizlik sigortası kesintileri, başka bir endüstride işsiz kalanları, işsizlik ödeneği ile sübvansiyon etmesi uzun süredir görülen bir olgudur. Endüstriler

arası ve firmalar arası sübvansiyon ekonomi üzerinde önemli etkilere sahiptir. Birincisi, sübvansiyon edilen firmalar ve endüstriler görece daha büyük olacaklar, buna karşın sübvansiyon edilmeyen firmalar görece daha küçük kalacaklardır. Bu durumun, kaynakların yanlış dağılımına ve toplumsal etkinlik kaybına yol açacağı öngörülebilir. Ayrıca bu uygulamanın, toplam işsizlik oranı üzerinde bir etkisi söz konusudur, çünkü en çok sübvansiyon edilen işsizlerin devamlı olarak işsiz kalma olasılığı yüksektir. Çalışmanın sonuçlarına göre, söz konusu sübvansiyondan kaynaklanan etkinin ne kadar olduğunu hesaplamak için veri olmamasına karşın, işsizlik sigortasının sübvansiyon için kullanılmasının, inşaat gibi sektörlerdeki yüksek oranlı işsizlikten sorumlu olabileceği bulgusuna ulaşılmıştır (Anderson, Meyer, 1993: 143). Bu çalışma, sübvansiyonların toplumsal etkinlik üzerindeki bozucu etkisi ve maliyetleri üzerine eleştiride bulunmaktadır. Daha önemlisi ABD’de işten çıkarılmanın sık görüldüğü sektörlerle yönelik işsizlik ödeneği biçimindeki sübvansiyonların işsizliği daha da artıracığı savını öne sürmektedir.

İstihdam, sübvansiyon ve vergi politikaları arasındaki ilişkilere yönelik çalışmalarda dikkat çeken bulgu, özellikle ücretler üzerindeki yükün, istihdam üzerinde güçlü etkilere sahip olduğudur. Bu konuda ABD için yapılan bir araştırma, ücret maliyetlerinde ortaya çıkacak %15’lik bir artışın işsizliği %5 kadar artıracığı kestiriminde bulunmaktadır (Beaudry, Green, Sand, 2010: 25). Çalışmanın dayandığı ana düşünce, ücret üzerindeki yüklerin, işgücü talebini azalttığıdır.

Araştırmalar incelendiğinde, ücretler üzerindeki yüklerin, istihdamı etkileme açısından değişik ekonomik yapı ve farklı ücret yükünün söz konusu olduğu çok sayıda ülke için, istihdam üzerinde etkili bir değişken olduğu izlenmektedir. Ücret üzerindeki yüklerin artması, yukarıda kısaca değinilen çalışmalar için çoğunlukla istihdamı olumsuz etkileyen bir neden olarak ortaya çıkmaktadır.

Tez çalışmasının uygulama bölümünde Türkiye'deki ücret üzerindeki yükler ve teşvik uygulamalarının istihdam üzerindeki etkileri kurulan model kapsamında değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, Türkiye'de ücret üzerindeki yükler istihdam üzerinde etkilidir. Aynı zamanda modele alınan, iki Yatırımları ve İstihdamı Teşvik yasası da Türkiye'de istihdamı etkileme gücüne sahiptir.

1.7. İŞSİZLİK SİGORTASI

İşsizliğin yüksek sosyal maliyetlerini düşürmek için çok sayıda gelişmiş ekonomide, farklı ölçütlere dayanan işsizlik sigortası uygulamaları olduğu görülmektedir. İşsizlik ödeneğinin büyüklüğünü belirleyen etmenler ise çoğunlukla önceki çalışma süresi, bireyin işini kaybetmeden önce aldığı ücret veya ülkedeki asgari ücrettir.

İşsizlik sigortası ödemeleri ödemenin büyüklüğü açısından bir üst sınırı olduğu gibi işsizlik sigortasından yararlanma süresinin de bir üst sınırı vardır. İşsizlik sigortası fonu, daha önce alınan ücrete oranla ve çalışılan süre kadar bir işsizlik sigortası kesintisi yapmıştır. İşsizlik ödemeleri bu kesinti temel alınarak yapılmaktadır. Ayrıca işsizlik sigortası fonu, yapılan işsizlik ödemelerini işsiz birey istihdam olduktan sonra yapacağı işsizlik sigortası primi kesintisi ile tekrar yerine koymayı amaçlar.

İşsizlik sigortası ödemelerinin yüksek olması yada bu ödemelerin uzun süre devam etmesinin işsizlik oranları üzerinde olumsuz etkilerinin olabileceği ileri sürülebilir. Bu konuya ilişkin yapılan araştırmaların bulgularına aşağıda değinilmiştir. İşsizlik sigortası uygulamasının eleştirilen diğer bir yönü ise işsizlik sigortası primi kesintilerinin ücret üzerindeki yükleri artırdığı ve bu nedenle istihdamı olumsuz etkilediği yönündedir.

Türkiye'de işsizlik sigortası 2000 yılı sonrasında uygulanmaya başlanmıştır. İşsizlik sigortası uygulamalarının toplumsal fayda ve maliyeti ile

istihdam üzerindeki etkisine yönelik ekonomi yazınında öne çıkan araştırmaların bulguları aşağıda kısaca özetlenmiştir.

İşsizlik sigortası primlerinin, ücretler üzerinde yük yaratması ve bu yükün istihdama olan etkisine yönelik çalışmaların bulgularının, ücret maliyetlerini artıran diğer çalışmaların bulguları ile benzerlik taşıdığı görülmektedir. ABD için yapılan bir araştırmada, kısmi denge modeli oluşturulmuştur ve bu model işsizlik sigortasının, ücretler ve istihdam üzerinde yarattığı etkiyi araştırmaktadır. Çalışma, mal piyasasında tam rekabet ve faktör piyasasında tam hareketlilik varsayımı altında, işsizlik sigortası priminin bir kısmının, reel ücretleri düşürmesi nedeniyle istihdam olanlara yansıtıldığı bulgusuna ulaşmıştır. İşsizlik sigortası nedeniyle yapılan kesinti sonucu reel ücretlerin düşmesi nedeni ile istihdamın düştüğü bulgusuna ulaşılmıştır (Adhikari, Gray, Burns, 2009: 5). Araştırmanın sonucu ücretler üzerinde yük oluşturan işsizlik sigortası kesintilerinin, ücret maliyetlerini artırdığı, bu artışın işveren tarafından çalışanlara yansıtılarak reel ücretleri de düşürdüğü ve bir kısım işgücünün işgücü piyasasından çıkmasına neden olarak istihdamı azalttığını göstermektedir.

İşsizliğin sosyal maliyetini azaltma amacı güden işsizlik sigortası politikasına ilişkin diğer bir tartışma konusu da en uygun işsizlik sigortası ödeneğinin ne kadar olması gerektiği ile ilgilidir. Literatürde, en uygun işsizlik sigortası ödemesinin ücretin %50'sinden fazla olması gerektiği yönünde bulgular vardır (Chetty, 2008: 28). Bu çerçevede Türkiye'de işsizlik ödeneğinin oldukça düşük olduğu söylenebilir. Türkiye'de "Günlük işsizlik ödeneği, sigortalının son dört aylık prime esas kazançları dikkate alınarak hesaplanan günlük ortalama brüt kazancının yüzde kırkıdır. Bu şekilde hesaplanan işsizlik ödeneği miktarı, 4857 sayılı İş Kanununun 39 uncu maddesine göre on altı yaşından büyük işçiler için uygulanan aylık asgari ücretin brüt tutarının yüzde seksenini geçemez" (www.iskur.gov.tr).

Araştırmacılar, işsizlik sigortası uygulaması yanında, işsizlik ödeneğinin süresinin de istihdam üzerinde önemli etkileri olduğunu ileri

sürmektedirler. Avusturya'nın verilerini kullanarak yapılan bir çalışmaya göre, işsizler yeniden işe başlamak için işsizlik sigortasından elde ettikleri faydanın sona ermesini beklemektedirler (Card, Chetty, Weber, 2007:15). Bu durum uzun dönemli işsizlik sigortası uygulamalarının istihdam üzerinde olumsuz etkilerinin olabileceğini ortaya koymaktadır. Türkiye'de işsizlik sigortası ödeneğinin süresi, işsiz kalan sigortalının daha önce çalıştığı süre ile ilgilidir. "Sigortalı işsizler prim ödeme sürelerine göre; en az 180, en fazla 300 gün süre ile işsizlik ödeneği alabilmektedirler"(www.iskur.gov.tr).

İşsizlik sigortası ve istihdam arasındaki ilişki incelendiğinde, uzun süreli işsizlik ödeneklerinin işsiz kalma süresini uzatması gibi bazı olumsuz bulgulara rastlanmasına karşın, bu politikanın, işsizliğin sosyal maliyetlerini düşürülmesi ve kayıt dışı istihdamın azaltılması açısından pek çok ülkede önemli bir araç olarak kullanıldığı görülmektedir. Tez çalışmasının uygulama bölümünde işsizlik sigortası kesintisi, ücret üzerindeki yükler veri seti içine eklenerek değerlendirilmiştir.

1.8. YAPISAL DEĞİŞİKLİKLER

İşsizlik, basitçe işgücü arzının işgücü talebinden fazla olması biçiminde açıklanabilir. Ancak, istihdamı belirleyen bu durumun altında, uzun süreçlere dayanan yapısal değişiklikler yatabilir. Toplumun, sosyal ve ekonomik yapısında ortaya çıkan değişiklikler, işgücü talep ve arzını etkileyerek, yapısal işsizlik adı verilen bir işsizlik türüne neden olabilir. Yapısal işsizlik uzun dönemlidir, ekonomik yapıdan kaynaklanır, çalışmak isteyenlerin sürekli ve yaygın biçimde istihdam dışı kalmalarıdır. Friksiyonel işsizlik ise işgücü piyasasındaki hareketlilikten doğar, daha iyi iş koşulları için var olan işin değiştirilmesi, işler ile işgücünün eşleşmesi sırasında geçen zaman içinde ortaya çıkan kısa dönemli işsizliktir. Yapısal işsizlik ve friksiyonel işsizliğin toplamı o ekonomi için doğal işsizliğin toplamını verir. Doğal işsizlik, tam olarak tanımlanması kolay olmayan bir kavramdır. İşsizlik

istenmeyen bir durumdur ancak ekonomi tam istihdamda olsa dahi bir bölüm işgücünün çeşitli nedenlerle istihdam dışı kalması kaçınılmazdır. Doğal işsizlik oranı, talepte ortaya çıkan her hangi bir artışın daha fazla işsizliği azaltmadığı düzey olarak tanımlanabilir. Doğal işsizlik oranı, işsiz kalma sürelerinin ve işsiz sayısındaki artışın normal seyrettiği dönemde görülen işsizlik oranı olarak da tanımlanabilir. Temelde bu kavram, ekonomide işgücü piyasası ile beraber tüm piyasalar dengede iken görülen işsizliği açıklamak için kullanılır.

2007 yılı ardından görülen küresel ekonomik krizin, işgücü talep ve arzı arasındaki dengeyi bozarak, yapısal değişimlere neden olduğu ve bu yapısal değişimlerin istihdamı olumsuz etkilediğine yönelik görüşler vardır. “Küresel krizler öncesi gayrimenkul ve diğer varlık köpükleri sektörel kaymalara neden olmuştur. Bu durum işgücü piyasalarında maliyetli meslek değişiklikleri ile çözülebilecek yapısal işsizliğe yol açmıştır. Kısaca, likidite artışı gayrimenkul ve finansal sektör patlaması, kaynakların yanlış dağılımına ve işgücü piyasasında çözümü zaman alacak yapısal sorunlara neden olmaktadır. Bu yapısal sorunlar, ekonomik büyümeye istihdamın beklenen tepkiyi verememesinden de sorumludur” (ILO, 2012: 13). Bu görüşlere karşın, küresel kriz ardından görülen söz konusu işsizlik artışlarının yapısal olmaktan çok dönemsel olduğuna yönelik bulgular sunan araştırmalar da vardır. ABD için istihdamdaki büyüme ve işsizlik oranları incelendiğinde, işsizlikte ortaya çıkan yükselmenin yapısal olmaktan çok dönemsel olduğu görülmektedir (Valetta, Kuang, 2010: 5). Fakat aynı yıl ABD için yapılan başka çalışmaların uzun dönem işsizlikteki artışa dikkat çektiği görülmektedir. Uzun dönem işsizlikteki artış, friksiyonel işsizliğin bir bölümünün değişim gösterdiğine ilişkin önemli bir göstergedir. ABD için yapılan başka bir çalışma, uzun dönem işsizliğin artmasının altındaki nedenleri araştırmaya yöneliktir. ABD’de işsiz kalma süreleri önceki dönemlere göre uzamıştır. Yazarlar uzun dönem işsizlik süresinin, 2010 yılında ABD’de ortalama 30 haftaya ulaştığı ve bu sürenin İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra görülen en yüksek süre olduğunu belirtmektedir. Çalışma, uzun dönem işsizlik süresi

olarak 26 haftanın üstünü kabul etmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrası görülmemiş derecede yükselen uzun dönem işsizlik oranının ekonomi için ne anlama geldiği araştırılmıştır. 1980-2000 yılları arasındaki uzun dönem işsizlik, nüfusa bağlı nedenlerle, diğer bir değişle yaş ve kadınların işgücü piyasasına girişine ilişkin değişikliklerle açıklanırken, bu etmenler 2009'un sonunda, 1980'lere göre, uzun dönem işsizliğin sadece yarısını açıklamaya yeterlidir. Bunun anlamı, son zamanlarda diğer nedenlerin de uzun dönem işsizlikte rol oynadığıdır. Özellikle, 2009 yılında yaşanan bu hızlı uzun dönem işsizlik yükselişi, işsiz olmaktan, istihdam edilir hale geçme sürecinin yavaş olması, ortaya konulan zayıf işgücü talebine ve küçük bir kısmının, işsizlik sigortasında ortaya çıkan genişlemeler ile açıklanabileceği ileri sürülmektedir. (Aaronson, Mazumder, Schechter, 2010: 46) Bu bulgular işgücü talebinde oluşan değişime işaret etmektedir. Bir sonraki yıl işsizliğe ilişkin yapılan ve aşağıda bulguları sunulan araştırma, kriz sonrası artan işsizliği, doğal işsizlikteki artış ile açıklayabilmiştir.

Doğal işsizliğin, friksiyonel işsizlik ve yapısal işsizliğin toplamından oluştuğu yinelenirse, son yapılan çalışmalara göre iş bulma sürelerinde görülen uzama ve friksiyonel işsizliğin kısa dönemli olması nedeniyle, yapısal işsizliğin arttığı biçiminde yorumlanabilir. ABD için yapılan, kriz sonrasında doğal işsizlik oranında, değişiklik olup olmadığına yönelik bir incelemeye göre, doğal işsizlik oranının %5'lerden %6,7'ye yükselmiştir. (Weidner, Williams, 2011: 4) ABD için yapılan bu çalışma, artan işsizliğin sadece dönemsel özellikler göstermediği, friksiyonel işsizliğin değişim göstererek, yapısal işsizliğe dönüştüğü sonucuna ulaşmaktadır.

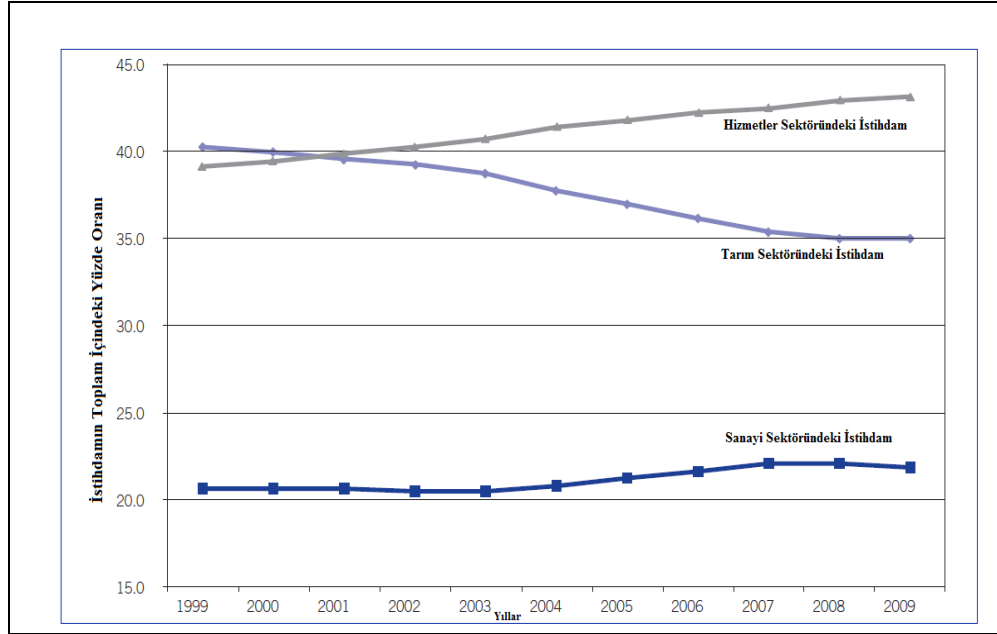
İşsizliğin yükselişi, Dünya'nın öteki bölgelerinde de uzun zamandır izlenen bir gelişmedir. Çoğu araştırmacı bu durumu yapısal değişimlerle ilişkilendirmektedir. Konuya ilişkin bir çalışmada, Güney Afrika'da 1994 sonrası işsizlikteki yükselmenin olası nedenleri incelendiğinde, işsizlikteki artmanın ekonomideki yapısal değişiklikten mi, yoksa negatif şoklardan mı kaynaklandığı araştırılmaktadır. Sonuç olarak yapısal değişimlerin daha

önemli olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (Banerjee, vd., 2007: 55-56). Kuzey Afrika'da artan işsizlik de benzer biçimde yapısal nedenlere bağlanmaktadır. Cezayir, Mısır, Fas ve Tunus'da görülen işsizlik, yapısal ve/veya doğal işsizliktir (Imad, 2008: 10).

Ekonomi yazını incelendiğinde, dikkat çeken bulgu, son yıllarda yapılan çoğu çalışmada, doğal işsizlik oranlarındaki artışın yapısal nedenlere dayandırılmış olduğudur. Dünya ekonomisinde yaşanan yapısal dönüşüm sanayi devrimine kadar uzanmakta ve bu gün de sürmektedir. Bu değişimler arasında nüfus artışı, kırsal kesimden kentlere göç ve dış göç, ilk göze çarpan gelişmelerdir. Gelişmiş ekonomilere yönelik dış kaynaklı göç, istihdam ve ücretler üzerinde değişikliklere neden olmaktadır. Bu konuda ABD için yapılmış bir araştırmaya göre, 1980'lerde düşük nitelikli çalışanların ücretleri ve istihdam düzeyleri, nitelikli çalışanlara göre göreceli olarak daha azdı. ABD'de artan dış ticaret ve göç, düşük nitelikli özellikle eğitimi lise düzeyinden düşük olan, çalışan arzını genişletmiştir. 1988'e gelindiğinde, göç ve dış ticaret, liseyi bitirmemiş erkeklerin etkin işgücü arzı içindeki oranını %28'e ve kadınların oranını ise %31'e yükseltmiştir. 1980 ile 1988 yılları arasında meydana gelen lise bitirmemişlerin göreceli haftalık ücretlerindeki 10 baz puan düşüşün yaklaşık %30 ile %50 arasındaki kısmı ticaret ve göç akımından kaynaklanmıştır. (Borjas, Freeman, Katz, 1992)

Sanayileşme öncesi tarım kesiminin işgücünü emme özelliği, sanayileşme süreciyle tarımda çözülme ve kentlere akış sonucu zayıflamıştır. Dünya'da 20. Yüzyılın başında toplam nüfusun %10'nun kentlerde yaşadığı, 1950 yılında bu oranın %30 olduğu, 2001 yılında %47,7'e kadar arttığı görülmektedir. 2030 için Dünya genelinde kentlerde yaşayan nüfus oranı için beklenti %60,2'dir (Guest, 2003: 20). Dünya genelinde kentlere yönelik göç gelişmiş ülkelerde daha uzun sürede ve yavaş olmuştur. ABD'de, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tarım alanlarından gelen göç, hız kazanmış, savaştan önce yılda %1 olan göç savaş sonrasında senelik yaklaşık %5

yükselmiştir (Ferrie, 1994). Kentlere yönelik işgücü akımı, ekonomide büyüme gösteren tarım dışı sektörlerde istihdam olanağı bulmaktadır.



Şekil 6: Dünya Genelinde İstihdamın Sektörler Arasındaki Payı

Kaynak: ILO, Global Employment Trends 2011, International Labour Office, Geneva, 2011, S.22.

Bu gün için tüm dünya ekonomileri açısından en hızlı büyüyen sektör hizmetler kesimidir. 2002 yılı sonrasında hizmetler sektörü istihdam içinde en yüksek paya ulaşmıştır. Yukarıda, Şekil-6'da yer alan istihdamın sektörler arasındaki dağılımı izlendiğinde, 2002 yılı sonrası hizmetler sektörünün toplam istihdam içinde %40 payı olduğu ve hizmetler sektörünün istihdam içindeki payının kararlı biçimde artarak, 2009 sonrasında %44'e ulaştığı görülmektedir. Tarım sektöründeki istihdamın, Dünya genelinde 2000'li yıllarda da düşüş eğilimini sürdürdüğü görülmektedir. Sanayi sektöründeki istihdamın, küçük artışlarla sürmesi, tarım kesiminden hizmetler kesimine bir akışı ortaya koymaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde, kentlere göç eden işgücünün, büyük ölçüde kayıt dışı çalıştığı izlenmektedir. Örneğin, Pakistan'da iç göç olgusu kırsaldan kente doğru olmakta ve içgöç sonucu kentlerde büyüyen işgücü kayıt dışı sektörler tarafından emilmektedir (Gazdar, 2003: 20). İstihdamın,

son elli yıl içinde tarım kesiminin çözülmesi ve iç göç sonucu, artan işgücü arzının yapısal değişiminden etkilendiği söylenebilir. Öte yandan, işgücü talebinin, sanayiden, hizmetler kesimine kaymasının, özellikle gelişmekte olan ülkeler için, kayıt dışı istihdam artışını kolaylaştırdığı düşünülebilir.

Yapısal değişimler istihdamı etkilemenin yanında, işsizlerin nitelikleri üzerinde de etkilidir. Nüfus artışının ve kentlere göçün, hızlı olduğu bölgelerde eğitim sisteminden kaynaklanan sorunlar da eklendiğinde 15 – 24 yaş arası görülen genç işsizliği, küresel ölçekte yükselmektedir. Genç işsizlik oranı, Dünya'nın bütün bölgelerinde yetişkin işsizlik oranından yüksektir. Genç işsizlik oranı, yetişkin işsizlik oranının 2 ila 6 katı arasında değişmektedir. Gençler için iş bulmanın en zor olduğu bölgeler, Güney ve Güneydoğu Asya'dır. Genç işsizlik oranı, Güneydoğu Asya, Bağımsız Devletler Topluluğu (CIS) ülkeleri, Latin Amerika, Karayipler, Doğu Asya ülkelerinde yükselmiştir. Yalnız Dünya'nın gelişmiş bölgelerinde genç işsizlik oranı son on yıl içinde düşmüştür. Gelişmiş bölgelerde genç işsizlik oranı 1993'de %16,3 1998'de %4,5 ve 2003'de %14,6 olarak gerçekleşmiştir. Genç kadın işsizlik oranı genç erkek işsizlik oranından hemen hemen bütün bölgelerde daha yüksektir (Gennari, 2004: 13, 19).

Üretkenlik, istihdamı etkileyen bir başka önemli yapısal değişkendir. Üretkenlik, ülkelere göre farklılık göstermekle birlikte, üretkenliğin altında yapısal etmenler yatmaktadır. Ekonomi kuramına göre işgücü üretkenliği, ücretler üzerinde belirleyicidir ve bu yolla istihdamı etkiler. İşgücünün üretkenliği, son çalışanın çıktıya katkısı olan marjinal üretkenlik biçiminde tanımlanır. Ancak bu kavramın ölçümünün zor olması nedeniyle yapılan çalışmalarda çoğunlukla ortalama işgücü üretkenliğinin kullanıldığı göze çarpmaktadır. Kuramsal olarak işgücü üretkenliğinin artışı, istihdamı artırıcı yönde etki yapması beklenir. ABD için yapılan bir çalışmada, kuramsal beklenti ile benzer biçimde, uzun dönem işgücü üretkenliği artışında ortaya çıkan düşüşlerin, işsizliği yükselttiği sonucuna ulaşılmıştır (Benigno, Ricci, Surico, 2010: 32).

Ekonomide yapısal değişimler, çevresel etkilerin zorlaması sonucu da gerçekleşebilir. Özellikle son yıllarda görülen küresel ısınma, Dünya ekonomilerini bu yönde değişime zorlamaktadır. Küresel ısınma kaynaklı çok sayıda ekonomik sonuç ortaya çıkmasının yanında, iklim değişikliğinin istihdam üzerinde önemli etkilerinin olacağı beklenmektedir. İklim değişikliği nedeni ile istihdama yönelik yeni politikaların geliştirilmesi gereklidir. Sera gazı yayılımlarının azaltılmasının, kısa dönemde işsizliği etkileyecek önemli ekonomik bozukluklara yol açabileceği öngörülmektedir. Bu bozukluklar üretim, enerji piyasaları, tüketim ve dış ticaret ile ilgilidir. Sektörel olarak işçi hareketlerinde kısıtlamalar ve ücret katılıklarının oluşması beklenmektedir. Sera gazları yayılımının sınırlandırılması ile ilgili var olan politikalar, kısa dönem için doğabilecek işsizliği kapsamamaktadır. Sera gazı kısıtlamaları olurken, işgücü piyasasındaki bozuklukları düzenleyecek politikalar oluşturulmaması durumunda, ABD’de GSYH’da düşüşler beklenmektedir. Bu düşüşün emisyon kısıtlamasını izleyen ilk on yılda %4 kadar olması beklenmektedir (Babiker, Eckaus, 2006: 16).

Yapısal değişimlere yönelik beklentiler çerçevesinde gelecekte istihdam alanında ortaya çıkması beklenen sorunların, önceden tasarlanacak politikalar yardımı ile önlenmesi, yapısal değişikliklerin istihdam üzerindeki olumsuz etkileri ile savaşımında etkili bir yol olarak görülmektedir. Bu noktada özellikle yeni teknolojilerin kullanıldığı üretim süreçlerinin gerektirdiği bilgi ve beceriye sahip işgücünü yetiştirecek istihdam politikalarının daha fazla önem kazanması beklenebilir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE EKONOMİSİNİN VE İSTİHDAMIN GÖRÜNÜMÜ

İkinci bölümde, tez çalışmasının inceleme dönemi olan 1988-2010 yılları arasında Türkiye’de gerçekleşen ve istihdamı etkileyen önemli politika kararları ile söz konusu dönemde yaşanan ekonomik kriz ve gelişmelere değinilecektir. Bu dönemin en dikkat çekici özelliği Türkiye Ekonomisi’nin dışa açılım sürecinin önemli bir kesiti olmasıdır.

1988 sonrası Türkiye Ekonomisi’nde görülen politika değişimleri incelendiğinde, 1989 yılında sermaye hareketlerine tanınan serbestinin önemli bir dönüm noktası olduğu görülmektedir. Ardından 1996 yılında Avrupa Birliği ile Gümrük Birliğine gidilmesi, bu dönemde dış ticaret alanında görülen en önemli ekonomik gelişmedir.

Ekonomi politikalarında görülen bu iki önemli gelişme öncesinde, 24 Ocak, 1980 kararları bu günün Türkiye Ekonomisi’nin yapısal özelliklerini şekillendirme açısından büyük önem taşıyan bir politika değişimidir. Bu nedenle 1988-2010 dönemi değerlendirilmeden önce, kısaca 24 Ocak 1980 kararları ile Türkiye Ekonomisi’nde ortaya çıkan yapısal dönüşüm hakkında bilgi verilecektir.

2.1. 24 OCAK 1980 KARARLARI VE İSTİHDAMA ETKİLERİ

Türkiye’de 24 Ocak, 1980 kararları ardından, ithal ikameci ekonomi politikaları terk edilmiş ve ihracata dayalı büyüme modeline yönelik politikalar izlemiştir. Bu dönüşüm ekonominin pek çok alanında görülen değişimler gibi işgücü piyasalarını ve istihdamı da etkilemiştir. “24 Ocak, 1980 Kararları ile üretim girdileri için rekabet ortamının oluşturulması ve kaynak kullanımının etkinleştirilmesi öngörülmüştür. Bu amaçla, kamunun ekonomi içindeki payı azaltılarak özel kesimin öne çıkarılması, dış ticaretin serbestleştirilmesi,

sermaye piyasasının kurularak mali araçların çeşitlendirilmesi, kambiyo rejiminin serbestleştirilmesi, bankacılık sektörünün rekabete açılması gibi yapısal ve kurumsal düzenlemeler yapılmıştır” (Köse, 2002: 120). 24 Ocak 1980 kararları ardından işgücü ve diğer üretim faktörlerinin maliyetlerinin piyasa koşullarına göre belirlenmesinin hedeflendiği görülmektedir. İstihdamın, yatırım hacmi, yatırımların verimliliği, üretim sektörünün ve üretim tekniğinin fonksiyonu tarafından belirlenmesi öngörülmüştür (DPT, 1984: 131).

1980 sonrası benimsenen ihracata dayalı ekonomik büyüme modeli, Türkiye’de ekonomi ve istihdam üzerinde önemli yapısal değişimlere neden olmuştur. Türkiye için yapılan bir çalışmada, “Leontief girdi - çıktı analizi yardımı ile ekonomide yaşanan yapısal değişimin istihdama olan etkisi araştırılmıştır. Bu amaçla iki girdi - çıktı tablosu kullanılmıştır, bunlar yapısal değişikliklerden önceki ve sonraki dönemde farklı üretim ve dış ticaret yapısını (İthal ikameci ve ihracata dayalı büyüme) gösteren, 1973 ve 1990 yıllarına ait tablolardır. Yapılan hesaplamada, Türkiye’nin işgücü yapısı ve yapısal değişiklikten sonra işgücünde ortaya çıkan değişim incelenmiştir. Bulgulara göre, 1980 öncesi dışarıdan alınan ara girdiler, ek yerli işgücünün kullanılmasına neden olmaktadır. Bu durum, dışarıdan alınan ara girdileri kullanmanın işgücü maliyeti olarak düşünülebilir. Bu sonuç Türkiye için özellikle önemlidir, çünkü dış ticaret istihdam yaratma kaynağı olmaktadır. Buna karşın, dış kaynaklı ara girdi kullanmanın sonucu ortaya çıkan ek işgücü kullanım kapasitesi dış ticaretin serbestleşmesi ardından azalmıştır. Bu Türkiye’de 1980 sonrası dönemi için beklenmeyen bir sonuç değildir” (Günçavdı, Küçükçifçi, McKay 2003: 329). Ekonominin dışa açılımı ardından görülen yapısal değişimin ara malı kullanımı üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Yukarıda değinilen araştırmanın bulgularına göre, Türkiye Ekonomisi’nin dışa açılması işgücü talebini düşürücü bir etkiye yol açmıştır.

Türkiye Ekonomisi’nde sık dış açık sorunu ile karşılaşıldığı göz önüne alındığında, ekonomiyi dışa açma sürecinde doğrudan yabancı yatırımları

çekmek, çok uluslu şirketlerin bazı üretim evrelerini yurt içinde gerçekleştirmeleri için gerekli yatırım ortamını oluşturmak dış ticaret dengeleri ve istihdam açısından önem taşır. Bu kapsamda işgücü maliyetleri üzerinden karşılaştırmalı üstünlük sağlamak ve yabancı yatırımları çekmek için düşük ücret politikası, dışa açılan gelişmekte olan ekonomilerin sıklıkla başvurduğu bir araçtır ve benzer durum Türkiye’de de yaşanmıştır. Yapılan bir çalışmada, “Türkiye’de ücretlerin, doğrudan yabancı yatırımlar ile uzun dönemli ilişkisi olduğu ve 1980 sonrası verilerle hareket edildiğinde ücretlerin doğrudan yabancı yatırımlar ile çift yönlü nedensel ilişki içinde olduğu görülmüştür” (Açıkalin, Gül, Yaşar, 2006: 280). Buna göre Türkiye’de düşük ücretler yabancı yatırımları çekmiştir. Türkiye’ye gelen doğrudan yabancı yatırımların ücret düzeylerine karşı duyarlı olduğu görülürken, bu yatırımların istihdam üzerindeki etkilerinin beklendiği gibi istihdamı artırma yönünde gerçekleşmediğine yönelik bulgular vardır. Yapılan bir araştırmada, gayrisafi milli hasıla, gayrisafi ekonomik büyüme ve doğrudan yatırım değişkenlerinin açıklayıcı değişken olarak kullanılarak, işgücü talep fonksiyonu hesaplanmış ve yatırım istihdam ilişkisi eş-bütünleşme ve hata düzeltme modelleri çerçevesinde incelenmiştir. Bu çalışmada, Türkiye’ye gelen doğrudan yabancı yatırımların istihdam artırıcı etkilerinin olmadığı ortaya konulmuştur. Bu sonucun önemli nedenlerinden birinin yabancı yatırımların genellikle istihdam sağlama kapasitesi sınırlı olan, finans, haberleşme, ulaştırma gibi hizmetler alt sektörlerine yatırım yapması olarak gösterilmektedir (Saray, 2011).

1980 sonrasında ihracatın artırılması ve artan ihracatın ekonomik büyüme ve istihdam olanakları sağlaması, uygulanan ihracata dayalı büyüme modeli çerçevesinde ekonomi politikalarının temel dayanaklarından biri olduğu görülmektedir. Bu süreçte söz konusu ihracata dayalı büyüme modelinin reel ücretler üzerinde önemli etkileri olmuştur. 1980 öncesi göreceli olarak dışa kapalı bir ekonomi olan Türkiye’de ücretler maliyet unsuru olmanın yanında, talep sağlaması açısından da önem taşımaktaydı. Ekonominin dışa açılması sonucu, uluslararası piyasalarda belirlenen fiyatlar

ve rekabet ortamı, maliyet unsurlarından biri olan ücretler üzerinde baskı yapmıştır. İhracata dayalı büyüme modeli ile ücretlerin talep oluşturma açısından önemi zayıflarken, maliyet unsuru olma özelliği ön plana çıkmıştır. Söz konusu ekonomi politikalarının diğer bir ayağı olan kamu kesiminin ekonomi içindeki ağırlığının azaltılması ve kamu açıklarının kapatılmasına yönelik uygulamalar da kamu kesimindeki ücretler üzerinde düşürücü etkiye neden olmuştur. “24 Ocak 1980 sonrasında kamu kesiminin açıklarını kapamak için ücret ödemelerinin düşürülmesi bir yöntem olarak ortaya çıkmıştır” (Tansel, 2005: 454). Bu gelişmeler 1980 sonrasında Türkiye’de reel ücretlerin düşmesine neden olmuştur. “Ekonominin ihracata yönelim içinde olduğu 1983-1987 ara döneminde, reel ücretler özel imalat sanayinde yılda ortalama % 1,5 kamu kesiminde de % 5,9 gerilemiştir” (Yeldan, 2001: 274).

Aynı dönemde işgücünün örgütlenmesini engelleyen yasal düzenlemelerin yapıldığı göze çarpmaktadır. “Ara dönemde sendikal çalışmalara getirilen sınırlamalar ve iş mücadelesi araçları olarak grev ve lokavt yasaklanmıştır. Daha sonra, 1982 Anayasa’sı ve onun temel düzenlemeleri doğrultusunda çıkarılan 1983 tarihli ve 2821 sayılı Sendikalar Yasası ile 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Yasası çalışma ilişkilerini yeni politikalar doğrultusunda kalıcı bir biçimde düzenlemeye yönelmektedir. Bu çerçevede sendikal faaliyetler ile grev hakkının kullanımı üzerine getirilen hukuksal sınırlamalar ve uygulamalar, izleyen dönemde çalışma yaşamına damgasını vurmuştur. Bu durum Türkiye’yi çalışma yaşamının uluslararası normlarından daha da uzaklaştırmış ve Uluslararası Çalışma Örgütü’yle ilişkilerde yeni ve ciddi sorunlara yol açmıştır. Ancak, zaman içerisinde bu yasalarda değişiklikler yapılarak, kısmi düzeltilmeler sağlanmıştır” (Makal, 2003: 11).

Türkiye Ekonomisi’nin 1980 yılındaki gelişmişlik durumu, teknoloji düzeyi, rekabet gücü ve 24 Ocak 1980 sonrası politikalar değerlendirildiğinde, bu yıllarda ihracata dayalı büyüme modelinin pek çok yönü ile düşük ücretlere dayandığı düşünülebilir. Çünkü ekonomik büyüme

ihracata dayandırılmıştır, ihracat, rekabete ve düşük maliyete, dolayısı ile düşük ücrete dayanmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımları gene düşük ücrete bağlıdır. Ekonomik büyüme ve dış ticaret açığını azaltma hedefleri o günün dışa açılmakta ve gelişmekte olan Türkiye Ekonomisi değerlendirildiğinde, kısa vadede düşük ücretler ile gerçekleştirilmesi olası politikalar. Gene kısa vadede kamu harcamalarının kısılması ve kamu açıklarının azaltılması da kamu kesimi çalışanları için düşük ücret anlamına gelmektedir. Çünkü ilgili dönemde kamu harcamaları içinde kamu çalışanlarına ödenen ücretler diğer harcamalar arasında en hızlı ve kolay azaltılabilecek maliyet unsurudur.

Kuramsal olarak dışa açık bir ekonomide düşen ücretlerin istihdamı artıracığı beklenir. Türkiye ekonomisi için yapılmış bu tezi destekleyen bulgulara ulaşan çeşitli çalışmalar olmakla beraber, Türkiye’de istihdamı artırma açısından, ekonomik büyümenin, düşük ücret politikalarına göre daha etkin sonuç verdiğiine ilişkin bulgular ortaya koyan çalışmalar da vardır. Yapılan bir araştırmaya göre, Türkiye’de istihdamın ücret esnekliği dış ticaret serbestleşmesi ardından artmıştır. 1980 sonrası dönemde toplam imalat sanayi ve yüksek ve orta derecede nitelikli işgücü açısından, işgücü talebinin üretim esnekliği ücret esnekliğine göre daha yüksektir. Ayrıca, Türkiye’de imalat sanayinde ücret ve katma değer cinsinden büyüme karşılaştırıldığında, imalat sanayinde istihdamı artırma açısından, 1980 sonrası uygulanan ihracata dayalı ve büyümeyi teşvik eden politikaların, düşük ücretleri teşvik eden politikalardan daha etkin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (Onaran, Aydın, 2006). Bu bulgular, işsizlikle savaşıma açısından, büyüme yönlü politikaların düşük ücret politikalarına göre imalat sanayi gibi ihracatçı sektörler açısından Türkiye’de daha etkin sonuçlar verdiğini ortaya koymaktadır.

1980 sonrası dönemde, Türkiye’de imalat sanayi açısından dış ticaret istihdam değişikliklerinde daha fazla rol oynar hale gelmiştir. 1980’de ihracata dayalı büyümeye geçiş sonrasında, doğrudan ihracata dayalı sektörlerdeki

istihdam, istihdam değişikliklerinde en önemli belirleyici olmamıştır. Fakat 1980 sonrası ihracatta görülen büyümenin, istihdam göstergelerinin daha fazla bozulmasını önlediği söylenebilir (Erlat, 2000).

Türkiye ekonomisinin 1980’lerdeki istihdam performansı oldukça kötüdür, en azından yüksek nüfus ve büyüme oranları veri iken tatmin edici değildir. 1980 sonrası yapılan ayarlamalar ekonomiyi istikrarlı hale getirmek ve ihracatın rekabet gücünü artırmak için ücretleri düşürme yoluna gitmiştir çünkü ücretleri düşürmenin, üretim maliyetlerini düşürüp, tüketimi kısarak enflasyonu düşürmek için gerekli olduğu düşünölmüştür. Türkiye için dış ticaret politikası değişkenleri ve makroekonomik değişkenler istihdam yaratmak için önemli değişkenlerdir. Ayrıca yüksek reel faiz oranları ve döviz kurunun değer kazanması, 1989 yılında gerçekleştirilen finansal serbesti sermaye çekmede anahtar bir role sahiptir ve 1990’lardaki yüksek ücretler, imalat sanayindeki istihdam performansı üzerinde önemli etkilere sahiptir. (Taymaz, 1998)

24 Ocak 1980 kararları ardından 1988 yılına kadar geçen süreçte, Türkiye’de reel ücretler düşüş göstermesine rağmen hedeflenen istihdam artışı ve ekonomik büyüme sağlanamamış ve işsizlik sorunu Türkiye’nin ekonomik gündeminden düşmemiştir. İhracata dayalı büyüme modelinin başarısızlığı anlamına gelen bu durumun, 1980 sonrası yaşanan ekonomik istikrarsızlıklardan kaynaklandığına yönelik bulgular vardır. “24 Ocak 1980 kararlar ardından girilen yeni dönemde sanayi sektöründe istihdamın azaldığını ortaya konulmuştur. Bu, 1980 sonrası dönemin büyük bölümde yüksek faiz ve yüksek enflasyonun olduğu Türkiye’de, sanayi sektörü yatırımları için uygun yatırım ortamının oluşturulamaması ve yatırımların caydırılmasından kaynaklanmaktadır” (Karaçor, Saraç, 2011: 193). Türkiye Ekonomisi 1980-1988 yılları arasında önemli ekonomik krizler yaşamasa da söz konusu dönemde yatırımları üretimi ve istihdamı olumlu etkileyecek istikrarlı bir ekonomik iklim sağlanamadığı söylenebilir. Bu kapsamda

ihracata dayalı ekonomik büyüme modeline geçilmesi ile ekonomi politikalarında görülen değişim beklenen başarılı sonuçları verememiştir.

2.2. 1988-2010 YILLARI ARASI TÜRKİYE EKONOMİSİ'NDE GÖRÜLEN GELİŞMELER VE İSTİHDAM

Türkiye’de 1980’li yıllarda başlayan ekonominin dışa açılma süreci, 1989 yılında finansal serbestleşmeye yönelik yapılan düzenlemeler ile sürdürülmüştür. Yayımlanan, 32 sayılı Türk Parası’nın Değerini Koruma Hakkındaki Yasa ile tam konvertibiliteye geçilmiştir. Bu uygulama ile sermaye hareketleri üzerindeki kontroller büyük ölçüde azaltılırken, döviz kurlarının serbestçe belirlenmesine izin verilmiştir. Söz konusu gelişme o dönem için Türkiye’de sığ olan finansal piyasalarda ve döviz kurlarında yaşanan dalgalanmaları artırmıştır.

Dönemin ekonomi politikaları piyasayı ön plana çıkarmakta, işsizlik sorununu işgücü piyasası aksaklıklarını ortadan kaldırarak ve girişimcileri desteklemek yolu ile çözmeyi hedeflemektedir. Aynı zamanda söz konusu istihdam politikaları işgücünün niteliği gibi yapısal konulara da vurgu yapmaktadır. “İstihdamın gelişmesini sağlayacak ortamın yaratılması ve sürdürülmesi esastır. Bu çerçevede, genel hedefler doğrultusunda yatırımların teşvik edilmesi, girişimciliğin geliştirilmesi, küçük ve orta ölçekli işletmelerin desteklenmesi, nitelikli işgücü yetiştirilmesi ve var olan iş gücünün niteliğinin yükseltilmesi, işgücü piyasasında karşılaşılan ve istihdamın gelişmesini olumsuz şekilde etkileyen unsurların ve aksaklıkların ortadan kaldırılması istihdam politikasının temel ilkeleridir” (DPT, 1989: 302).

Türkiye’de ekonominin dışa açılması ve finansal serbestinin sağlanması ardından, döviz kuru değişkeninin istihdam ve diğer ekonomik değişkenler üzerindeki etkisi ön plana çıkmıştır. “Türkiye’de döviz kurundaki dalgalanmalar, imalat sanayindeki firmaların istihdam artışını yavaşlatıcı etkiye sahiptir. Ortalama bir şirket için reel döviz kurundaki dalgalanmada

ortaya çıkan bir standart sapmalık artış, istihdamdaki artış oranını, ortalama 1,4 ile 2,1 puan aralığında azaltmaktadır” (Demir, 2010: 1127). Bu çerçevede, Türkiye için döviz kurunda görülen değişimlerin istihdamı etkilemesinin ötesinde, kurdaki dalgalanmaların da istihdamı olumsuz etkileyebileceği ortaya çıkmaktadır. Türkiye için yapılmış çalışmalar incelendiğinde, bu bulguların yanında döviz kuru üzerinde oluşan riskin, istihdam ve kayıt dışı istihdam üzerinde etkili olduğuna yönelik sonuçlar da görülmektedir. “Türkiye için 1989-2006 döneminde, kur riskindeki artışla işsizlik arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Daha da önemlisi Türkiye açısından kur riskinin zirveye ulaşarak krize dönüştüğü yıllarda bir milyondan fazla kişi kayıt dışı alanlara yönelmektedir” (Cengiz, 2009: 341). Türkiye’de ekonomik ajanların döviz kuruna yönelik beklentileri çerçevesinde istihdamın etkilendiğini görülmektedir. Türk Lirası’nda görülen değerlenmeler geleceğe yönelik olumsuz beklentilere neden olmakta, bu durum ise istihdamı etkilemektedir.

Finansal serbesti ardından görülen sıcak para hareketleri ve buna bağlı olarak yükselen faizler, Türkiye’de reel ücretleri artış eğilimine sokmuştur. Ayrıca, ücret artışları üretim sürecinde işgücü sermaye bileşimini değiştirmiştir. “İşgücü piyasasında 1988 ve sonrasında başlayan hızlı ücret artışları, özel sektörün sermaye yoğun bir yöne kaymasına neden olmuştur” (Günçavdı, Küçükçifçi, McKay, 2003: 328). Bu gelişmeler Türkiye’de istihdam artışını olumsuz yönde etkilemiştir.

İstihdam ve reel ücretlere ilişkin Türkiye için yapılan çalışmalar incelendiğinde ücret düzeyleri ile istihdam arasında bir ilişkinin olduğunu ortaya koyan çalışmalar görülmüştür. Bunun yanında, literatürde yer alan çalışmalar, Türkiye’de asgari ücret uygulamasının özellikle işsizlik üzerine olumsuz etkilere neden olmadığına yönelik bulgular sunmaktadır (Korkmaz, Çoban, 2006). Türkiye Ekonomisini konu alan başka bir çalışmada da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Eş-bütünleşme ve nedensellik analizlerinin bulguları çerçevesinde, Türkiye’de asgari ücret ile imalat sanayinin istihdamı arasında

anlamalı bir ilişki yoktur. Araştırmacılara göre bu durum, Türkiye’de asgari ücretin, piyasa ücretlerinin oldukça aşağısında olmasından kaynaklanmaktadır (Güven, Mollavelioğlu, Dalgıç, 2011: 166).

Türkiye’de kamu açıkları ve serbest bırakılan sıcak para hareketleri, büyüyerek 1994 krizini hazırlamıştır. Bu gelişmeler, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda kamu otoritesi tarafından açıkça özetlenmiştir. “Yükselen kamu açıklarına bağlı olarak artan iç faiz oranları sıcak para girişini hızlandırmış ve Türk Lirası’nın reel olarak aşırı değer kazanmasına neden olmuştur. Bu gelişme, işgücü maliyetindeki reel artışlar, doğrudan ve dolaylı ihracat teşviklerindeki azalma ile birleşerek, Türkiye Ekonomisi’nin hızla rekabet gücünü kaybetmesine yol açmıştır. Sonuçta, yüksek kamu açıklarından kaynaklanan ekonominin iç dengesizlikleri dış dengede de hızlı bir bozulmaya neden olmuş, ithalat hızla artmış, ihracat yavaşlamış ve dış ticaret açıkları önemli boyutlara ulaşmıştır. Hızla bozulan iç ve dış dengeler, 1994 yılı başında para, sermaye ve döviz piyasalarında ciddi bir krize yol açmıştır. Ekonomiyi hızla istikrara kavuşturmak, kamu açıklarını daraltmak, dış talebe dayalı bir büyüme yapısı oluşturmak ve ekonomik istikrarı sürekli kılabacak yapısal reformları başlatmak amacıyla 5 Nisan 1994 tarihinde Ekonomik Önlemler Uygulama Planı yürürlüğe konulmuştur” (DPT, 1995: 4).

Kalkınma planında yer alan ekonomik sorunlara ilişkin yukarıdaki yorumlar, iç ekonomik dengelerin kurulamadığı Türkiye Ekonomisi için sermaye akımlarını serbestleştirmeye yönelik 1989 yılında gerçekleştirilen politika değişikliğinin erken bir karar olduğu, ekonominin bu değişikliğe hazır olmadığını ortaya koymaktadır. 1994 ekonomik krizi sonrasında alınan 5 Nisan 1994 kararları özü açısından 24 Ocak 1980 kararlarına çok benzemektedir. 1994 krizi sonrasında 24 Ocak ile oluşturulan ihracata dayalı büyüme modeli tekrar gözden geçirilerek yeniden uygulanmaya başlanmıştır.

Türkiye Ekonomisi’nde, kamu açıkları ve kamu kesiminden kaynaklanan fon talepleri nedeni ile artan faizler ve bu durum sonucu yurt dışı kaynaklı fon girişleri ile ulusal paranın değerlendirilmesi, reel sektör

üzerindeki bozucu etkilere neden olmuştur. Ayrıca, Türkiye Ekonomisi'nde ekonomik büyümedeki artış, kamu harcamalarını artırmış, buna karşın kamu harcamaları ekonomik büyümeye neden olmamıştır. Bu durum, devletin genel olarak kamu politikaları ve özel olarak harcama politikaları aracılığı ile ekonomik büyümeyi yönlendirmekten uzak olduğunu ortaya koymaktadır. (Aytaç, Güran, 2010) Bunun yanında, Türkiye'de bütçe harcamaları içinde önemli bir payı olan savunma harcamalarının 1950-1997 yılları arası için ekonomik büyümeye neden olmasına karşın, istihdam üzerinde olumlu etkisinin olmadığı, askeri harcamaların istihdamı negatif yönde etkilediği görülmüştür. (Yıldırım, Sezgin, 2003: 139)

Türkiye, 1996 yılında AB ile Gümrük Birliği oluşturmuştur. Bu gelişme öncesinde kalkınma planlarında, politika uygulayıcıları tarafından istihdam konusu rekabet gücü açısından değerlendirilmiştir. Yedinci Beş yıllık Kalkınma Planı'na göre, "AT ile gümrük birliğinin gerçekleşme aşamasına geldiği bir dönemde uluslararası rekabet gücünü artırma gereği istihdam perspektifi açısından da daha kritik bir nitelik kazanmıştır" (DPT, 1995: 50). Avrupa Birliği ile yapılan gümrük birliği anlaşmasının getirdiği sorumluluklar çerçevesinde, özelleştirme uygulamaları ve rekabetten kötü etkilenecek sektörlerdeki istidam kayıpları için bazı düzenlemeler öngörülmüştür. "Gümrük birliği ile ilgili olarak, birkaç sektörde ve özelleştirme sonucunda, işsiz kalacak olanlara yeni istihdam olanakları yaratmak için kendi iş yerlerini kuranların desteklenmesini de içerecek biçimde kapsamlı programlar geliştirilerek uygulamaya konulması hedeflenmiştir" (A.g.e.: 53)

Hazırlanan kalkınma planları incelendiğinde, gümrük birliği öncesi istihdamın çeşitli sektörlerde olumsuz etkileneceğinin öngörüldüğü anlaşılmaktadır. Buna karşın gümrük birliği ardından ekonominin tamamı, reel ekonomik büyüme hızının önemli ölçüde yavaşlaması ile etkilenmiştir ve bu süreçte istihdam, reel ekonomik büyüme üzerinden etkilenmiştir. Tez çalışmasının veriler bölümünde yer alan Reel GSYH verileri grafiği incelendiğinde, 1996 Gümrük Birliği sonrası ekonomik büyümede yaşanan

yapısal kırılma çok açık görülmektedir. Buna karşın söz konusu dönemde gümrük birliği ve küresel ekonomik gelişmeler çerçevesinde Türkiye'nin dış ticaret hacmi ve buna bağlı olarak ihracatı istikrarlı artış göstermiştir. İhracatın özendirilmesi ithalat artışına yol açmıştır. Türkiye için yapılan bir çalışmada, uluslararası ticaretin imalat sanayi istihdam seviyesi üzerindeki etkisi, dinamik panel veri seti modeli yardımı ile incelenmiştir. Bulgular, dış ticaretin bugünkü düzeyinin imalat sanayindeki istihdam üzerinde hiçbir etkisinin olmadığını, üretimdeki artışın istihdamı artırdığı, ancak ücret artışlarının istihdam üzerinde negatif etkisinin olduğunu ortaya koymuştur (Polat, Uslu, 2011).

Türkiye Ekonomisi 1988 sonrası geçirdiği istikrarsız süreç diğer makro ekonomik değişkenler gibi faiz oranlarının da istikrarsız seyretmesine neden olmuştur. Bu durum özellikle kriz dönemlerinde daha fazla göze çarpmaktadır. Türkiye için sektörel işsizliği araştıran bir çalışmaya göre, istatistiksel olarak anlamlı olmamakla birlikte, pozitif interbank faiz oranı şokları, tarım ve kamu hizmet sektörü dışında tüm diğer sektörlerde işsizlik oranını başlangıç düzeyinden yukarı çekmektedir (Berument, Doğan, Tansel, 2008: 28-29). Bu araştırmamanın bulguları kamu hizmet sektörü ve tarım kesiminin faiz oranlarında görülen şoklara düşük duyarlılık gösterdiğini ortaya koymaktadır.

2001 krizi sonrasında Türkiye'de Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı yürürlüğe girmiştir. Bu program ile dalgalı kur sistemine geçilmiş, finansal kesimde kırılma önlemek amacı ile reformlar yapılmıştır. Kamu finansman dengesinin bozulmaması için de mali disiplin sağlamaya yönelik adımlar atılmıştır. 2001 krizi ardından alınan önlemler, Türkiye'de mali disiplinin ve finansal istikrarın sağlanması açısından başarılı adımlar olmuştur.

Aşağıdaki grafikte, önemli krizlerin yaşandığı 1988 – 2004 yılları arasında reel ücretlerin izlediği yol verilmiştir. Bu tabloda ulusal paranın önemli miktarda değer kaybı ile sonuçlanan finansal krizler ardından, reel ücretlerin sert düşüşler gösterdiği görülmektedir. Tez çalışmasının uygulama

aralığı içinde yaşanan iki önemli kriz de finansal kesimden kaynaklanmıştır. Söz konusu krizler öncesinde cari açık sorununun gündemde olduğu dikkat çekmektedir.



Grafik 1: Reel Ücretler ve Finansal Krizler

Kaynak: World Bank, Turkey Labor Market Study, Report No: 33254-TR, 2006, S.22

Yukarıdaki grafikten de izlendiği gibi, 1988 sonrasında reel ücretler artış eğilimine girmiştir. Daha sonra 1994 ve 2001 krizleri ardından reel ücretlerde önemli düşüşler olmuştur. Söz konusu krizler sonrası yaşanan devalüasyonların ihracat üzerindeki etkisi ise kalıcı olmamıştır. Türkiye’de kısa dönemde ulusal paranın değerinin azalması sonucu görülen ihracat artışı, uzun dönemde etkisini kaybetmektedir (Dinçer, Kandil, 2009). Bu durum Türkiye Ekonomisi’nin üretim yapısı ve Dünya Ekonomisi içinde bulunduğu yer ile birlikte değerlendirildiğinde şaşırtıcı değildir.

Türkiye’de ara malı kullanım oranı yüksek veya düşük olan tüm ihracat yapan sektörler için döviz kurları, uluslararası maliyet ve rekabet çerçevesinde reel ücretler üzerinden önemli etkilere sahiptir. Türkiye’de 1999 sonrası ihracat üzerinde, reel ücretler döviz kurundan daha güçlü etkilere sahiptir (Sarıkaya, 2004). Reel ücretlerin ihracat üzerinde döviz kurundan

daha güçlü etkileri olması, toplam ithalatını %75'i ara malı olan Türkiye Ekonomisi açısından beklenen bir durumdur (Saygılı, vd. 2009). Türkiye'de İthalatı caydırıcı en önemli etken ise ulusal paranın değer kaybı olmaktadır. Ters durumda ise "Türk Lirası'ndaki reel değerlenme dış alım kalemlerinin tamamını arttırmaktadır" (Yamak, Korkmaz, 2005). Türkiye'de ihracat üzerinde reel ücretler en güçlü belirleyici iken ithalat için döviz kurları en güçlü belirleyicidir (Aydın, Çıplak, Yücel, 2004).

Türkiye Ekonomisi'nin dışa açılması ve finansal serbesti ardından, döviz kuru değişkeninin istihdam ve diğer ekonomik değişkenler üzerinde önemli etkileri olan bir değişken olarak ön plana çıktığı görülmektedir. Aynı zamanda döviz kuru değişkenindeki oynaklığın finansal serbesti ardından arttığı izlenmektedir. Bu durum istihdam açısından bozucu etkilere neden olmuştur. Aynı dönemde ekonomik büyümede görülen istikrarsızlıklar da istihdamı olumsuz etkilemiştir. Türkiye için yapılan ve 1960-2000 dönemini kapsayan bir çalışmada, Türkiye Ekonomisi'nde yaşanan istikrarsızlıkların istihdam üzerindeki etkilerini değerlendirilmiştir. Bu çalışmanın bulgusu, enflasyon, finansal istikrarsızlıklar sonucu ekonomik büyümede görülen oynaklıkların, ekonomik büyüme üzerinden istihdamı olumsuz etkilediği yönündedir (Mody, Schindler, 2004). Söz konusu araştırmanın bulguları, ekonomik büyümede görülen oynaklıkların istihdamı etkileyebileceğini ve ekonomik büyüme istihdam ilişkisini zayıflatabileceğini ortaya koymaktadır.

Türkiye'de GSYİH da görülen değişikliklere işgücü piyasalarının gecikmeli olarak tepki verdiğiine yönelik bulgular vardır. Türkiye için yapılan 1988-2004 dönemini kapsayan bir çalışmada, hata düzeltme modelleri çerçevesinde GSYİH'da meydana gelen değişmelerin, emek piyasasında ortaya çıkardığı ayarlama mekanizmasını araştırılmıştır. Analizin sonuçları, emek piyasasının GSYİH'daki büyümenin gecikmeli değerlerine göre ayarlama yaptığını göstermektedir. İmalat sanayine yönelik araştırma da benzer sonuçlar sunmuştur. GSYİH ve istihdam için yapılan varyans ayrıştırması analizi, işgücü piyasasının, GSYİH meydana gelen değişikliklere

4 dönemden daha fazla bir gecikme ile cevap verdiğini ortaya koymaktadır. (Akkemik, 2007). Bu çalışma, Türkiye’de ekonomik büyümenin istihdam sağladığına yönelik sonuçlar sunmaktadır. Bunun yanında Türkiye’de ekonomik büyümenin istihdam sağlama kapasitesinin düşük olduğu izlenmektedir. Dünya Bankası’nın 2006 tarihli raporunda Türkiye Ekonomisi’nin istihdam yaratma kapasitesi OECD ülkeleri ile 1982-2003 dönemi için karşılaştırılmıştır. Buna göre, Türkiye’de hizmetler sektöründe katma değer artışının istihdam yaratma kapasitesi, OECD ortalamalarının oldukça altındadır. İmalat sanayi açısından katma değer artışının istihdam yaratma kapasitesi OECD ortalamaların yakındır (World Bank, 2006). Bu bulgular çerçevesinde, Türkiye için ekonomik büyümenin istihdam yaratma kapasitesi değerlendirildiğinde, hizmetler sektörünün düşük performansı nedeniyle, Türkiye’de ekonomik büyüme istihdam ilişkisinin zayıfladığı söylenebilir.

2002 sonrası süreç incelendiğinde Türkiye Ekonomisi’nin istikrarlı ve yüksek büyüme göstermesi bu dönem için görülen en olumlu sonuçtur. 1998 cari fiyatları ile gayri safi yurt içi büyüme hızı 2002 yılında %5,2 olarak gerçekleşmiş ve izleyen yıllar sürekli artış göstermiştir. 2004 yılında %9,6 olarak gerçekleşmiş ve daha sonra yavaşlayarak 2005 yılında %8,5 2006 yılında %7,5 2007 yılında %4,8 olmuştur (TÜİK, 2011: 697). Söz konusu dönemde sağlanan ekonomik büyüme beklendiği kadar istihdam sağlayamamıştır. “2000’li yıllarda hızlı büyüme ve ihracattaki hızlı artışa karşın, Türk Ekonomi’si istenen düzeyde iş olanağı sağlayamamıştır. Açık işsizlik oranı 2000’de %6,5 iken Şubat 2001 krizinin ardından 2002’de %10,3’e çıkmıştır. O dönemden, 2008 küresel krizinin etkilerine kadar Türkiye Ekonomisi kümülatif olarak %30 büyümüştür. Ancak hızlı ekonomik büyümenin iş yaratma kapasitesi üzücüdür ve açık işsizlik oranı %9 altına düşürülememiştir. Birçok sektördeki hızlı üretim artışına karşın sivil istihdam en iyi tanımlama ile yavaşça artmıştır” (Yeldan, 2011:10).

2000'li yıllarda görülen ekonomik büyüme tek başına Türkiye'nin iç dinamiklerinden kaynaklanmamıştır. Dünya Ekonomisinden gelen dış talep ile beslenmiş ve Dünya'daki ekonomik büyüme ile eş anlı olarak gerçekleşmiştir. Diğer bir anlatım ile Dünya'da görülen parasal genişleme ve buna bağlı ekonomik büyüme Türkiye Ekonomisi'ne de yansımıştır. "Türkiye'nin ihracatı 2002-2008 yılları arasında oldukça artmıştır, aynı zamanda Türk Lirası da değer kazanmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin ticaret yaptığı ana ülkelerin ve dünyanın gelirinin artışı gözlenmiştir. Değer kazanan ulusal para, Türkiye'nin ihracatını kötü etkilemesine karşın yabancıların gelirindeki ve yabancı paraların istikrarsızlığındaki artış, yabancıların Türkiye ile daha fazla ticaret yapmasına neden olmuştur" (Nazlıoğlu, 2012: 16). Dış talep artışının neden olduğu ihracat büyümesi, Türkiye'nin ihracat yaptığı ülkelerde görülen gelir düşüşleri sonucu 2008 yılında azalmıştır. Avrupa Birliği ülkelerinde görülen kriz Türkiye'nin ihraç ürünlerine olan talebi azaltmıştır. Bu durum çok hızlı bir biçimde Türkiye'nin ihracatçı sektörlerine yansımıştır. 1998 cari fiyatları ile sektörlerin büyüme hızları incelendiğinde 2009 yılında, inşaat sektörü %-16,1, madencilik ve taşocakçılığı %-6,7, imalat %-7,2 ulaştırma ve haberleşme %-7,2 toptan ve perakende ticaret sektörü ise %-10,4 kadar büyüme hızı küçülmesi görülmüştür ve ekonomi toplam olarak da daralmıştır. 2009 yılında ekonomi tüm sektörler toplamında %-3,6 kadar küçülmüştür (TÜİK, 2011: 697). Dış kaynaklı 2008 krizi Türkiye'de istihdamı da etkilemiştir, çok sayıda sektörde ekonomik daralma yaşanırken istihdam kaybının en fazla yaşandığı sektör, dış bağlantıları güçlü olan imalat sanayi olmuştur. 2008 yılında imalat sanayinin istihdamı 4 235 000 kişi iken 2009 yılında 3 949 000 kişiye düşmüştür (TÜİK, 2011: 135).

Tez çalışmanın inceleme dönemi 1988-2010 yılları arasında ilk göze çarpan olgu ekonominin dışa açılımını sürdürdüğü bu süreçte krizlerin yaşandığı istikrarsız bir dönemin geçirilmiş olduğudur. Bu durum, ekonomik büyüme, faiz oranları, döviz kurları gibi istihdam üzerinde önemli etkileri bulunan değişkenlerin istikrarsız seyretmesine neden olmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE İŞGÜCÜ PİYASALARININ GÖRÜNÜMÜ

İşgücü piyasası, basitçe işgücü arz ve talebinin karşılaştığı, istihdam düzeyleri ile işgücünün bedeli olan ücretin belirlendiği piyasa olarak düşünülebilir. Üretim faktörü olarak işgücü depolanabilir bir özellik göstermez, daha önemlisi işgücü piyasaları insan unsurunu içermektedir ve homojen değildir. Bu nedenle işgücü piyasası, basitçe tek bir piyasa olarak tanımlanamaz ve bu piyasalarda tek bir merkezi ücret söz konusu değildir. İşgücünün niteliği, yaş, coğrafya, cinsiyet gibi faktörler işgücü piyasalarının ayrışmasına neden olan önemli etmenlerden birkaçıdır. İşgücünün niteliğinden kaynaklanan farklılıklar, farklı ücret ve istihdam düzeylerinin ortaya çıkmasına neden olur. Bunun yanında işgücü piyasasını düzenleyen kurumsal ve toplumsal faktörler de istihdam ve ücretler üzerinde önemli etkilere sahiptir. Bu nedenle işgücü piyasalarına, sadece işgücü arz ve talebinde bulunanların bir araya geldikleri düzlem olarak bakılmamalıdır. İşgücü piyasaları, işgücü arz ve talebini oluşturan tarafların kurdukları, sendikalar, meslek örgütleri yanında siyasi partiler, hükümetler ve uluslararası organizasyonların da etkilerine açık bir yapı içerir. Ek olarak devlet işgücü piyasalarında büyük bir işveren olması ve piyasayı düzenlemedeki görevleri açısından önemli bir oyuncudur. Bu nedenlerden dolayı işgücü piyasaları ilk bakışta diğer piyasalara benzer bir görünüm sergileseler de siyasi etkileri barındıran, insan olgusunun söz konusu olduğu, yapısal değişimlerin uzun zaman gerektirdiği karmaşık bir yapıya sahiptir.

Türkiye'de işgücü piyasalarının etkin işlemesi, 1980 sonrasında seçilen piyasa odaklı ekonomi politikaları çerçevesinde istihdamı artırmak ve işsizlik sorununun çözümü açısından büyük önem kazanmıştır. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda istihdam en önemli sorunlardan biri olarak tanımlanmıştır. Tarım ve hizmetler kesimindeki gizli işsizlik vurgulanmıştır. Bu

planda istihdam işsizlik çözümü için İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun etkin bir yapıya kavuşturulması öngörülmüştür (DPT, 1978: 270).

Türkiye'deki işgücü piyasalarını konu eden ve 1951-2008 yıllarını kapsayan bir çalışma Türkiye'de işgücü piyasalarının nasıl işlediğini, Beveridge Eğrisi⁸ yardımı ile incelemiştir. Çalışmaya göre, Türkiye'de işgücü piyasası etkin değildir. Türkiye için işsizlik ve açık iş sayısı arasında istikrarlı uzun dönem ilişkisi vardır. İşgücü üretkenliğinin işsizlik ile bir ilişkisi bulunamamıştır. Türkiye için hesaplanan Beveridge Eğrisi, işgücü piyasasında yapısal sorunların varlığına ve esnekliğin olmadığına yönelik bulgular sunmuştur (Bayraktar Sağlam, Günalp, 2012).

Yukarıdaki çalışmanın bulguları Türkiye'de işgücü piyasalarının etkin olmadığına yönelik sonuçlar sunmaktadır. İşgücü piyasalarının etkin işlemesi amacı ile uygulanan Aktif İşgücü Piyasası Politikaları, işgücü talebine yönelik, iş yaratma amacı güden programlar olmanın yanında aynı zamanda işgücü arzının, işgücü talebine uyum sağlaması amacını taşıyan programları da içerir. Bu politikalar, iş arama yardımı, kamu kesiminde iş yaratma, mesleki eğitim programları, işsizlere iş kurmaları amacı ile yapılan yardımlar, firmalara sağlanan istihdam ve ücret desteklerini içermektedir.

Aşağıda tez çalışmasının inceleme dönemi için Türkiye'de istihdamı görünümüne ilişkin bilgiler verilmiştir. Bu veriler incelendiğinde işgücü piyasalarında eğitilmiş işsizlerin fazlalığı, işgücüne katılım oranlarının düşüş göstermesi, tarım kesiminin toplam istihdam içindeki yüksek payı, iş arama sürelerindeki artış ilk göze çarpan olgulardır. Bu veriler, yukarıda değinilen çalışmanın sonuçları ile tutarlı bir görünüm arz etmektedir ve Türkiye'de işgücü piyasalarının sorunlarını kısaca özetlemektedir.

⁸ Beveridge eğrisi, işsizlik ve açık iş oranları arasındaki negatif yönlü ilişkiyi ve işgücü piyasasının nasıl çalıştığını, ne kadar verimli bir piyasa olduğunu gösterir. Beveridge Eğrisinin negatif eğimli olması beklenir.

3.1. 1988-2010 YILLARI ARASI TÜRKİYE'DE İSTİHDAMIN GÖRÜNÜMÜ

Tez çalışmasının bu bölümünde çalışmanın uygulama dönemi olan 1988-2010 yılları arası dönem için Türkiye'de istihdamın yapısal özelliklerine ve görünümüne daha yakından bakılacaktır. Bu amaçla kullanılan veriler, TÜİK'in veri tabanından elde edilmiştir. Söz konusu verilere ilişkin TÜİK tarafından yapılan tanımlamalar kısaca aşağıda sıralanmıştır.

Kurumsal olmayan nüfus: Okul, yurt, otel, çocuk yuvası, huzur evi, hastane, hapisane, kışla yada ordu evi dışında ikamet edenler dışında kalan nüfustur.

Kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus: kurumsal olmayan sivil nüfus içerisindeki 15 ve daha yukarı yaştaki nüfustur.

İşgücü: İstihdam edilenler ile işsizlerin oluşturduğu tüm nüfusu kapsar.

İşgücüne katılma oranı: İşgücünün kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus içindeki oranıdır.

İşsizlik oranı: İşsiz nüfusun işgücü içindeki oranıdır.

İstihdam: İşbaşında olanlar ve işbaşında olmayanlar grubu içinde olan kurumsal olmayan çalışma çağındaki tüm nüfus istihdam edilen nüfustur. İşbaşında olanlar; Yevmiyeli, ücretli, maaşlı, kendi hesabına, işveren ya da ücretsiz aile işçisi olarak referans dönemi içinde en az bir saat bir ekonomik faaliyette bulunan kişilerdir. İşbaşında olmayanlar; İşi ile bağlantısı devam ettiği halde, referans haftası içinde çeşitli nedenlerle işinin başında olmayan kendi hesabına ve işverenler istihdamda kabul edilmektedir. Ücretli ve maaşlı çalışan ve çeşitli nedenlerle referans döneminde işlerinin başında bulunmayan fertler; ancak 3 ay içinde işlerinin başına geri döneceklerse veya işten uzak kaldıkları süre zarfında maaş veya ücretlerinin en az % 50 ve daha fazlasını almaya devam ediyorsa istihdamda kabul edilmektedir. Bununla birlikte, referans haftası içinde "1 saat" bile çalışmamış olan ücretsiz

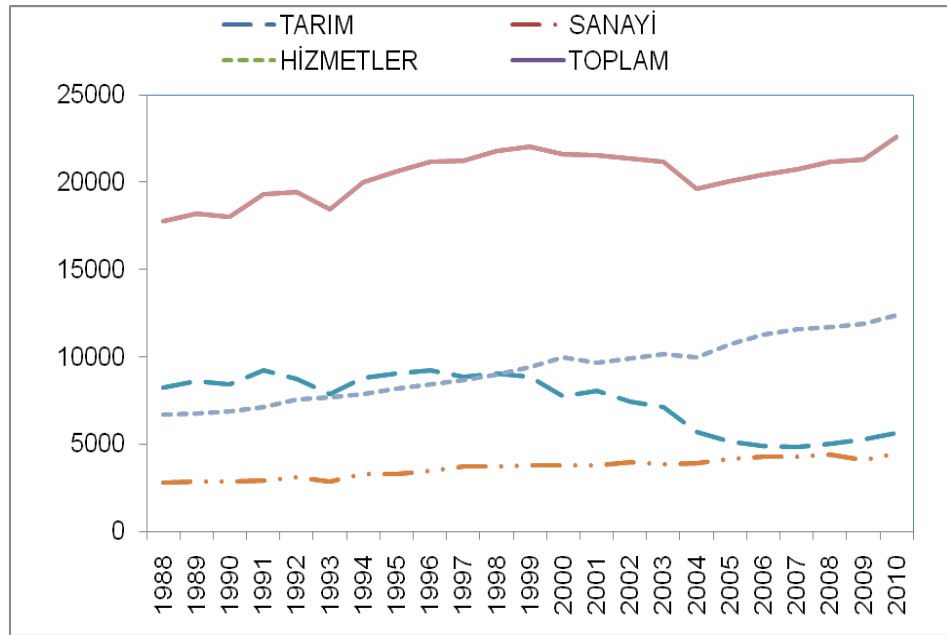
aile işçileri ve yevmiyeliler istihdamda kabul edilmemektedir. Üretici kooperatifi üyeleri, bir iş ya da meslekte bilgi veya beceri kazanmak amacıyla belirli bir çıkar (aynı yada nakdi gelir, sosyal güvence, yol parası, cep harçlığı vb.) karşılığında çalışan çıraklar ve stajyer öğrenciler de istihdam halinde olanlar kapsamına dahil edilmektedirler.

İşsiz: referans dönemi içinde, istihdam olmamış, kar karşılığı, yevmiyeli, ücretli ya da ücretsiz olarak bir işte çalışmamış. Bir iş ile bağlantısı olmayan kişilerden iş aramak için son üç ay içinde iş arama kanallarından en az birini kullanmış ve 2 hafta içinde işbaşı yapabilecek durumda olan tüm kişiler işsizdir. Ayrıca, üç ay içinde başlayabileceği bir iş bulmuş ya da kendi işini kurmuş ancak işe başlamak ya da işbaşı yapmak için çeşitli eksikliklerini tamamlamak amacıyla bekleyenler de işsiz olarak tanımlanır.

İşsizlik oranı: işsiz nüfusun işgücü içindeki oranıdır. (www.tuik.gov.tr)

İstihdam oranı: kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfusun yüzde kaçının istihdam edildiğini ifade etmektedir. İstihdam edilenlerin sayısı / Kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus X 100 biçiminde hesaplanmaktadır. (TÜİK, 2007: 26)

Aşağıda yer alan grafik, 1988 ve 2010 yılları arasında Türkiye’de toplam istihdam ile tarım, hizmetler ve sanayi sektörlerindeki istihdamın sektörler arası dağılımına ilişkin bilgiler sunmaktadır. Grafik 2’den toplam istihdamın gelişimi izlendiğinde, 1994 Krizi’nin toplam istihdam üzerindeki kısa süren olumsuz etkisi görülebilir. Bunun yanında, 2001 Krizi’nin toplam istihdam artışı üzerindeki olumsuz etkisinin uzun döneme yayılmış olduğu izlenmektedir.



Grafik 2: Türkiye’de İstihdamın Sektörler Açısından Görünümü

Kaynak: www.tuik.gov.tr. Erişim, 05.06.2012 (Not:15 yaş üzeri çalışan bin kişi)

Toplam istihdama yönelik diğer gelişmelere incelendiğinde, 2004 yılında ve 2008 yıllarında da istihdamın daralma gösterdiği izlenmektedir. Bu istihdam daralmaları ardından, çalışmanın uygulama bölümünde de yer alan iki önemli teşvik yasası yürürlüğe girmiştir. Bunlar, 2005 yılında 5084 sayılı ve 2008 yılında 5763 sayılı, Yatırımları ve İstihdamı Teşvik Yasalarıdır.

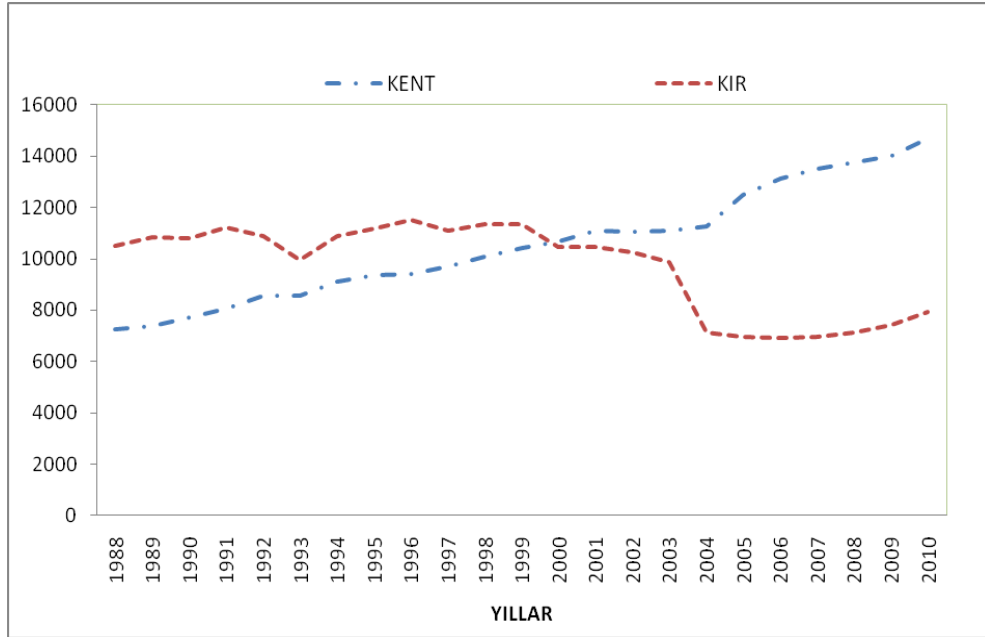
Tez çalışmasının uygulama döneminin başlangıcı olan 1988 yılında istihdam içinde en büyük paya sahip olan sektörün tarım olduğu görülmektedir. Tarım kesimindeki istihdam, 2010 yılına kadar geçen süreç içinde azalarak, 2010 yılında toplam istihdam içinde ikinci büyük istihdam barındıran sektör olmuştur. Bunun yanında hizmetler kesimindeki süreklilik gösteren istihdam artışı yukarıdaki grafikten açıkça izlenebilmektedir. Sanayi kesimindeki istihdamın da 1988-2010 yılları arasında artış eğiliminde olduğu görülmektedir, fakat sanayi kesimindeki istihdam artış hızı, hizmetler sektöründeki istihdam artış hızının altındadır.

Grafik 2’den sektörler açısından istihdamın krizlerden nasıl etkilendiği izlenebilir. 1994 Krizinden en olumsuz etkilenen tarım kesimindeki istihdamın

olduğu görülmektedir. Aynı krizden sanayi kesimindeki istihdam da olumsuz etkilenmiştir. Buna karşın 1994 Krizinin hizmetler sektöründeki istihdamı fazla etkilemediği izlenmektedir. 2001 Krizi ise tarım ve hizmetler kesimindeki istihdam üzerinde olumsuz etkilere sahiptir. Fakat 2001’de sanayi kesimindeki istihdamın, diğer sektörlerdeki istihdam kayıplarına göre daha az olduğu görülmektedir. 2004 yılında görülen istihdam kayıplarının, en fazla tarım, ardından hizmetler sektöründen kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca 2004 yılında yaşanan toplam istihdam daralması içinde sanayi kesiminden kaynaklanan bir istihdam daralmasının olmadığı dikkat çekmektedir. Buna karşın, 2008 yılında görülen dış kaynaklı ekonomik kriz ardından, toplam istihdam kayıplarının büyük ölçüde sanayi kesimindeki istihdam kayıplarından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. 2008 yılı sonunda görülen ihracat düşüşlerinin sanayi kesimindeki istihdamı olumsuz etkilediği anlaşılmaktadır. Aynı yıl söz konusu istihdam kayıpları ardından bölgeler arası gelişmişlik farkı gözetmeyen ulusal kapsamlı 5763 sayılı Yatırımları ve İstihdamı Teşvik Yasası yürürlüğe sokulmuştur.

2010 yılında istihdamın sektörler arası dağılımı açısından en yüksek pay hizmetler kesimine aittir. Hizmetler kesimi, çalışmanın inceleme aralığı olan 1988-2010 dönemi içinde en hızlı istihdam artışının görüldüğü sektördür. 1988-2010 yılları arasında tarım kesiminin istihdam içindeki payı, hızlı bir düşüş göstermiş ve sanayi kesimine yaklaşmıştır.

İstihdamın sektörler arası dağılımına yönelik veriler göz önüne alınarak incelendiğinde, istihdamın kır ve kent arasındaki dağılımı, tarım kesiminin istihdam içinde azalan payına paralel olarak değiştiği izlenmektedir. Aşağıdaki Grafik istihdamın kır ve kent arasındaki dağılımına ilişkin bilgiler sunmaktadır.

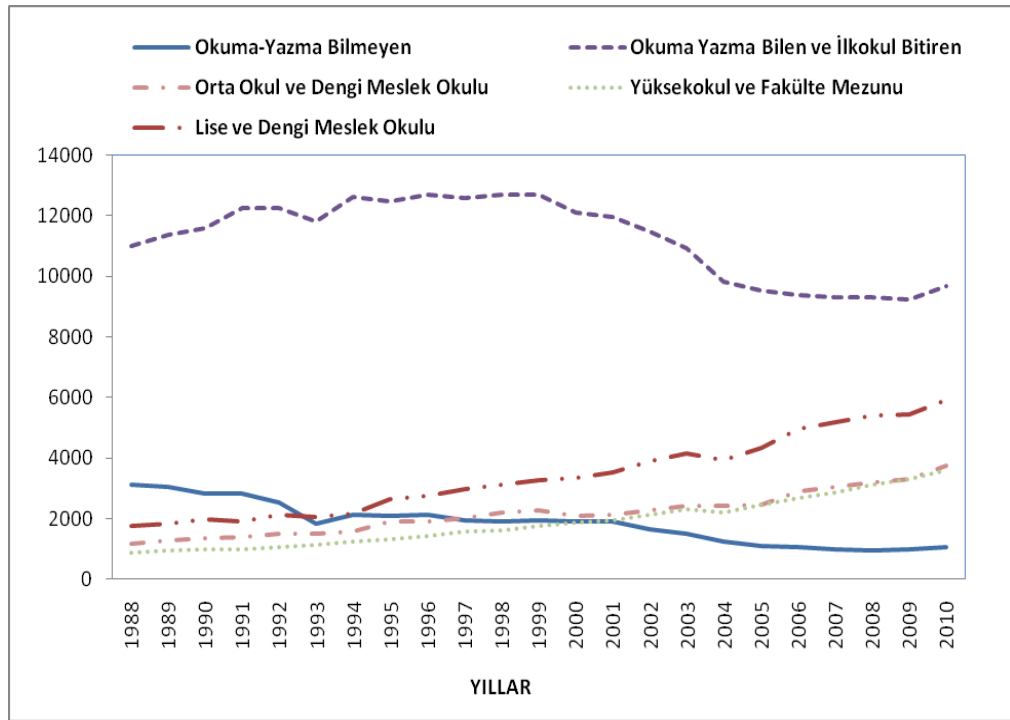


Grafik 3: İstihdamın Kır ve Kent Arasındaki Dağılımı

Kaynak: www.tuik.gov.tr. Erişim, 05.06.2012 (Not:15 yaş üzeri çalışan bin kişi)

Yukarıdaki grafik incelendiğinde ilk göze çarpan durum kentlerde istihdamın sürekli arttığı ancak kırsal kesimde sürekli azalış gösterdiğiidir. Bu azalış içinde en önemli kırılmanın 2004 yılında yaşandığı dikkat çekmektedir. 2004 yılında 5084 sayılı Yatırımları ve İstihdamı Teşvik Yasası gündeme gelmiştir. Bu yasa kişi başına gelirin düşük olduğu bölgelerde yatırım ve istihdamı teşvik amacı ile oluşturulmuş bir yasadır ve bu bölgeler çoğunlukla kırsal kesime yakın bölgelerdir. Yukarıdaki grafikte yer alan veriler incelendiğinde söz konusu yasanın hazırlanma amacı daha açık ortaya çıkmaktadır. 2004 sonrasında kırsal kesimde görülen istihdam kayıplarının azalmasının ötesinde bu bölgelerde istihdamın artış gösterdiği izlenmektedir. Grafik incelendiğinde 1988-2010 dönemi içinde istihdamın bölgesel dağılımının önemli biçimde değiştiği anlaşılmaktadır. 1988 yılında Türkiye’de istihdam kırsal ağırlıklı bir görünüm sergilemekteyken, 2010 yılına gelindiğinde istihdamın büyük bölümünün kentsel alanlara kaydığı anlaşılmaktadır.

Aşağıdaki yer alan Grafik 4 1988-2010 yılları için eğitim durumuna göre Türkiye’de istihdamın yapısını ortaya koymaktadır. Veriler, okuma-yazma bilmeyenler, okuma-yazma bilen ve ilkokul bitirenler, ortaokul ve dengi meslek okulu mezunları, lise ve dengi meslek okulu mezunları, yüksekokul ve fakülte mezunları olarak düzenlenmiştir.

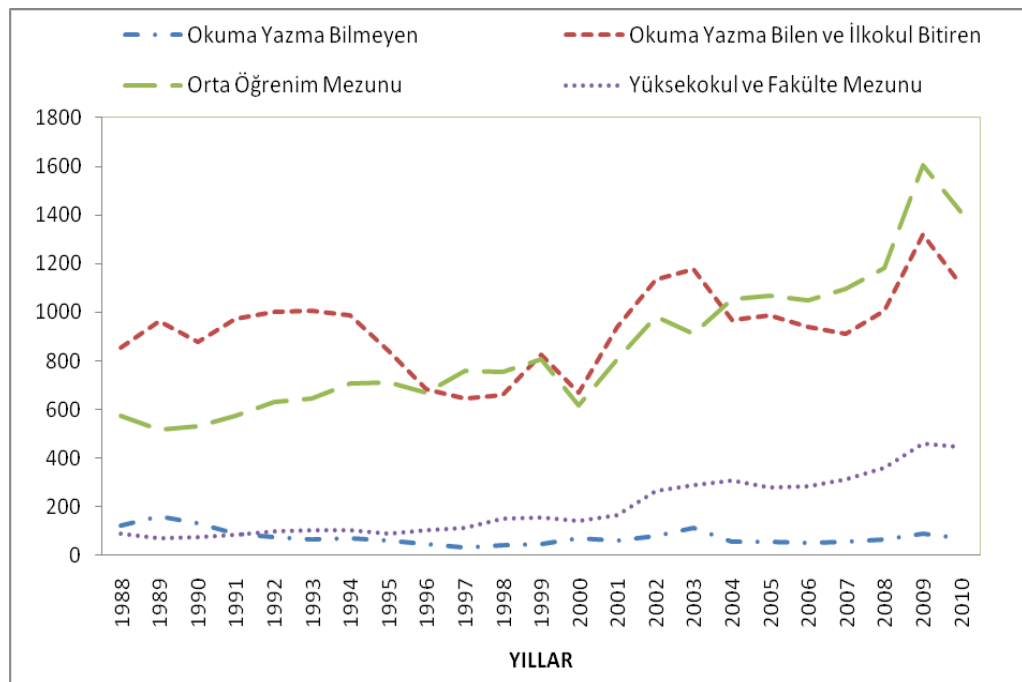


Grafik 4: Eğitim Durumuna Göre İstihdamın Görünümü

Kaynak: www.tuik.gov.tr. Erişim, 05.06.2012 (Not: 15 yaş üzeri çalışan bin kişi)

Grafik 4 incelendiğinde ilk göze çarpan olgu, 1988-2010 yılları arası dönemde, okuma yazma bilmeyen ve okuma yazma bilip ilkokul bitiren düşük eğitim düzeyine sahip kesimin, toplam istihdam içindeki payının azalma gösterdiğidir. Ayrıca, eğitim düzeyi düşük olan kesimlerin eğitilmiş olanlara göre krizlerden daha fazla etkilendiği anlaşılmaktadır. Bu durum özellikle 1994 krizi açısından daha açık izlenmektedir. Yüksek okul ve fakülte mezunu olanlar, 2004 yılında yaşanan ekonomik daralma dışında, istihdam içinde sürekli sayısı artan ve bu dönem dışında krizlerden en az etkilenen kesim olarak göze çarpmaktadır. Bunun yanında okuma yazma bilmeyenlerin başka bir anlatım ile hiç eğitim almamış olanların, istihdam içindeki payları ve

istihdam sayıları sürekli azalış göstermektedir. Ekonomik krizlerden, orta öğrenim ve lise düzeyinde eğitime sahip olanların, yüksek okul ve fakülte mezunu olan kesime göre daha fazla etkilendiği görülmektedir. Krizlerden etkilenme açısından düşük düzeyde eğitim almış çalışan kesimlerin daha duyarlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu veriler, Türkiye için eğitim almış işgücünün ekonomik kriz ve dalgalanmalardan daha az etkilendiğini ortaya koymaktadır. Yukarıda yer alan istihdamın eğitim yapısı ile ilgili veriler, işsizlerin eğitim durumu ile ilgili veriler ile beraber değerlendirildiğinde, Türkiye’de işgücü piyasalarının eğitim yapısı açısından özellikleri daha açık görülebilir. Aşağıda Grafik 5’de 1988-2010 yılları için işsizlerin eğitim düzeylerine ilişkin bilgiler sunulmuştur.



Grafik 5: İşsizlerin Eğitim Durumu

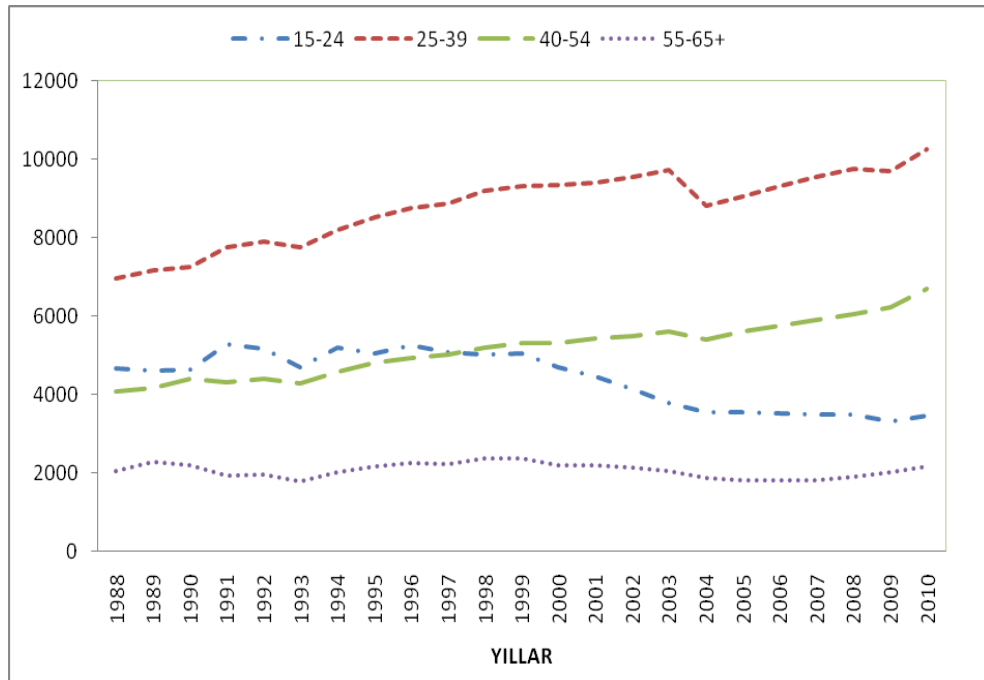
Kaynak: www.tuik.gov.tr. Erişim, 05.06.2012 (Not: 15 yaş üzeri çalışan bin kişi)

Eğitim durumuna göre işsiz olanların verileri incelendiğinde, yüksek okul ve fakülte mezunlarının işsizler arasındaki payının ve sayısının özellikle 2001 krizi sonrası artış gösterdiği göze çarpmaktadır. Nitelikli işgücünün istihdam dışı kalması sorununun, 2001 krizi ardından işgücü piyasalarında ortaya çıkan yapısal uyumsuzluktan kaynaklandığı ileri sürülebilir. 2000’li

yıllar sonrası yükselen işsizlik, toplumun geniş kesimleri için önemli bir soruna dönüşmüştür. Bu konuda 2008 yılında yapılan bir çalışmaya göre, Türkiye’de üniversite öğrencileri arasında işsiz kalma korkusu yaşanmaktadır (Kart, Erdost, 2008).

İşsizler arasında en büyük paya sahip gurubun 1988 yılı için okur-yazar ve ilkokul mezunları olduğu görülürken, 2010 yılında bu durumun değişerek, eğitim niteliğine göre en büyük paya sahip kesimin orta öğrenim mezunları olduğu görülmektedir. Bu durum, çok düşük eğitim düzeyinde olanların işgücüne katılımlarının azalması yanında, Türkiye’de meslek edindirme açısından orta öğrenim sisteminin başarısızlığının bir yansıması olarak da değerlendirilebilir.

2007-2013 Dönemi için ekonomik hedefleri barındıran Dokuzuncu Kalkınma Planı’nda istihdam konusunun üç politika eşliğinde değerlendirildiği görülmektedir. Bunlar; İşgücü piyasasının geliştirilmesi, eğitimin iş gücü talebine olan duyarlılığının artırılması, aktif işgücü politikalarının geliştirilmesidir (DPT, 2006: 4). Bu planda istihdam açısından en önemli sorunlar, eğitilmiş kesimin işsizlik içindeki yüksek oranı ve genel işsizlikten iki kat fazla olan genç işsizlik oranıdır (DPT, 2006: 15, 37). Aşağıda Grafik 6’da 1988-2010 yılları için istihdamın yaş gruplarına göre dağılımı verilmiştir.



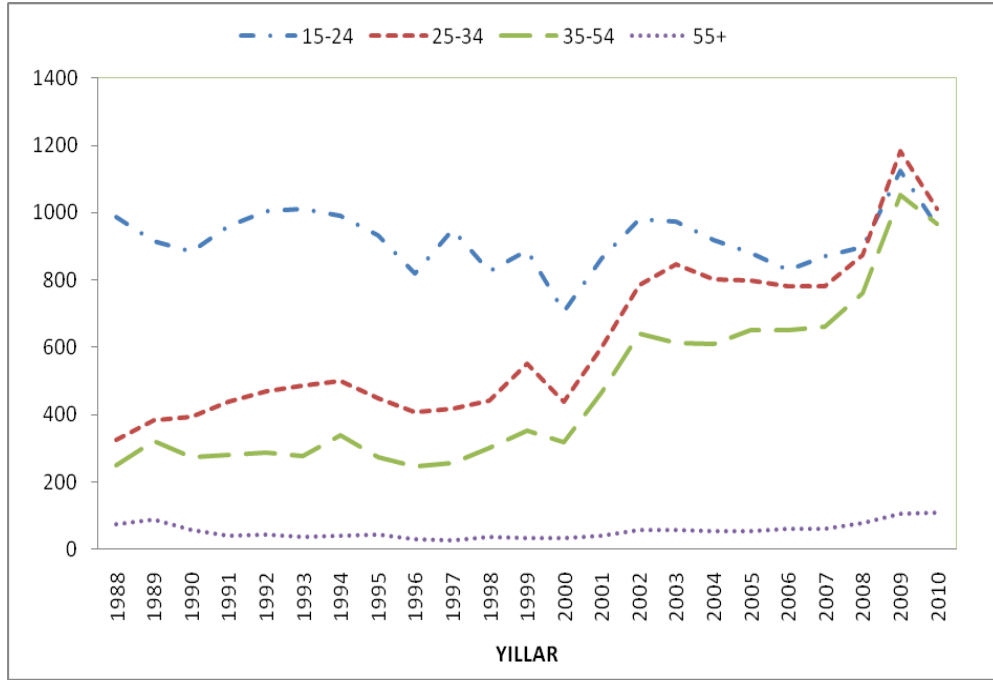
Grafik 6: İstihdamın Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Kaynak: www.tuik.gov.tr. Erişim, 05.06.2012 (Not: 15 yaş üzeri çalışan bin kişi)

İstihdamın yaş gruplarına göre dağılımı izlendiğinde, 15-24 yaş grubunda olanların toplam istihdam içindeki payı ve sayısının, 1988-2010 yılları arasında azalma eğilimi içinde olduğu izlenmektedir. Bu durum eğitim sürelerinin uzaması, çocuk işgücünün istihdam içindeki payının azalması ve genç işsizliği ile açıklanabilir. 25-39 ve 40-54 yaş grubunda olanların istihdam içindeki sayı ve paylarının artış eğiliminde olduğu izlenmektedir. 55-65 yaş ve üstü grubun toplam istihdam içindeki payı azalırken bu yaş grubunda istihdam olanların sayısı 1988-2010 dönemi içinde önemli bir değişim göstermemiştir.

İstihdamın yaş ve ekonomik krizler ile olan ilişkisi açısından, 55-65 ve üstü kesimin, krizlerden en az etkilenen yaş grubu olduğu görülmektedir. Buna karşın 25-39 yaş grubu içinde olan çalışan kesim, ekonomik krizlere ve ekonomik dalgalanmalara karşı en duyarlı yaş grubudur. 40-54 arası yaşta olanlar da ekonomik dalgalanmalardan etkilenmektedir. Ancak, 25-39 yaş arası grup kadar etkilenmemektedirler, bu durum özellikle 2001 sonrası için

verilere çok açık yansımıştır. Aşağıda işsizlerin yaş gruplarına göre dağılımı verilmiştir.

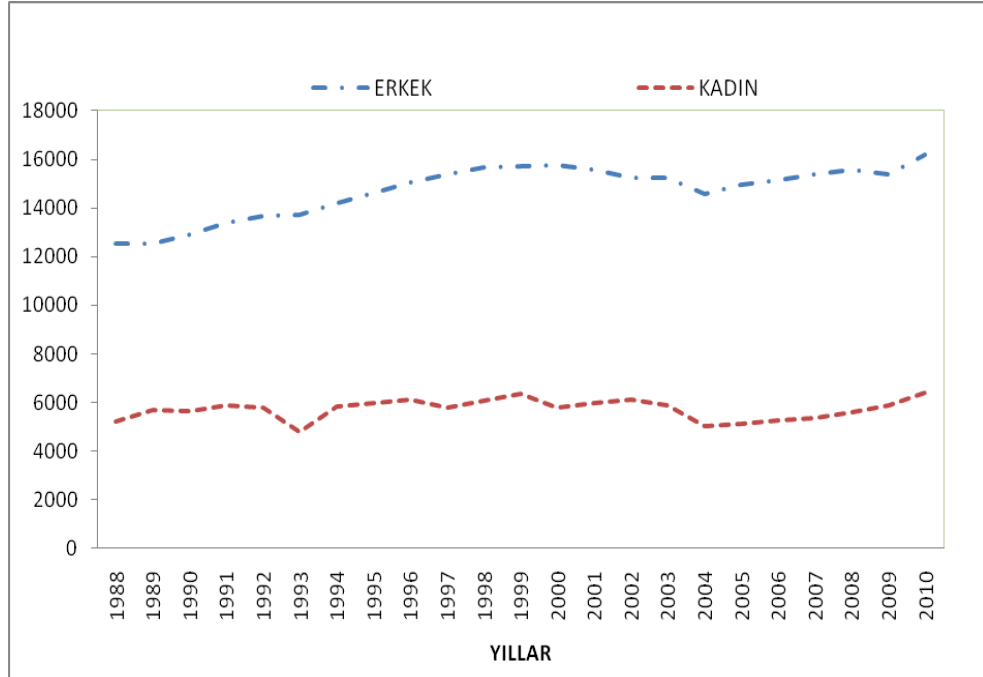


Grafik 7: İşsizlerin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Kaynak: www.tuik.gov.tr. Erişim, 05.06.2012 (Not: 15 yaş üzeri çalışan bin kişi)

İşsizlik verileri, işsizlerin yaş gruplarına göre dağılımı açısından incelendiğinde, Türkiye’de en büyük işsiz yaş grubunun 1988-2009 yılları için 15-24 yaş grubu olduğu görülmektedir. 25-34 yaş arasında işsiz olanların sayısı 2000 yılı ile beraber hızlı bir artış göstererek 2009 yılında 15-24 yaş arasında işsiz olanların sayısını yakalamıştır ve 2009 sonrasında işsizler arasında en kalabalık yaş grubu 25-34 yaş arası işsizler olmuştur. Ayrıca, 15-24, 25-34 ve 35-54 yaş arasında olan işsizlerin sayılarının, 2010 yılı için birbirlerine oldukça yaklaştığı izlenmektedir. 25-34 yaş arasında olanların işsizliğine ilişkin gelişmeler incelendiğinde, Türkiye’nin 2000’li yıllarla beraber genç işsizlik olgusuyla tanıştığı görülebilir. 25-34 yaş arası işsiz olanların sayısının 2000 yılı ile beraber artış trendine girdiği görülmektedir.

Aşağıda Grafik 8’de istihdamın cinsiyete göre ayrımını vermektedir. Göze çarpan ilk olgu, istihdam içinde erkeklerin payının kadınlara göre iki kattan daha fazla olduğudur.



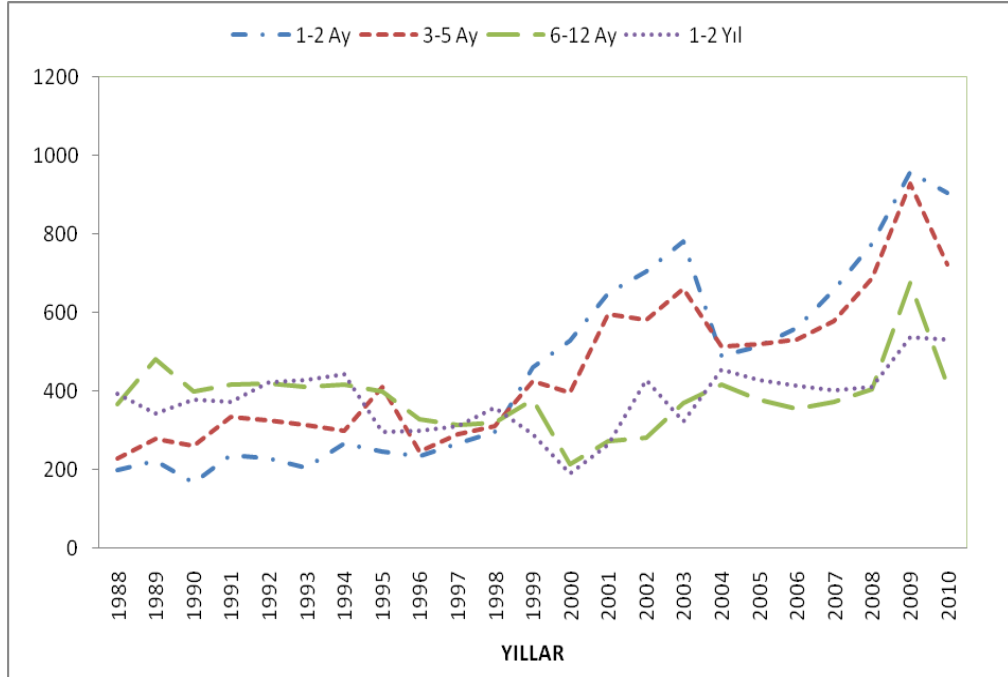
Grafik 8: İstihdamın Cinsiyete Göre Dağılımı

Kaynak: www.tuik.gov.tr. Erişim, 05.06.2012 (Not:15 yaş üzeri çalışan bin kişi)

Yukarıdaki veriler izlendiğinde 1988-2010 yılları arası dönemde toplam istihdam içinde kadınların payının dikkate değer bir artış göstermediği ve toplam istihdam içinde kadın erkek oranının geçen süre içinde çok değişmediği görülmektedir. Ayrıca 1994 yılında yaşanan ekonomik krizden kadın işgücünün daha fazla etkilendiği anlaşılmaktadır. Buna karşın 2007-2008 ekonomik krizi sonrası görülen istihdam daralması sırasında büyük ölçüde erkek işgücü istihdam dışı kalmıştır. Aynı dönem kadın istihdamı açısından kayda değer bir kaybın olmadığı izlenmektedir. Bu gelişmeler dışında Türkiye’de kadın ve erkek istihdamının ekonomik gelişmelerden çoğunlukla benzer biçimde etkilendikleri izlenmektedir.

Aşağıda Grafik 9 görülmektedir. Bu grafik yıllara göre Türkiye’de işsizlerin iş arama sürelerini vermektedir. İş arama süreleri, 1-2 ay, 3-5 ay 6-

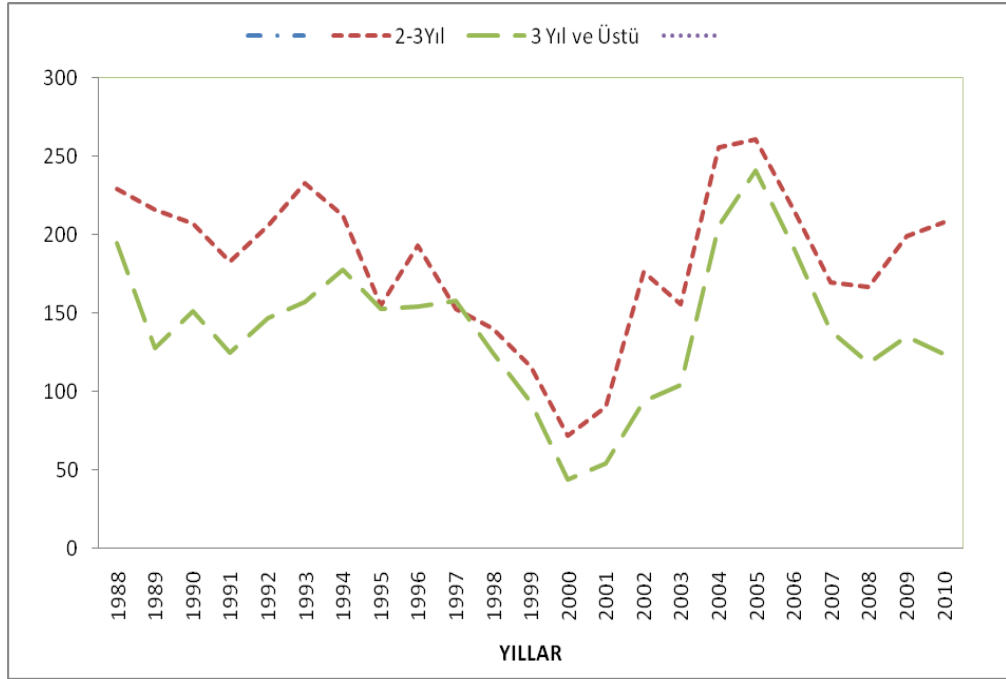
12 ay ve 1-2 yıl olarak ayrıştırılmıştır. Bunun yanında TÜİK verilerinde yer alan 2 - 3 yıl ve 3 yıldan daha fazla iş arama sürelerine ilişkin bilgiler karmaşıya neden olmaması için bir sonraki grafikte gösterilmiştir.



Grafik 9: İki Yıl Altı İş Arama Süreleri

Kaynak: www.tuik.gov.tr. Erişim, 05.06.2012 (Not: 15 yaş üzeri çalışan bin kişi)

İş bulmak için 1 yıldan daha fazla ve iki yıldan daha az süre ile iş arayanların sayısı 2001 krizinden sonra artış göstermiştir. Benzer biçimde 6 aydan fazla ve 12 aydan az bir süre içinde iş bulan kesimin 2001 krizi sonrasında sayıca arttığı anlaşılmaktadır. Benzer biçimde iş bulmak için 1-2 ay ile 3-5 ay arası zaman harcayanların sayılarının da 2001 krizi ardından artış gösterdiği görülmektedir. Bu durum 2001 krizi sonrasında iş arayanlar için iş arama süresinin uzadığını ortaya koymaktadır. Veriler incelendiğinde, 2008-2009 yıllarında tüm iş arama süreleri için iş arayan sayısının hızlı bir sıçrama gösterdiği görülmektedir.



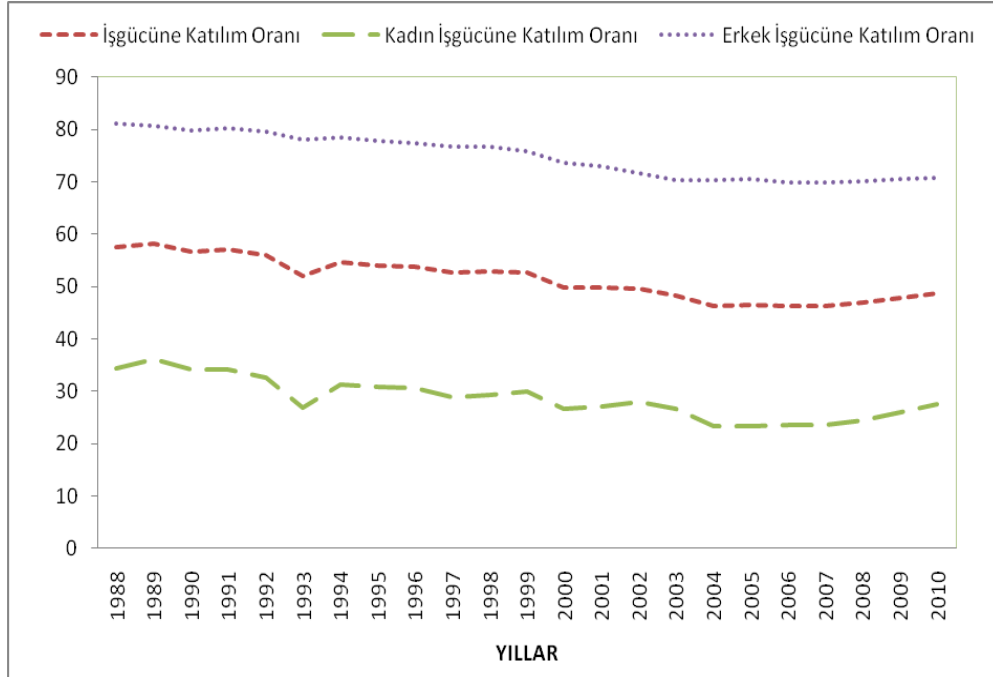
Grafik 10: İki Yıl ve Üstü İş Arama Süreleri

Kaynak: www.tuik.gov.tr. Erişim, 05.06.2012 (Not: 15 yaş üzeri çalışan bin kişi)

Yukarıdaki grafik incelendiğinde İki ile üç yıl arası ve üç yıldan fazla süre ile iş arayanların sayısının 1988 ve 2000 yılları arasında azalma gösterdiği izlenmektedir. Bu durum 2000 yılı sonrası değişmiş ve her iki iş arama süresi için artarak 1988 yılındaki düzeye tekrar yaklaşmıştır. Bu veriler değişik süreler arasında iş arayanların sayısındaki artışa bağlı olarak, 2000 yılı sonrasında Türkiye’de friksiyonel işsizliğin arttığını göstermektedir.

Taşçı ve Özdemir, Türkiye’deki uzun dönem işsizliği, 2000 ve 2001 yıllarına ait hane halkı işgücü anketi yardımı ile araştıran bir çalışmaya göre, bireysel farklılıklar ve emek piyasası özellikleri, örneğin cinsiyet, yaş, eğitim, oturulan yer, bölge ve hane içindeki konum ve meslek, Türkiye’de uzun dönem işsizliğin belirleyicisi olarak ortaya çıkmaktadır. Bayan, daha yaşlı ve işsiz, üniversiteden daha düşük bir eğitim düzeyine sahip olmak, kırsalda yaşamak uzun dönem işsiz durumuna düşme olasılığını artırmaktadır. Buna karşın, hane halkının reisi olmak, uzun dönem işsiz olma olasılığını düşürmektedir (Taşçı, Özdemir, 2005: 24).

1988-2010 yılları arasında Türkiye’de iş arama sürelerinin uzaması yanında söz konusu dönemde işgücüne katılım oranlarının da düştüğü görülmektedir.

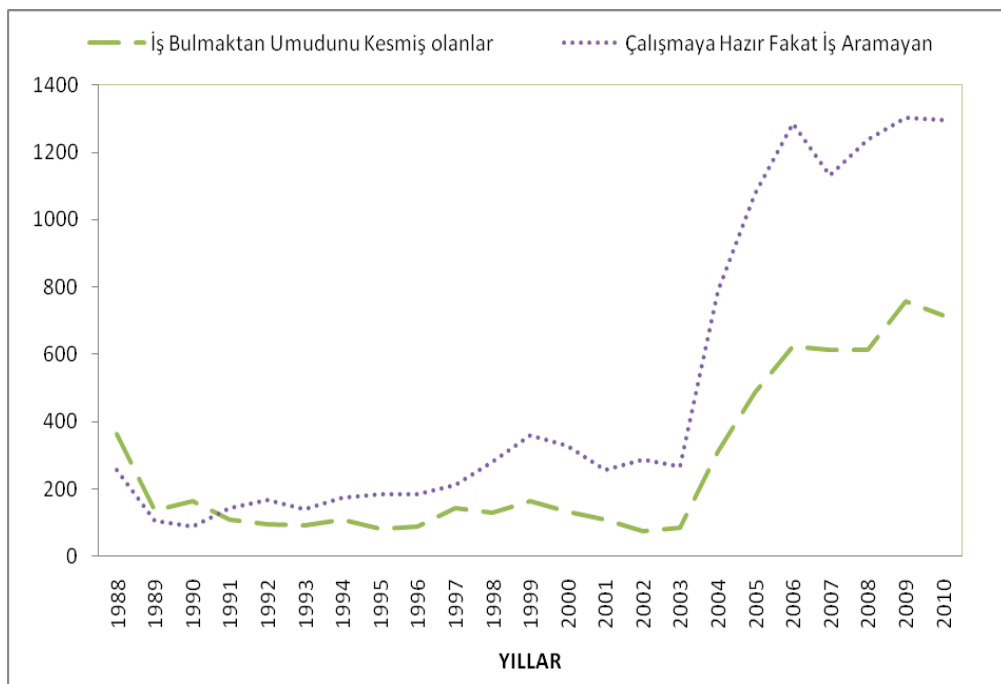


Grafik 11: İşgücüne Katılım Oranları

Kaynak: www.tuik.gov.tr. Erişim, 05.06.2012 (Not:15 yaş üzeri % oran)

Yukarıdaki veriler, kadınların işgücüne katılım oranlarının erkeklere göre daha düşük gerçekleştiğini göstermekle beraber kadınların işgücüne katılımlarının ekonomik krizlere daha duyarlı olduğunu ortaya koymaktadır. 1988-2010 döneminde toplam işgücüne katılım oranı içinde, kadın ve erkeklerin işgücüne katılım payları büyük bir değişim göstermemiştir. Bunun yanında hem kadınların hem de erkeklerin işgücüne katılımları ilgili dönem içinde azalmıştır. 1994 krizinin, kadınları işgücüne katılım oranları üzerinde önemli olumsuz etkilere neden olduğu görülmektedir. Benzer biçimde 2001 ve 2004 yıllarında görülen kriz ve istihdam daralmaları sırasında kadın işgücüne katılım oranları azalmıştır. Erkeklerin işgücüne katılım oranlarının da benzer ekonomik olaylardan etkilendiği görülmektedir, fakat söz konusu etkinin kadın işgücüne katılım oranlarında görüldenden daha küçük olduğu anlaşılmaktadır.

TÜİK verileri işgücüne dahil olmayanları nedenlerine göre ayırmıştır. Buna göre öğrenci veya emekli olmak, mevsimlik işlerde çalışmak yada sağlık sorunu olması, işgücüne katılmama nedenleri arasında yer almaktadır. Ayrıca iş bulmaktan umudunu kesmiş olanlar ve çalışmaya hazır fakat iş aramayanlar da işgücüne katılmama nedenleri arasındadır. Aşağıda iş bulmaktan umudunu kestiği için ve çalışmaya hazır olduğu halde işgücü piyasasına katılmayanların verileri yer almaktadır.



Grafik 12: İş Bulmaktan Umudunu Kesmiş Olanlar ve Çalışmaya Hazır Fakat İş Aramayanlar

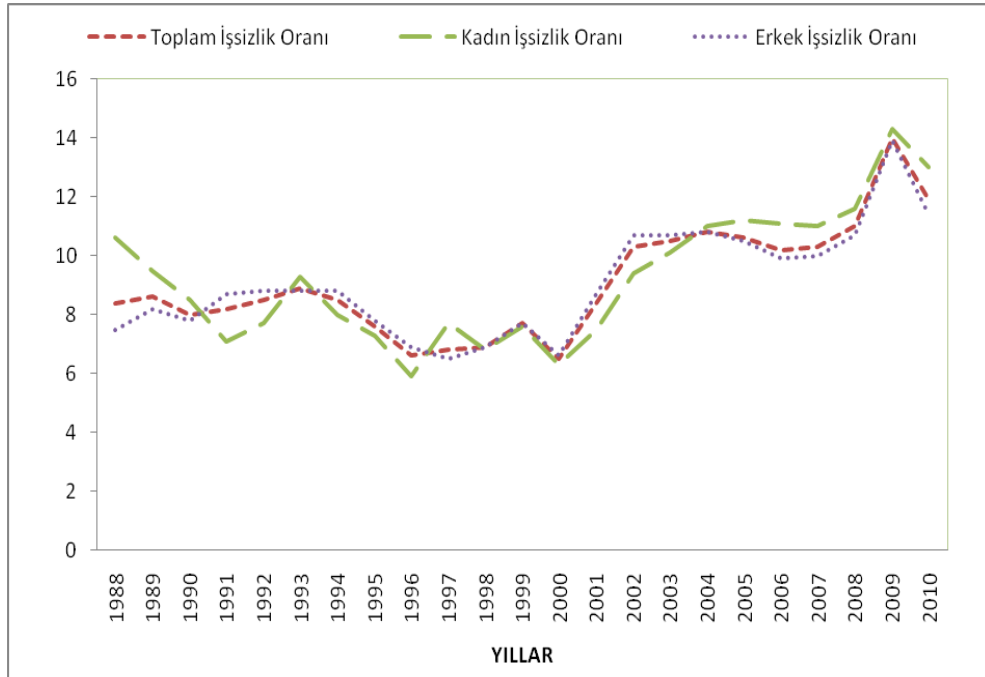
Kaynak: www.tuik.gov.tr. Erişim, 05.06.2012 (Not: 15 yaş üzeri çalışan bin kişi)

Yukarıdaki grafikten 2003 yılı ile beraber iş aramadığı ve iş bulma umudu olmadığı için iş gücüne katılmayanların sayısında büyük bir artış olduğu görülmektedir.

Türkiye’de tüm iş arama süreleri için 2001 krizi sonrasında iş arayan sayısında önemli bir artış görülmüştür. Bu durum firiksionel işsizliğin artmasına neden olurken işgücüne katılım oranları düşmüş ve işsizlik oranları beklendiği kadar yüksek gerçekleşmemiştir. İşgücüne katılmama nedenleri

arasında iş bulmaktan umudunu kesme ve çalışabilecekken iş aramama nedeni de benzer biçimde 2000 yılı sonrası artış göstermiştir. Bu veriler bir arada değerlendirildiğinde iş arayanların iş bulamamaları sonucunda bir bölümünün işsizler grubuna katıldığı ve bunların bazılarının da işgücüne katılmadıkları anlaşılmaktadır.

Bu veriler, 2001 krizi sonrası ekonomide ortaya çıkan yapısal değişimlere işgücünün uyum göstermemesi sorununu akla getirmektedir. Bu noktada aktif işgücü piyasası politikaları ön plana çıkmaktadır. Aktif işgücü piyasası politikaları, 1990 sonrasında işsizlik nedenleri arasında, meslek eğitime yeteri kadar yatırım yapılmaması, ekonomik gelişmenin yeteri kadar istihdam yaratmaması, ücret dışı işçilik maliyetlerinin yüksekliği, işgücü politikasının yeteri kadar etkin olamaması ve uzun dönem yapısal işsizlik gibi sorunları ön plana çıkması ile gündeme taşınmıştır (Varçın, 2004: 8). Bu tez çalışmasının kapsamı dışında olmasına karşın, Türkiye'deki işsizliğe yönelik yukarıda açıklanan yapısal göstergeler ile örtüşen sorunlar, Türkiye için aktif işgücü politikalarının önemini ortaya koymaktadır.



Grafik 13: İşsizlik Oranları

Kaynak: www.tuik.gov.tr. Erişim, 05.06.2012 (Not:15 yaş üzeri % oran)

Yukarıdaki grafik Türkiye'deki işsizlik oranlarını kadın erkek ve toplam işsizlik için sunmaktadır. İşsizlik oranlarının 2000 yılı ile beraber artış gösterdiği dikkat çekmektedir. Bunun yanında kadınların işgücüne katılım oranlarının erkeklere göre düşük olması yanında, işsizlik oranlarının da erkeklerden daha yüksek olduğu görülmektedir.

3.2. 1988-2010 YILLARI ARASI İSTİHDAMA YÖNELİK TEŞVİKLER

Türkiye'deki teşvik politikası ve araçları karmaşık bir yapı sergilemektedir. 1998 yılı öncesinde uygulanan istihdam teşvikleri, yatırımları desteklemek yolu ile istihdam alanlarının sağlanması öngörmektedir. Bu yatırım teşvikleri aynı zamanda ekonomik büyümenin sağlanması ve bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılmasını da hedeflemektedir. 1998 sonrası istihdama yönelik teşvikler yapı değiştirmiştir. Bu teşvik paketleri de yatırım desteği sağlamaktadır fakat söz konusu teşvikler, doğrudan istihdama yönelik araçlar kullanarak, istihdam ile bağlantılı destekler sunmaktadır. Bu teşvikler, çalışan sayısı ile bağlantılı olarak işletmelerden kurumlar ve gelir vergisi alınmaması, çalışanların işveren sigorta primlerinin hazinece karşılanması, gene çalışan sayısı ile bağlantılı olarak enerji desteği verilmesi ve bedelsiz arsa sağlanması gibi araçlar kullanmaktadır. 1988-2010 döneminde doğrudan istihdama yönelik teşvik uygulamaları aşağıda kısaca sıralanmıştır. Bu uygulamalar içinde 5084 ve 5763 sayılı yasalar tez çalışmasının uygulama bölümünde yer alan ve istihdam üzerindeki etkileri incelenen yasalardır, diğer yasal düzenlemeler uygulama bölümünde yer almamaktadır. Bu durumun nedeni, 5084 ve 5763 sayılı teşvik yasaları dışında kalan yasaların belirli sektörlere yada dar kapsamlı bölgelere yönelik olması ve bunun yanında bazı teşvik uygulamalarının dönemsel ekonomik krizlerin istihdam üzerindeki etkilerini hafifletmeye yönelik olmasıdır. Aşağıda çalışmanın uygulama dönemini kapsayan yıllarda yürürlüğe girmiş olan istihdam teşvik yasalarına değinilmiştir.

1988-2010 arasında doğrudan İstihdama yönelik ilk teşvik uygulaması, 23.01.1998 tarihli ve 4325 sayılı, Olağanüstü Hal Bölgesinde ve Kalkınmada Öncelikli Yörelerde İstihdam Yaratılması ve Yatırımların Teşvik Edilmesi adlı yasadır. Bu yasa, ulusal ölçekli değildir, kapsamı dönemin Olağanüstü Hal Bölgesi ve Kalkınmada Öncelikli Yöreleri ile sınırlıdır. Yasanın amacı, Olağanüstü Hal Bölgesinde ve Kalkınmada Öncelikli Yörelerde, vergi teşvikleri uygulamak ve yatırımlara bedelsiz kamu arsa ve arazisi sağlamak yolu ile yatırımları ve istihdam olanaklarını artırmaktır. Bu yasa istihdam ile bağlantılı olarak kurumlar ve gelir vergisi indirimleri sunmaktadır (23.01.1998 Tarihli 23239 Sayılı Resmi Gazete).

26.06.2001'de yürürlüğe giren 4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Yasası da AR&GE çalışanları için doğrudan istihdam destekleri içermektedir. Bu yasa, teknoloji geliştirmeyi, ülkenin rekabet gücünü artırmayı amaçlamaktadır (06.07.2001 Tarihli 24454 Sayılı Resmi Gazete).

4747 Sayılı ve 01.04.2002 Tarihli, İstihdamın Teşviki Amacıyla Ücret Dışı Yüklerden Bazılarının Ödenmesinin Ertelenmesi ile Sosyal Sigortalar Yasası, Esnaf ve Sanatkârlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu Yasası ve 631 Sayılı Yasa Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına İlişkin Yasadır. İstihdamın teşviki amacıyla ücret dışı yüklerden bazılarının ödenmesinin ertelenmesini sağlamıştır (01.04.2002 Tarihli 24713 Sayılı Resmi Gazete). Adı geçen bu yasa bir yıl sürelidir ve 2001 krizi ardından görülen istihdam kayıplarını azaltmayı hedeflemiştir.

22.05.2003 Tarih ve 4857 sayılı iş yasası ile kısa çalışma ödeneği oluşturulmuştur. Bu yasanın amacı, genel ekonomik, sektörel veya bölgesel kriz ile zorlayıcı nedenlerle, işyerindeki çalışma sürelerini, geçici olarak önemli ölçüde azaltılması veya işyerinde üretimin tamamen veya kısmen geçici olarak durdurması durumunda, işçilere kısa çalışma ödeneği ödenerek istihdam dışına çıkmalarının önlemeyi hedeflemiştir (10.06.2003 Tarihli 25134 Sayılı Resmi Gazete). Söz konusu yasa dönemsel ve sektörel

dalgalanmaların istihdam üzerindeki bozucu etkilerini hafifletmeyi amaçlamaktadır.

28.01.2004'de uygulamaya giren 5073 Sayılı yasa asgari ücret geliri elde eden tüm çalışan kesimler için ücret üzerindeki yükleri hafifletici bir uygulamadır (28.01.2004 Tarihli 25360 Sayılı Resmi Gazete). Bu yasa ardından, 5198 sayılı yasa ile 29.06.2004'de aynı düzenlemeler kamu çalışanları için de yapılmıştır.

Tez çalışması iki Yatırımları ve İstihdamı Teşvik Yasası'nı inceleme konusu yapmıştır. Bu yasalardan biri 5084 sayılı yasadır, 06.02.2004'de yürürlüğe girmiştir. 5084 sayılı Yatırımları ve İstihdamı Teşvik Yasası ile teşviklerin uygulanacağı iller, bir bölgeye içinde olup olmadıklarına göre değil, ekonomik gelişmişlik düzeylerine göre belirlenmiştir, Bu durum Türkiye açısından bir ilktir. Söz konusu yasa, Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığınca 2001 yılı için belirlenen kişi başına gayrisafi yurt içi hâsıla tutarı 1500 ABD Doları veya daha az olan illeri kapsar. 5084 Sayılı Yatırımları ve İstihdamı Teşvik Yasası'nın doğrudan istihdam teşviki amaçlı dört araç kullandığı görülmektedir. Bunlar, ücret üzerinden alınan vergiler ve sigorta primlerinin indirilmesi, on ve üzeri istihdam sağlayan yatırımlara bedelsiz arazi verilmesi, on ve üzeri işyerlerine enerji desteğidir (06.02.2004 Tarihli 25365 Sayılı Resmi Gazete).

5084 sayılı yasanın, 5350 sayılı yasa ile 2005 yılında yenilendiği göze çarpmaktadır. 5350 sayılı yasa amaç ve araç bakımından 5084 sayılı yasadan farklı değildir. Ancak 5350 sayılı yasa ile teşvik kapsamı genişletilerek yeni iller eklenmiştir. 5084 sayılı yasa 36 ili kapsamaktayken 5350 sayılı yasa ile 13 il daha teşvik kapsamına alınmıştır. Ayrıca teşviklerden yararlanma süreleri uzatılmıştır. Bunun yanında söz konusu teşviklerin en az 30 işçi çalıştıran işletmeler için söz konusu olacağı belirtilmiştir (27.05.2005 Tarihli, B.13.2.SSK. 5.01.08.00/VII-031/415625 Sayılı SSK Genelgesi). Daha sonra 5566 sayılı yasa ile 5350 sayılı

yasanında kapsamı genişletilmiş Çanakkale ilinin Gökçeada ve Bozcaada bölgeleri de teşvik kapsamına alınmıştır.

24.07.2004 Tarihli ve 5225 Sayılı Kültür Yatırımlarını ve Girişimlerini Teşvik Yasası da kapsamı ile ilgili olarak benzer doğrudan istihdam teşvikleri içermektedir (21.07.2004 Tarihli 25529 Sayılı Resmi Gazete).

Tez çalışmasının uygulama bölümünde etkileri araştırılan diğer yasal düzenleme 15.05.2008'de yürürlüğe giren 5763 Sayılı Yatırımları ve İstihdamı Teşvik Yasasıdır. Bu yasa 5084 sayılı yasadan farklı olarak ulusal kapsamlıdır. Ayrıca 5763 sayılı yasa istihdam ile bağlantılı olarak, işveren kurumlar vergisi ve gelir vergisi indirimlerini konu etmemektedir. Bu yasanın genç işsizliğini önlemeye yönelik ve aynı zamanda kadın istihdamını artırmayı amaçlayan düzenlemeleri olduğu dikkat çekmektedir (26.05.2008 Tarihli, 26887 Sayılı Resmi Gazete).

18.02.2009'da yürürlüğe giren 5838 sayılı yasa da doğrudan istihdam teşviklerini içermektedir. Bu yasa 5763 sayılı yasaya yakın tarihli bir teşvik yasasıdır ve ilk göze çarpan özelliği 5763 sayılı yasadan yararlananların, 5838 sayılı yasadan yararlanamaması olarak ortaya çıkmaktadır. Yasanın kapsamı yatırım teşvik belgeli işletmeler ile sınırlı tutulmuştur. İstihdam teşviki aracı açısından 5838 sayılı yasa 5763 sayılı yasadan farklıdır. 5838 sayılı yasaya göre söz konusu işletmelerde 50 kişiden fazla istihdam olanağı sağlanması durumunda gelir ve kurumlar vergisi indirimi söz konusudur (28.02.2009 Tarihi 27155 Sayılı Resmi Gazete).

Yukarıda kısaca sıralanan istihdama yönelik hazırlanmış yasalar incelendiğinde ilk dikkat çeken nokta ücret üzerindeki yükleri düşürmeye yönelik düzenlemelerin ve istihdam ile doğrudan bağlantılı teşviklerin yıllar içinde hazırlanan teşvik paketlerine daha fazla konu olduğudur. Yukarıda adı geçen çalışmaların istihdam üzerindeki etkilerini incelemeye yönelik çok çalışma yapılmadığı görülmektedir. Buna karşın 5084 ve 5350 sayılı yasaların bölgesel etkilerinin incelendiği Türkiye için yapılmış bir araştırma

olduğu görülmüştür. Araştırma, düşük gelirli bölgelerde yatırımı ve istihdamı artırmak amacı ile hükümet tarafından desteklenen iki istihdam teşviki uygulamasının kayıtlı işgücü, kayıtlı kazanç ve kayıtlı kuruluşların sayısı üzerindeki etkisini incelemektedir. Bu teşviklerden ilki 5084 Sayılı Yatırımları ve İstihdamı Teşvik Yasası ve ikincisi 5350 Sayılı Yatırımları ve İstihdam Teşvik Yasasıdır. Çalışmaya göre, her iki sübvansiyon programının, bölgedeki net kayıtlı işçi sayısında önemli artışa neden olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Hesaplanan kayıtlı istihdam artışı, birinci program için %4-13 arasında değişirken, ikinci program için, %9-15 arasında değişmektedir. Buna karşın, iş yaratmanın gerçek maliyeti yüksektir, çünkü sübvansiyonların bütçeye olan yükü nedeniyle yüksek toplumsal kayıp söz konusudur. Bu durum özellikle ilk program için yüksektir, bu program olmasaydı, yaklaşık %50-%80 arasında kayıtlı iş yaratılacağı ortaya konulmuştur. Daha iyi tasarlandığı için, ikinci programın daha iyi sonuç verdiği görülmüş, ancak ilk program gibi bu program da yüksek toplumsal maliyete sahiptir. İkinci program, birincisine göre başarısı yüksek olduğu için, daha maliyet etkin olarak gözükmektedir. Araştırmacılar, verilerin kısıtlı olması nedeniyle çalışma, sübvansiyonların etkisinin ekonomik canlanmayı ve istihdamı artırıp artırmadığını araştırmaktan çok, firmaların ve işçilerin sosyal güvenlik sistemine katılımında artış yaratıp yaratmadığını test etmeye olanak tanıdığını belirtmişlerdir (Betcherman, Daysal, Pages, 2010: 26).

Buna karşın, çalışmanın bulguları araştırma konusu için firmaların ve işçilerin sisteme kayıtlı hale getirilmesinin daha önemli olduğunu ortaya koymuştur. Bu sonuç, zayıf yürütme gücüne sahip ülkelerde, düşük ücret alan işçilerin ücretleri üzerine yüksek vergilerin olmasının, firmaların ve işçilerin kayıt dışı çalışmasını özendirdiği yönündeki savı destekler niteliktedir. Çalışma, Türkiye için istihdamı artırmaya yönelik uygulanacak sübvansiyonların yüksek toplumsal maliyetlerine karşın, başarı elde edebileceğini ortaya koymaktadır. Söz konusu çalışma 5084 ve 5350 sayılı yasaların bölgesel etkilerini incelemiştir. Tez çalışmasının uygulama

bölümünde ise 5084 ve 5763 sayılı yasaların toplam istihdam üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Tez çalışmasının uygulama bölümünde ele alınan diğer bir değişken de ücret üzerindeki yükler değişkenidir ve 1988-2010 yılları için ücret üzerindeki yüklerin istihdama olan etkileri araştırılmıştır. Papps'ın yaptığı, Türkiye'deki işsizliği inceleyen çalışmada hane halkı işgücü anketine ait panel veri seti kullanılmıştır. Bu çalışma, işveren tarafından ödenen sosyal güvenlik vergisinin ve asgari ücret artışının, istihdam üzerindeki etkisini, 2002 ve 2005 yılları arası için araştırmıştır. Zaman içindeki değişiklikler ve düşük ücretli işçiler arasındaki toplam emek maliyetinin brüt ücrete oranı, çalışma için doğal deney olanağı sağlamıştır. Regresyon sonuçları, sosyal güvenlik kesintisinin ve asgari ücretin, hem istihdam üzerinde hem de kayıtlı/kayıt dışı istihdam oranı üzerinde önemli olumsuz etkisi olduğunu göstermiştir. Toplam emek maliyeti/ücret oranında, 1 baz puanlık artış, istihdamda 1 baz puanlık düşüşe ve sosyal güvenlik amaçlı kayıt yaptırılan işçi sayısının oranında, 2.2 baz puanlık bir düşüşe neden olmaktadır. Kadınlar, şehirde yaşayanlar ve 30 yaşının altındakiler en çok istihdam edilememe olasılığından etkilenen kitledir. Buna karşın kırsalda çalışanlar, şehirde çalışanlara göre emek maliyetlerindeki artışa yanıt olarak daha hızlı biçimde, kayıtlı istihdamdan kayıt dışı istihdama geçme eğilimine sahiptirler (Papps, 2010). Türkiye için yapılan bu çalışmanın sonuçları, ücret üzerindeki vergi yüklerinin düşürülmesi durumunda, istihdamın artacağı bulgusuna ulaşmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

METODOLOJİ

Tez çalışmasının Dördüncü Bölümünde, çalışmanın uygulamam bölümünde kullanılan metodolojinin kuramsal temellerine ilişkin kısa bilgiler verilmiştir. Bu bölümün hazırlanma amacı uygulamanın yer aldığı Altıncı Bölüm öncesinde araştırma için kullanılan yöntemler hakkında ön bilgiler sunmaktır.

4.1. ÇALIŞMADA KULLANILAN ZAMAN SERİSİ EKONOMETRİSİ YÖNTEMLERİNE İLİŞKİN KURAMSAL KISA AÇIKLAMALAR

Bu bölümde, ilk olarak birim kök kavramı üzerinde durulacaktır. Geleneksel birim kök testlerinden genişletilmiş Dickey–Fuller (ADF) birim kök testi teorik olarak anlatıldıktan sonra, eş-bütünleşme kavramı açıklanarak Johansen – Juselius (JJ) eş-bütünleşme analizi açıklanacaktır. Bu bölümden sonra, iktisadi değişkenler arasında olası bir uzun-dönem denge ilişkisinin varlığı durumunda sistem içerisinde bulunan değişkenlerin istihdam değişkeni üzerindeki dinamik etkilerini incelemek için etki-tepki analizi kısaca sunulacaktır.

4.1.1. Birim Kök Kavramı ve Geleneksel Birim Kök Testleri

Birim kök kavramının tanımına geçmeden önce bir ekonomik değişkenin durağanlık kavramını açıklamak gereklidir. İki tip durağanlık kavramı vardır. Birincisi zayıf veya kovaryans durağan ikincisi ise tam veya kesin durağan kavramlarıdır. Stokastik bir sürecin birinci (ortalama) ve ikinci (varyans ve otokovaryans) momentleri birlikte sonlu bir değere sahip veya zamandan bağımsız iseler bu süreç zayıf anlamda durağandır denir. Diğer bir

ifade ile y_t gibi bir rastsal değişken aşağıda verilen koşulları sağlıyor ise bu değişkene zayıf anlamda veya kovaryans durağan değişken denir (Maddala, Kim, 1998: 20).

$$E(y_t) = \mu, \quad \text{bütün } t \text{ için}$$

$$E\{(y_t - \mu)(y_{t-j} - \mu)\} = \Gamma_y(j) = \Gamma_y(-j)', \quad \text{bütün } t \text{ ve } j = 0, 1, 2, 3 \dots \text{ için}$$

Yukarıda verilen ifadeler sırası ile y_t serisinin ortalaması ve varyansıdır. Tam anlamda durağanlık kavramı, kovaryans durağan kavramına göre bir rastsal değişkenin üçüncü (çarpıklık) ve dördüncü momentleri (basıklık)'nin de sonlu bir değere sahip olmasını gerektirmektedir. Bu anlamda, tüm h değerleri için $\{y_{t-h}, \dots, y_t, \dots, y_{t+h}\} \square$ ortak olasılık dağılım fonksiyonu t 'den bağımsız ise y_t serisine tam anlamda durağan bir seri denir.

İktisadi zaman serilerinin durağan olup olmaması bu ekonomik zaman serileri arasındaki oluşturulabilecek olası bir regresyon modelinden elde edilebilecek ilişkinin sahte olup olmadığı sorusunu ile karşı karşıya kalınabilir. Bu durum da iktisadi değişkenler arasında sahte bir regresyon sorunundan kaçınmak için iktisadi değişkenlerde birim kökün varlığının test edilmesi gereği uygulamalı ve kuramsal çalışmalarda belirtilmektedir. Eğer bir iktisadi değişken birim kök içeriyorsa durağan değildir. Bu anlamda, durağan olmayan başka iktisadi değişkenler ile eğer uzun-dönem denge ilişkisine sahip değil iseler oluşturulan bu regresyon modelinden iktisadi değişkenler arasında anlamlı bir ekonomik ilişkinin varlığı ifade edilemez. Bu çerçevede, bir regresyon modelinde bulunan her değişkenin bütünleşme derecesinin test edilmesi önemlidir. İktisadi değişkenlerin bütünleşme derecelerinin hangi düzeyde olduğunun araştırılmasının en önemli nokta bu değişkenlerin sahip oldukları veri üreten sürecin (Data Generating Process, bu terim bundan sonra DGP ile ifade edilecektir) genel yapısı önemlidir. Diğer bir anlatım ile iktisadi değişkenin olası sahip olabileceği tüm dinamikleri ortaya koyan genel modelin ne olduğu önemlidir. Daha açık bir ifade ile ekonomik serinin DGP'in

de stokastik veya deterministik zaman trendi veya yapısal kırılmalar gibi dinamikler göz önünde bulundurulmalıdır. Bu anlamda, iktisadi değişkenin sahip olduğu trenddeki (stokastik veya deterministik) kırılma veya ekonomi de ortaya çıkabilecek bir şok sonrası ortaya çıkan yapısal kaymalar zaman içinde bir noktada gerçekleşiyor ise bu durum iktisadi değişkenin durağan olmayan özellikler göstermesine neden olabilir. Oysa bu dinamikler kontrol edildiğinde bu serinin durağan olduğuna yönelik sonuçlar elde edilebilir.

Dickey ve Fuller (1979), y_t gibi bir ekonomik değişkenin birim kök içerip içermediğini test etmek için en sade şekilde (1) numaralı eşitlikte verilen DGP'si kullanmıştır. $t = 1, \dots, T$ için (4.1) numaralı eşitlikte verilen DGP, AR(1) süreci olarak bilinir.

$$y_t = \rho y_{t-1} + u_t, \quad t = 1, \dots, T \quad (4.1)$$

(3.1) numaralı eşitlikte verilen AR(1) sürecinde ρ parametresinin büyüklüğü önemlidir ve $u_t \sim i.i.d.(0, \sigma_{u_t}^2)$ dir. $u_t \sim i.i.d.(0, \sigma_{u_t}^2)$ 'in anlamı (4.1) numaralı eşitlikte verilen AR(1) sürecinde u_t hata sürecinin ortalamasının sıfır ve varyansı $\sigma_{u_t}^2$ olan benzer ve bağımsız dağılıma sahip olan bir beyaz gürültü (white noise) sürecidir. Bu süreç, kovaryans durağan bir sürecin özel hali olarak bilinir. AR(1) sürecinde $|\rho| < 1$ ise y_t değişkeni durağan ve $\rho = 1$ ise y_t değişkeni durağan değildir. Diğer bir ifade ile $\rho = 1$ ise y_t değişkenin birim kök içerdiği ifade edilir. u_t serisi ise varsayım gereği durağan bir seridir. Çünkü bu serinin ortalaması sıfır ve varyansı $\sigma_{u_t}^2$ olup her ikisi de zamandan bağımsız birer sonlu değerlerdir. y_t gibi durağan olmayan bir zaman serisi d defa farkı alınarak durağan hale dönüştürülebiliyorsa bu serinin d -inci dereceden bütünleşik bir seri olduğu söylenir ve $y_t \sim I(d)$ ile gösterilir. y_t serisinin birinci dereceden farkı alınmış ve durağan hale gelmiş ise bu serinin $y_t \sim I(1)$ olduğu ifade edilir. Eğer, bir zaman serisi seviyede durağan ise bu serinin $y_t \sim I(0)$ biçiminde bir süreç olduğu ifade edilir. (4.1) numaralı eşitlikte

verilen AR(1) sürecinde $\rho = 1$ olduğunda $(y_t - y_{t-1}) = u_t$ dir. Zaman serisi yazınında L terimi gecikme işlemcisi olarak bilinir ve en genel hali ile $L^p y_t = y_{t-p}$ biçiminde bir özelliğe sahiptir. Bu anlamda, $\rho = 1$ iken (1) numaralı eşitlik $(y_t - Ly_t) = (1 - L)y_t = \Delta y_t = u_t$ şeklinde ifade edilebilir. Burada Δ terimi fark alma işlemcisi olup bu terimin üzerindeki sayı 1'e eşittir. Bu, y_t değişkenin birinci dereceden bütünleşik bir seri olduğunu gösterir ve birinci dereceden farkı alındığında durağan bir seri olduğunu ifade etmektedir. Diğer bir değişle, $\Delta y_t \sim I(0)$ 'dir. Bu çalışmada, analize konu olan ekonomik değişkenlerin kaçınıcı dereceden durağan olup olmadıklarını belirleyebilmek için yalnızca Dickey ve Fuller (1979) ve Said ve Dickey (1984) tarafından geliştirilen genişletilmiş Dickey–Fuller (ADF) birim kök testi kullanılmıştır. Bu nedenle, burada yalnızca ADF birim kök testinden kısaca bahsedilecektir.

ADF testi için üç ayrı regresyon denklemi kullanılmaktadır. Birincisi, (4.2) numaralı eşitlik ile verilen regresyon modeli olup bu modelde sabit ve doğrusal zaman trend'i yoktur. İkincisi, (4.3) numaralı eşitlik ile verilmiş olan regresyon modeli olup (4.2) numaralı eşitlikteki regresyon modeline yalnızca sabit eklenmektedir. Üçüncüsü, (4.4) numaralı eşitlikte verilmiş olan doğrusal regresyon modeli olup bu modelde (4.2) numaralı eşitlikteki regresyon modeline ayrıca bir sabit ve bir doğrusal zaman trend bileşenleri eklenmiştir.

$$\Delta y_t = \rho y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_i \Delta y_{t-i} + u_t, \quad t = 1, \dots, T \quad (4.2)$$

$$\Delta y_t = \alpha + \rho y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_i \Delta y_{t-i} + u_t, \quad t = 1, \dots, T \quad (4.3)$$

$$\Delta y_t = \alpha + \gamma t + \rho y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_i \Delta y_{t-i} + u_t, \quad t = 1, \dots, T \quad (4.4)$$

ADF birim kök testi (4.2), (4.3) ve (4.4) numaralı eşitliklerde verilmiş olan regresyon modellerindeki ρ parametresinin En Küçük Kareler (EKK) tahmin edicisi ile tahmin edilmiş olan tahmin değerinin t -istatistiğine karşılık gelmektedir. (4.2), (4.3) ve (4.4) numaralı eşitliklerde verilmiş olan regresyon

modellerindeki k terimi Δy_t 'nin regresyon modelindeki gecikmelerini ifade etmektedir. ADF testinin yapılmasında kullanılan (4.2), (4.3) ve (4.4) numaralı eşitliklerinde Δy_t 'nin k gecikmelerinin yer almasının nedeni u_t hata teriminin ardışık olarak bağımsız olmasını sağlamaktır. k gecikme sayısının değerinin belirlenmesi için zaman serisi yazınında Akaike Bilgi Kriteri (AIC), Schwarz Bilgi Kriteri (SIC) ve Hannan-Quinn Kriteri (HQ) gibi bilgi kriterleri kullanılmaktadır. Uygulamalı çalışmalarda bu bilgi kriterlerinde herhangi biri üzerinden işlem yapılabilir. Bu bilgi kriterlerinin kullanımı ile k gecikme sayısının değeri belirlendikten sonra (4.2), (4.3) ve (4.4) numaralı eşitlikler EKK tahmin edicisi ile tahmin edilir. Sonra, $H_0 = y_t \sim I(0)$ yokluk hipotezine karşı $H_1 = y_t \sim I(1)$ alternatif hipotezi test edilir. Test, $t_{\hat{\rho}} = (\hat{\rho} - \rho) / s.e.(\hat{\rho})$ değeri ile Dickey ve Fuller (1979) tarafından geliştirilmiş olan dağılım tablosunun kritik değerleri karşılaştırılarak yapılır.

4.1.2. Eş-Bütünleşme Analizi

Eş-bütünleşme, eğer iki veya daha fazla zaman serisi kendileri durağan olmadıkları halde, kendilerinin doğrusal bileşenleri durağan ise bu serilerin eş-bütünleşik oldukları söylenir (Engle ve Granger 1987). İki veya ikinden fazla durağan olmayan iktisadi zaman serisinin doğrusal bileşenleri durağan ise bu iktisadi değişkenler arasında uzun dönemde bir ilişkinin varlığından söz edilmektedir. Engle ve Granger (1987), durağan olmayan ekonomik değişkenler arasında yapılacak bir regresyon analizi sonucu elde edilen regresyon modeli durağan değil ise bunun bir taklit regresyon olduğunu belirtmişlerdir. Taklit regresyonun nedeni durağan olmayan serilerin içerdiği stokastik trend'in etkisidir. Stokastik trend'in etkisi dikkate alınmadan yapılan regresyonlarda iki seri arasında varmış gibi gözükken ilişki aslında rastlantısal olarak ortaya çıkan bir eğilime dayanmaktadır. Bu nedenle, iktisadi değişkenler arasındaki dinamik ilişkinin varlığı araştırılmadan önce, öncelikle değişkenler arasında bir uzun dönem denge ilişkisinin var olup

olmadığı araştırılmalıdır. Seriler arasındaki uzun dönemli ilişkilerin saptanmasında Engle ve Granger (1987) ile Johansen ve Juselius (1990) tarafından geliştirilen yöntemler kullanılmaktadır. Engle ve Granger (1987) tarafından geliştirilen yöntem tek denklem yöntemi olup; bu yöntem değişkenler arasındaki tek denklem regresyon modelinin EKK ile tahmin edilip bu regresyon modeline ait hata serisine ADF testinin yapılmasından başka bir şey değildir. Değişkenler arasında uzun-dönem denge ilişkisinin olması veya bunların eş-bütünleşik olmaları, uzun-dönem denge ilişkisindeki hata teriminin giderek büyüyen bir trend izlemesini önleyen bir uyarlama sürecinin olduğuna işaret etmektedir. Engle ve Granger (1987), eş-bütünleşik serilerin hata düzeltme mekanizmasına (HDM) sahip olacağını göstermişlerdir. Diğer bir ifade ile eş-bütünleşme, hata düzeltme modelleri için gerek şarttır.

$y_{1t}, \dots, y_{Kt}$ gibi K tane zaman serisi değişkeninden oluşan $y_t = (y_{1t}, \dots, y_{Kt})'$ gibi bir küme için, bir Vektör Autoregresif (VAR) model güçlü ön kısıtlar koymadan $y_{1t}, \dots, y_{Kt}$ içsel değişkenleri arasındaki dinamik etkileşimleri tahmin etmede kullanılır, (Sims, 1980: 1-48) p -inci dereceden temel bir VAR model (VAR(p)), aşağıdaki biçimdedir.

$$y_t = A_1 y_{t-1} + \dots + A_p y_{t-p} + u_t, \quad t = 1, \dots, T \quad (4.5)$$

(3.5) numaralı eşitlikte verilen VAR(p) modelinde $i = 1, \dots, p$ için A_i 'ler K tane satır ve K tane sütuna sahip ($K \times K$) boyutunda katsayı matrisleridir ve $u_t = (u_{1t}, \dots, u_{Kt})'$ gözlemlenemeyen hata terimidir. $u_t = (u_{1t}, \dots, u_{Kt})'$ hata vektörü, sıfır ortalamalı zamandan içinde değişmeyen ve pozitif tanımlı $E(u_t u_t') = \Sigma_u$ kovaryans matrisli, bağımsız bir beyaz gürültü süreci olduğu varsayılır. Diğer bir deyişle, $u_t \sim (0, \Sigma_u)$ olan bağımsız stokastik vektördür.

$$|z| \leq 1 \text{ için } \det(I_K - A_1 z - \dots - A_p z^p) \neq 0 \quad (4.6)$$

Bu, Autoregresif işlemcinin determinanti tarafından tanımlanan polinom olup karmaşık birim kökün içinde ve üstünde hiçbir köke sahip değildir. (3.5) numaralı eşitlik ile verilen sürecin sonsuz geçmişte ($t = 0, \pm 1, \pm 2, \dots$) başladığı varsayımı üzerine, zamandan bağımsız ortalama, varyans ve kovaryansa sahip $y_t = (y_{1t}, \dots, y_{Kt})'$ biçiminde durağan zaman serileri üretir. (4.6)'deki polinom bir birim köke sahip ise (örneğin, determinant $z = 1$ için sıfır olması), bu durum $y_{1t}, \dots, y_{Kt}$ değişkenlerinin hepsinin veya bir kısmının birinci dereceden bütünleşik seri olduğunu gösterir. Diğer bir anlatım ile $y_{1t} \sim I(1), \dots, y_{Kt} \sim I(1)$ veya bunların bir kısmının $I(1)$ biçiminde bir süreç olduğunu ifade eder. Eğer, bu değişkenlerin hepsi veya bunların bir kısmı $I(1)$ biçiminde birinci dereceden bütünleşik seriler oldukları varsayılın. Bu durumda, eğer değişkenler ortak stokastik trende sahip iseler, bu değişkenlerin doğrusal kombinasyonlarının $I(0)$ olması olasıdır. Diğer bir deyişle, $I(1)$ değişkenlerden oluşan bir kümenin, $I(0)$ olan bir doğrusal kombinasyonu var ise, bunlar eş-bütünleşik olarak adlandırılırlar.

(4.5) verilen VAR(p) model stokastik trende sahip değişkenleri de göz önüne almakta da uygun olsa bile, bu çalışmanın odak noktası eş-bütünleşme yani değişkenler arasındaki uzun-dönem denge ilişkileri olduğunda, bu açık şekilde görülmediğinden en uygun model değildir. (4.5) eşitlik ile verilen VAR(p) modeli üzerinde dayalı Vektör Hata Düzeltme Modeli (VHDM) aşağıda verilen eşitlikteki gibidir.

$$\Delta y_t = \Pi y_{t-1} + \Gamma_1 \Delta y_t + \dots + \Gamma_{p-1} \Delta y_{t-p+1} + u_t, \quad t = 1, \dots, T \quad (4.7)$$

Bu çalışmada göz önünde bulundurulacak temel makro ekonomik değişkenler ile ücretle üzerindeki vergi yükünün istihdam üzerindeki etkilerini incelemek için eş-bütünleşme analizi için en uygun model kurgusu olarak bulundurulmuştur. (4.7) numaralı eşitlikte verilen VHDM de $\Pi = -(I_K - A_1 - \dots - A_p)$ ve $i = 1, \dots, p-1$ için $\Gamma_i = -(A_{i+1} + \dots + A_p)$ 'dir. VHDM, (4.5)'de verilen düzey VAR(p)'ın her iki taraftan y_{t-1} çıkartılıp yeniden

düzenlenmesiyle elde edilir. (4.5) de yer alan tüm değişkenlerin bütünleşme dereceleri en çok bir $I(1)$ olarak varsayıldığı için Δy_t stokastik trend içermez. Bu nedenle, (4.7) de verilen VHDM'de Πy_{t-1} terimi $I(1)$ değişkenleri içeren tek parçadır. Dolayısıyla, Πy_{t-1} , $I(0)$ olmak zorundadır. Bu yüzden, Πy_{t-1} bileşeni eş-bütünleşme ilişkilerini içerir. (4.7) numaralı eşitlikte verilen $\Gamma_{js} (j=1, \dots, p-1)$ terimleri kısa-dönem parametreleri olarak adlandırılır ve Πy_{t-1} ise modelin uzun-dönem kısmı olarak ifade edilir.

Eğer $VAR(p)$ süreci birim köklere sahip ise, bu $z=1$ için $\det(I_K - A_1 z - \dots - A_p z^p) = 0$, demektir ve $\Pi = -(I_K - A_1 - \dots - A_p)$ matrisi tekildir. $\text{rank}(\Pi) = r$ ve $\text{rank}(\Pi) = r$ olduğu varsayılın. Bu durumda, Π , $(K \times r)$ boyutundaki α ve β matrislerinin $\Pi = \alpha\beta'$ şeklinde çarpımı olarak yazılır. $I(0)$ vektörünün, herhangi bir matrisle çarpımı tekrar bir $I(0)$ süreci elde edilmesine neden olur. Bu yüzden, $\beta' y_{t-1} \sim I(0)$ 'dır. Bu yüzden de, $\beta' y_{t-1}$, eş-bütünleşme ilişkilerini içermektedir. Π 'ın rankı, sistemin eş-bütünleşme rankına karşılık gelmektedir ve β , bir eş-bütünleşme matrisidir. α , uyarlama hızı katsayısına karşılık gelmektedir. $\text{Rank}(\Pi) = 0$ ise bir eş-bütünleşme ilişkisinden bahsetmek olanaksızdır. $\text{Rank}(\Pi) > 0$ iken ise uzun dönemli bir ilişkinin varlığından bahsedilebilir. Denklem (4.7)'deki VHDM($p-1$) modelinin tahmin edilmesi için öncelikle $VAR(p)$ modelinin optimum gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekmektedir. $VAR(p)$ modelinin gecikme uzunluğunun (p) bulunması için kullanılan bilgi kriterlerinden bazıları AIC ve SIC'dır. Analize konu olan tüm değişkenler $I(1)$ ise, bir VHDM uygun modelleme aracıdır ve eş-bütünleşme rankı r , gecikme uzunluğuna bağlı olarak belirlenir. VHDM, En Yüksek Olabilirlik Tahmin (ML) edicisi ile tahmin edilebilir.

4.1.3. Etki-Tepki Analizi

Wold ifade etmesi durağan olmayan eş-bütünleşmiş süreçler için mevcut olmamasına rağmen, etki-tepki matrisleri VHDM'nin düzey versiyonu dayalı olarak hesaplanabilir (Lütkepohl, 1991 / Lütkepohl, Reimers, 1992). Bu durumda, etki-tepki matrislerinin gecikme uzunluğu sonsuza giderken, 0'a yakınsanması söz konusu olmayabilir. Sonuç olarak, bazı şoklar kalıcı etkilere sahip olabilir. Doğal olarak, bir kimse orthogonal hale getirilmiş ya da birikimli etki-tepkileri de göz önüne alabilir. Granger ifade etme teoreminin Johansen versiyonundan (Johansen, 1995), y_t , VHDM'in indirgenmiş biçiminden $\Delta y_t = \alpha\beta' y_{t-1} + \Gamma_1 \Delta y_{t-1} + \dots + \Gamma_{p-1} \Delta y_{t-p+1} + u_t$ elde edilebilir. Bu, (4.8) deki gibi hareketli ortalama (MA) biçiminde ifade edilir:

$$y_t = \Xi \sum_{i=1}^t u_i + \Xi^*(L)u_t + y_0^*. \quad (4.8)$$

(4.8) numaralı eşitlikte $\Xi = \beta_\perp (\alpha'_\perp (I_K - \sum_{i=1}^t \Gamma_i) \beta_\perp)^{-1} \alpha'_\perp$ ve $\Xi^*(L) = \sum_{j=0}^{\infty} \Xi_j^* L^j$ terimi ise j sonsuza giderken sıfıra yaklaşan Ξ_j^* katsayı matrisli gecikme işlemcisinde sonsuz derecede polinomdur. (4.8)'de y_0^* terimi tüm başlangıç değerleri içerir. Eğer sistemin eş-bütünleşme rankı r ise, Ξ 'nin rankı $(K-r)$ 'dir. Bu da etki-tepkilerin öngörü hatasının uzun-dönem etkilerini ifade eder, buna karşın Ξ_j^* terimi geçici etkileri içerir.

Uygulamalı çalışmalarda, etki-tepkiler hakkındaki istatistiksel çıkarım sık olarak öz-çıkarma (bootstrap) metoduna dayanmaktadır. Özellikle, sık olarak etki tepkiler için güven aralıkları oluşturmak için kullanılırlar. Çünkü böylece, asimtotik teoriye göre daha güvenilir, küçük örneklem çıkarımı nadirde olsa da mümkündür (Kilian, 1998: 218-230). Daha da ötesi, etki-tepki katsayılarının asimtotik varyanslarının analitik ifadeleri daha karmaşıktır. (Lütkepohl, 1991) Eğer güven aralıkları için öz-çıkarma kullanır ise varyansın tam ifadesi gerekli değildir; dolayısıyla, açık olarak analitik ifadenin türetilmesinden kaçınılabilir.

Alternatif öz-çıkarma yaklaşımları etki tepkilere güven aralıkları (GA) oluşturmak için önerilmiştir. Takip eden şekilde yapılan kalıntı-tabanlı öz-çıkarmalar kullanılır: İlk olarak ilgilenilen model hesaplanır. Eğer hesaplanan kalıntılar $\hat{u}_t$ olarak ifade edilirse, merkezlenmiş kalıntılar, yani $\hat{u}_1 - \bar{\hat{u}}, \dots, \hat{u}_T - \bar{\hat{u}}$, hesaplanırlar ve öz-çıkarma kalıntılar, yani $u_1^*, \dots, u_T^*$, merkezlenmiş kalıntılardan yerine konarak rassal çekimle elde edilirler. u_t^* 'lar, p gecikmeye sahip bir model için örneklem öncesi $y_{-p+1}, \dots, y_0$ değerlerinden başlayarak yinelenen bir şekilde öz-çıkarma zaman serisini oluşturmak için kullanılırlar. Model tekrar hesaplanır ve ilgilenilen büyüklükler bu yolla bulunan parametre tahminlerine dayalı olarak belirlenirler. Bu adımların birçok defalar tekrarlanması, ilgilenilen büyüklüklerin ampirik öz-çıkarma dağılımını verir. Bu dağılımdan, aralıklar (quantiles) ve dolayısıyla güven aralıkları etki-tepkiler için elde edilebilirler.

ϕ , $\hat{\phi}$ ve $\hat{\phi}^*$ sembolleri, sırasıyla, bazı genel etki tepki katsayılarını, modelin katsayılarının tahmin edicileri tarafından ima edilen tahmin ediciyi ve ilişkin öz-çıkarma tahmin edicisini ifade eder. Bu çalışmada, etki-tepki katsayılarının alt ve üst güven aralıklarının hesaplanmasında öz-çıkarma yöntemi olarak Efron (1981)'un Yüzdesel Aralığı yöntemi kullanılmış olup, bu yöntem pratikte en yaygın olarak Güven Aralıklarını (GA) oluşturmak için kullanılan etki tepkilerin kullandığı aralıktır. Efron (1981)'ın Yüzdesel Aralığı yönteminde dağılım yaklaşık olarak büyük örneklemelerde $\hat{\phi}^*$ dağılımına eşit öz-çıkarma benzetmesini sunar (Efron, 1981: 589-599). Bu sonuçtan, güven aralığı $GA_s = [s_{\gamma/2}^*, s_{(1-\gamma/2)}^*]$ biçiminde türetilir. Burada $s_{\gamma/2}^*$ ve $s_{(1-\gamma/2)}^*$ sırasıyla $\hat{\phi}^*$ ampirik dağılımının $\gamma/2$ ve $(1-\gamma/2)$ aralıklarıdır. (Efron, Tibshirani, 1997)

BEŞİNCİ BÖLÜM

ÇALIŞMADA KULLANILAN VERİLER

Tez çalışmasının Beşinci Bölümünde, tez konusunun araştırılması için kullanılan, konuya ilişkin verilerin elde edildiği veri tabanları tanıtılmıştır. Bunun yanında, elde edilen veriler yardımı ile oluşturulan serilerin hangi yöntemlerle oluşturulduğu ve nominal değişkenlere ait serilerin nasıl reel biçime dönüştürüldüğü hakkında da açıklamalar yapılmıştır.

Çalışma, temel makro ekonomik değişkenler olan Reel GSYH, Reel Faiz Oranları, Reel Döviz Kuru, İhracatın İthalatı Karşılama Oranı ile istihdamı artırmaya yönelik araçlar olan 5084 ve 5763 sayılı Yatırımları ve İstihdamı Teşvik Yasaları ve ücret üzerindeki yüklerin, istihdam üzerindeki dinamik etkilerini incelenmektedir. Araştırmada kullanılan veri seti üç aylıktır. İnceleme Türkiye Ekonomisi için yapılmıştır ve 1988:Q4 – 2010:Q4 dönemini kapsamaktadır. Çalışmanın inceleme dönemi iki önemli ekonomik gelişmeyi içermektedir. Bunlar 1989 yılında sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ve 1996 yılında Avrupa Birliği ile gerçekleştirilen Gümrük Birliği'dir. Diğer yandan Türkiye'de ekonomi politikaları açısından önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilen, 24 Ocak kararları çalışmanın inceleme dönemi dışında kalmıştır. Bu durumun nedeni verilerin sağlıklı olarak 1988 yılına kadar elde edilmesidir. Teze konu olan değişkenlerin verileri mevsimsel etkilerden arındırılarak uygulama bölümünde kullanılmıştır. Yapılan ön incelemede, araştırmada yer alan değişkenlerin veri setlerinin çalışmanın kapsadığı yirmi iki yıllık dönem için aynı aralıkta tek ve kesintisiz biçimde bulunmadığı görülmüştür. Bu nedenle, uygulama bölümünde kullanılan veri setleri, farklı veri tabanlarından yararlanılarak elde edilmiştir.

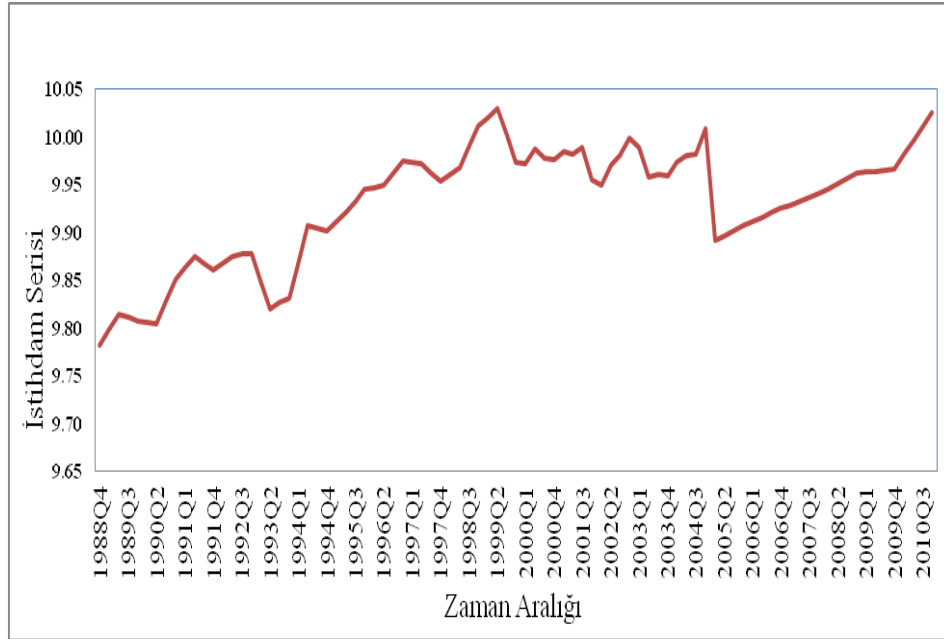
Çalışmada yer alan temel makro ekonomik değişkenler, sırası ile reel GSYH, reel faiz oranı, reel efektif döviz kuru ve ihracatın ithalatı karşılama oranıdır. Ayrıca ücret üzerindeki yüklerin istihdam üzerindeki etkisi de göz

önünde bulundurularak araştırma içine alınmıştır. Bu değişkenlerle beraber istihdamı artırmak için ilgili dönemde yürürlüğe konan istihdam ve yatırımları teşvik yasalarının, istihdam üzerindeki etkisi de incelenmiştir. Bu amaçla 5084 ve 5763 sayılı İstihdam ve Yatırımları Teşvik Yasaları'nın istihdam üzerindeki etkisi kukla değişkenler olarak araştırma kapsamına alınmıştır. Ayrıca istihdam değişkeni reel bir değişken olduğu için, çalışmada yer alan temel makro ekonomik değişkenler reel biçime dönüştürülerek kullanılmıştır.

5.1. İSTİHDAM VERİLERİ

Türkiye Ekonomisine ait istihdam değişkeninin veri seti, Türkiye İstatistik Kurumu tarafından üç farklı dönem için farklı aralıklarla ölçülmüştür. 1988 - 1999 yıllarında istihdam değişkeni altı aylık aralıkla ölçülmüştür. 2000 - 2004 yıllarında ise üç aylık aralıkta ölçülmüştür. İstihdam değişkeni verisi, 2005 yılından sonra TÜİK tarafından aylık ve yıllık aralıkta ölçülmekte ve yayınlanmaktadır. İstihdama ilişkin bu bilgiler TÜİK'in veri tabanında yer almaktadır.

Veri setleri hazırlanırken ilk olarak, istihdam değişkeni için araştırmanın kapsadığı 1988:Q4-2010:Q4 dönemine ait veri seti, yukarıda açıklanan bu üç farklı veri setinden yararlanılarak oluşturulmuştur. Bu amaçla ilk olarak 1988 – 1999 yılları arası dönemde altı aylık dönemler için ölçülen istihdam değişkeni Ortalama Gözlemler, yöntemi ile üç aylık aralıklara dönüştürülmüştür. İkinci olarak 2005 sonrası yıllık ölçülen istihdam verileri, aralık değişiminde verinin sahip olabileceği zaman serisi dinamikleri göz önünde bulundurularak, yine Ortalama Gözlemler yöntemi ile üç aylık verilere dönüştürülmüştür. Bu iki istihdam verisine ek olarak TÜİK tarafından hazırlanmış olan 2000 – 2004 yıllarını kapsayan üç aylık aralığa sahip veriler de istihdam veri setinin hazırlanmasında kullanılmıştır.

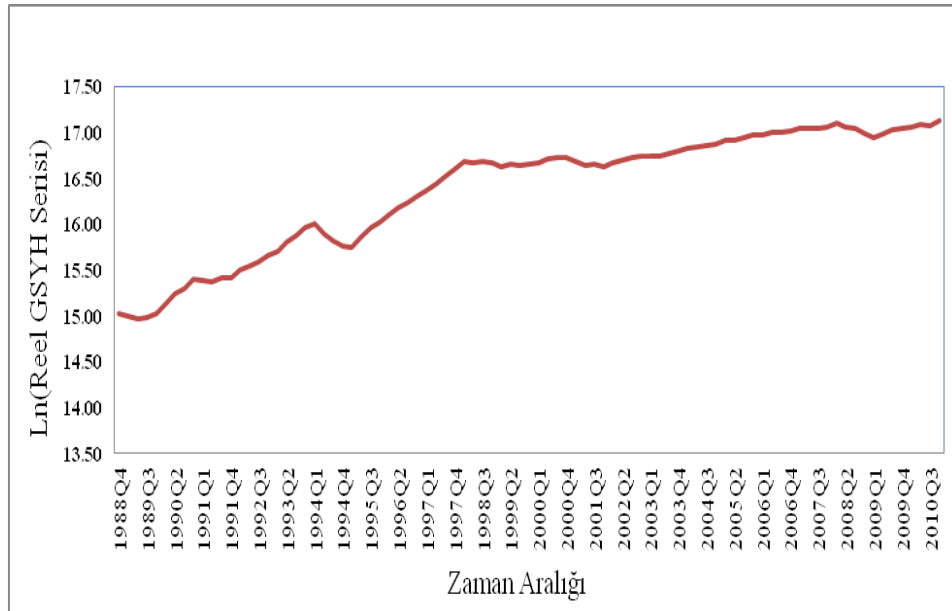


Grafik 14: İstihdam Verileri

Çalışmanın inceleme dönemi olan, 1988:Q4-2010:Q4 zaman aralığına ilişkin tek bir istihdam veri seti oluşturmada önce, yapılan incelemede yukarıda açıklanan bu üç farklı veri setinin üç aylık mevsimsel özellik gösterdiği belirlenmiştir. İstihdam veri setini mevsimsel özelliklerden arındırmak için, veri setini oluşturan bu üç farklı alt dönem, her biri kendi içinde MARVAL tarafından geliştirilen TROMA/SAET yöntemi yardımı ile üç aylık mevsimsel etkilerden arındırılmıştır. İstihdam değişkenine ilişkin mevsimsellikten arındırılmış bu üç farklı döneme ait veri setleri birleştirilerek, 1988:Q4-2010:Q4 dönemi kapsayan mevsimsel etkiler içermeyen üç aylık tek bir istihdam veri seti oluşturulmuştur. Yukarıdaki açıklamalar çerçevesinde elde edilen istihdam verileri yukarıda grafik 13’de sunulmuştur. Bu veriler 1988:Q4-2010:Q4 yılları için üç aylık olarak hazırlanmış ve logaritması alınmıştır.

5.2. REEL GSYH VERİLERİ

Çalışmada reel ekonomik büyüme için TÜİK'den elde edilen, Reel GSYH değişkeninin verileri kullanılmıştır. Türkiye ekonomisine ilişkin, 2006 yılına kadar 1987 temel yıllık üretim yöntemi ile hesaplanan üç aylık aralıkta GSYH serisine dayanarak, 1998:Q2 - 2010:Q4 dönemi için büyüme oranı serisi, $g_t = \log(\text{reel GSYH}_t / \text{reel GSYH}_{t-1})$ yöntemi ile hesaplanmıştır. Bu, büyüme oranı veri setinde üç aylık aralıkta mevsimsel etkiler gözlemlenmiştir. Büyüme oranı veri seti, gene MARVAL tarafından geliştirilen TROMA/SAET yöntemi kullanılarak üç aylık mevsimsel etkilerden arındırılmıştır.



Grafik 15: Reel GSYH Verileri

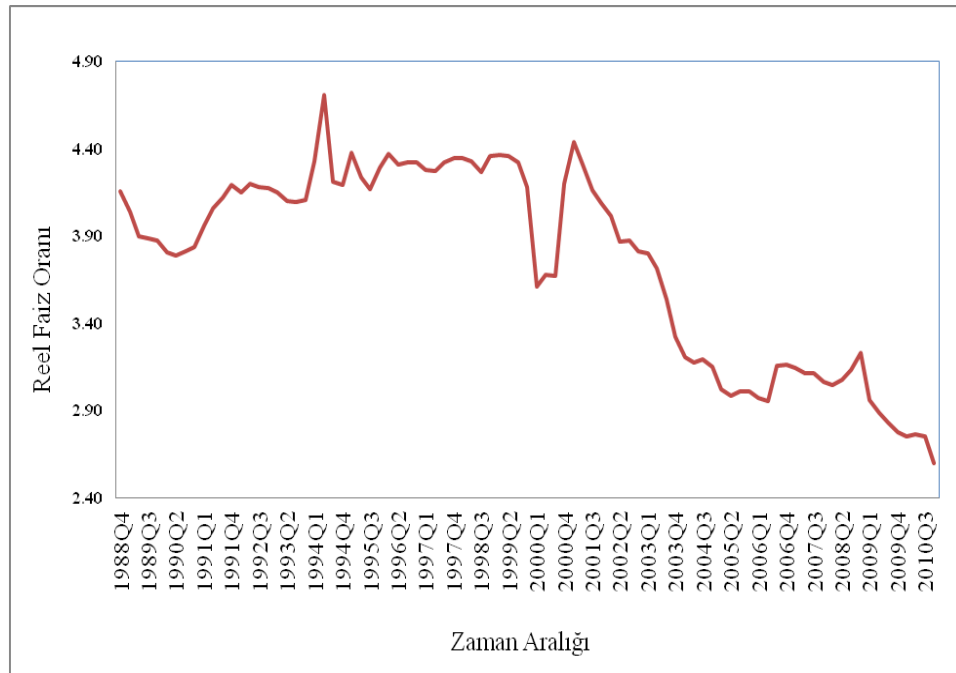
TÜİK, 2003 yılından başlayarak, 1998 temel yıllık yeni milli gelir istatistikleri yayınlamaktadır. Bu istatistikler 1998'in birinci çeyreğinden başlamak üzere üç aylıktır. Bu veri seti de mevsimsel etkiler barındırdığı için, yine yukarıda adı geçen yöntem kullanılarak mevsimsel etkilerden arındırılmıştır. Ayrıca büyüme oranı için, 1987 temel yıllık GSYH serisinden faydalanılarak elde edilen, mevsimsellikten arındırılmış büyüme oranı veri seti kullanılmıştır. 1998 temel yılına sahip mevsimsellikten arındırılmış, milli gelir serisi 1998:Q1 döneminden başlayarak 1988:Q4 dönemine kadar, reel

$GSYH_{t-1}$ = reel $GSYH_t/(1 + g_t)$ eşitliğinden yararlanılarak, geriye dönük olarak hesaplanmıştır. Yukarıda adı geçen veri setleri bir araya getirilerek çalışmanın kapsadığı zaman aralığı için gerekli olan üç aylık mevsimsel etkilerden arındırılmış reel $GSYH$ değişkeni elde edilmiştir. Bu veri seti çalışma içinde reel ekonomik büyüme değişkeni için kullanılmıştır. Yukarıda Grafik14'de elde edilen veri setinin grafiği görülmektedir.

5.3. REEL FAİZ ORANI VERİLERİ

Reel Faiz oranı değişkeni veri seti, IMF'in Uluslararası Finansal İstatistik veri tabanından elde edilen nominal interbank faiz oranı ile TÜFE serilerine dayanarak hesaplanmıştır. Interbank faiz oranı, TÜFE serilerinden yararlanılarak reel biçime dönüştürülmüştür. Uluslararası Finansal İstatistik veri tabanından elde edilen TÜFE Serisi 2003 temel yılına sahiptir. Reel Faiz oranı değişkenine ait veri seti oluşturulurken ilk olarak 2003 temel yıllık TÜFE serisinin temel yılı, 2005 olarak değiştirilmiştir. Temel yılın 2005 olarak değiştirilmesinin nedeni, çalışmada kullanılan diğer değişken olan, reel döviz kuru değişkeninin 2005 temel yılına sahip olması ve araştırma öncesinde reel döviz kuru değişkeninin istihdam üzerinde belirleyici bir değişken olduğunun ön görülmesidir. Bunun yanında, 2005 yılı bu güne daha yakındır ve bu nedenle çalışmadaki değişkenlerin temel yılları için 2005 yılı referans alınmıştır.

Çalışmada 2005 temel yıllık TÜFE serisi kullanılarak, enflasyon değişkenine (π_t) ilişkin veri seti $\pi_t = \log (TÜFE_t/TÜFE_{t-1})$ eşitliği yardımıyla hesaplanmıştır. Hesaplanan bu enflasyon serisinin üç aylık mevsimsel etkilere sahip olduğu görüldüğü için daha önce mevsimsellik içeren serilerde yapıldığı gibi TROMA/SAET yöntemi kullanılarak üç aylık mevsimsel etkilerden arındırılmıştır.



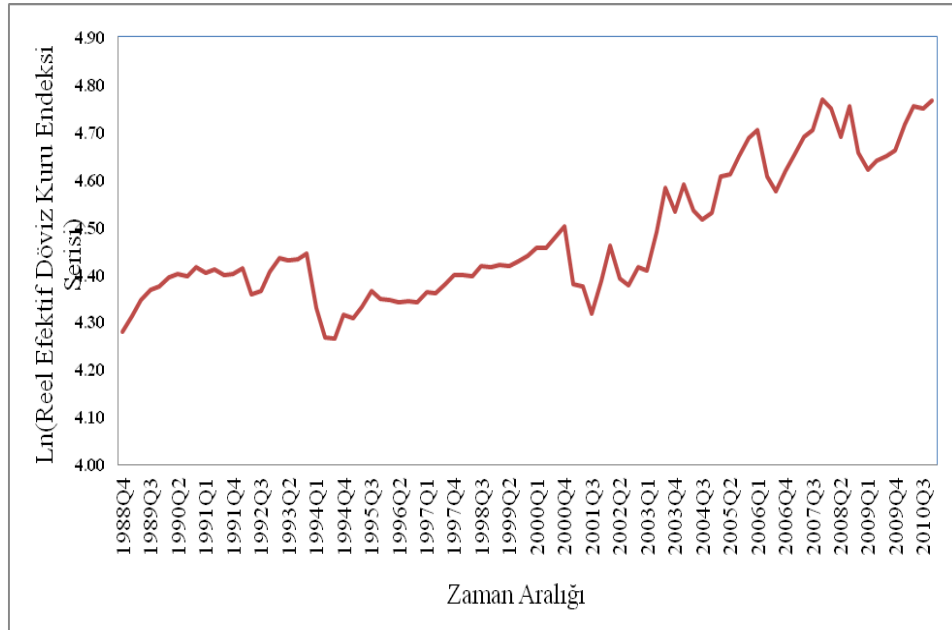
Grafik 16: Reel Faiz Oranı Verileri

Reel faiz oranı değişkeni, nominal interbank faiz oranı ile mevsimsellikten arındırılmış enflasyon oranı serileri arasındaki fark olarak tanımlanmıştır. Bu yolla araştırmaya enflasyon değişkeni de eklenmiştir. Ancak enflasyon değişkeni nominal bir değişken olması, buna karşın istihdam değişkeninin reel bir değişken olması nedeniyle, çalışmaya enflasyon değişkeni doğrudan katılmamıştır. Yukarıdaki Grafik 15’de elde edilen reel faiz oranı veri seti sunulmuştur.

5.4. REEL DÖVİZ KURU VERİLERİ

TCMB’sı, IMF tanımına göre on dokuz ülkenin (Belçika, Almanya, İspanya, Fransa, İsviçre, Hollanda, İtalya, İngiltere, ABD, Japonya, İsveç, Avusturya, Kanada, G.Kore, Tayvan, İran, Brezilya, Çin, Yunanistan) üretici ve tüketici fiyat endeksine dayalı olarak 1980-2010 dönemine ilişkin temel yılı 1995 olan reel efektif döviz kuru endeksi hesaplamıştır. Adı geçen döneme ilişkin hesaplanan reel efektif döviz kuru serisi 2010 yılından bu yana TCMB tarafından hesaplanmamaktadır. TCMB, 2003 yılından başlayarak, yine bu

on dokuz ülkenin üretici ve tüketici fiyat endekslerini yardımı ile 2005 temel yıllık reel efektif kuru endeksi hesaplamaktadır. TCMB tarafından hesaplanan bu reel efektif döviz kuru endeksindeki artış, TL'nin reel değer kazancını ifade etmektedir.

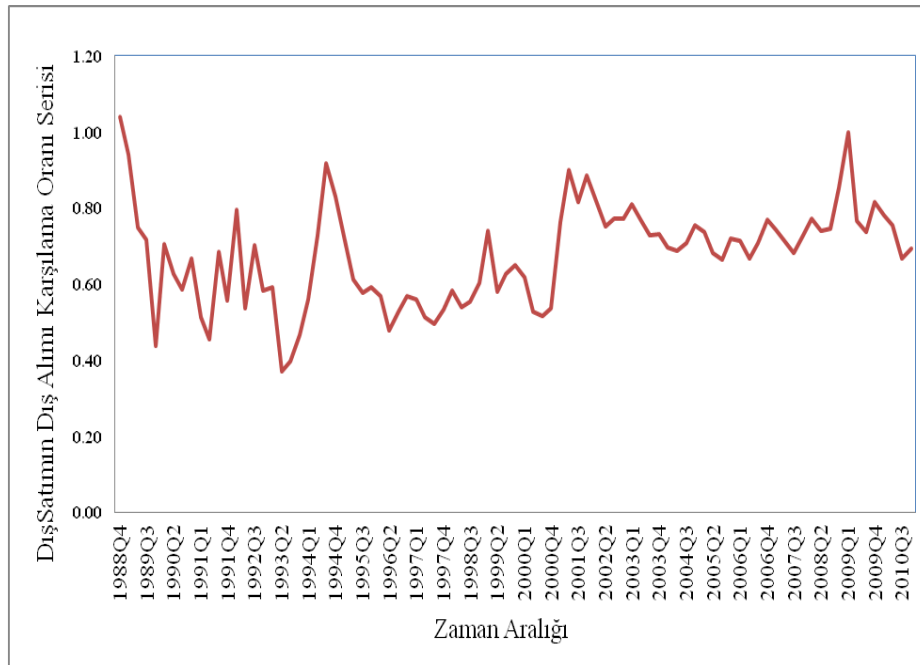


Grafik 17: Reel Efektif Döviz Kuru Verileri

Çalışmada kullanılan reel efektif döviz kuru serisini oluşturmak için, ilk olarak 1995 temel yıllık reel efektif döviz kuru (RER) serisindeki değişim $DRER_t = \log (RER_t / RER_{t-1})$ eşitliği ile bulunmuştur. 1995 temel yıllık reel efektif döviz kuru serisindeki değişim kullanılarak 2003:Q1 döneminden başlanıp 1988:Q4 dönemine kadar, 2005 temel yıllık reel efektif döviz kuru serisi $RER_{t-1} = RER_t / (1 + DRER_t)$ eşitliği yardımı ile geriye dönük olarak hesaplanmış ve reel efektif döviz kuruna ilişkin üç aylık veri seti oluşturulmuştur. Bu veri setinin tablosu aşağıda sunulmuştur. Veri setindeki değişimlerin daha iyi izlenmesi amacı ile logaritması alınmıştır. Reel Efektif Döviz Kuru veri setinin logaritması yardımı ile yukarıdaki Grafik 16 çizilmiştir.

5.5. İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI VERİLERİ

İhracatın ithalatı karşılama oranını hesaplamak için yaralanılan, ihracat, ithalat, ihracat fiyat endeksi ve ithalat fiyat endeksi değişkenlerinin veri setleri, TÜİK'in veri tabanından elde edilmiştir. İhracat ve ithalat değişkenlerinin değerleri ABD Doları cinsindendir. Bu nedenle her iki değişken için, Uluslararası Para Fonu veri tabanından alınan ABD doları döviz kuru serisi kullanılarak ihracat ve ithalat değerleri Türk Lirası (TL) cinsinden tekrar hesaplanmıştır.



Grafik 18: İhracatın İthalatı Karşılama Oranı Verileri

TÜİK'in veri tabanından alınan, ihracat ve ithalat fiyat endeksi serileri, 2003 temel yılına sahiptir. 2003 temel yıllı bu iki fiyat endeksinin temel yılı, diğer serilerde olduğu gibi 2005 olarak değiştirilmiştir. Milyon TL (YTL) cinsinden hesaplanan ihracat ve ithalat serilerinin nominal olması nedeniyle, 2005 temel yıllı ihracat ve ithalat fiyat endeksleri kullanılıp deflate edilerek reel biçime dönüştürülmüştür. İhracat ve ithalat verileri reel biçime getirildikten sonra, ihracatın ithalatı karşılama oranı hesaplanmıştır. Hesaplanan bu oranın, üç aylık mevsimsel etkilere sahip olduğu görülmüş ve

daha önce diğer serilerde yapıldığı gibi TROMA/SAET yöntemi kullanılarak, ihracatın ithalatı karşılama oranı serisi üç aylık mevsimsel etkilerden arındırılmıştır. Söz konusu veriler Grafik 17’de yukarıda görülmektedir.

5.6. ÜCRET ÜZERİNDEKİ YÜKLER VERİLERİ

Yukarıda değinilen temel makro ekonomik değişkenlere ek olarak, istihdamdaki değişimleri anlamak için ücret üzerindeki vergi ve benzeri yükler de çalışmaya katılmıştır. Ücret üzerindeki yükler, yan ödemeler dışındaki ortalama toplam ücret, toplam vergi, toplam SGK kesintisine göre çeşitli farklılıklar göstermektedir. Veri seti oluşturulurken bu farklılıklar yalınlaştırılmıştır. Yalınlaştırma yapılırken, istihdam üzerinde duyarlılığının az olduğu öngörülen, devletin ödemekle yükümlü olduğu yada az sayıda sigortalıyı ilgilendiren yükler kapsam dışında tutulmuştur. Buna karşın geniş ücretli kesimi etkileyen ücret üzerindeki yükler, çalışmanın kapsamı içine alınmıştır.

5.6.1. Ücretlerden Alınan Vergiler

Ücret üzerindeki yüklere ilişkin ilk inceleme ücret gelirleri üzerinden yapılan vergi kesintilerine yönelik yapılmıştır. Farklı ücret miktarları için artan oranlı vergi sistemi söz konusu olduğu görülmüştür. Gelir vergisi yasasının 103. Maddesine göre ücret üzerinden artan oranlı vergi kesintisi yapılmaktadır. Çalışmada birinci dilim ücret gelirleri için belirlenen vergi oranı, ücret üzerindeki vergi yükü oranı olarak alınmıştır. Buna karşın diğer ücret düzeyleri için belirlenen vergi oranları kapsam dışı tutulmuştur. Bu yalınlaştırma yapılırken birinci vergi dilimindeki oranın seçilmesinin nedeni, düşük ücret düzeyinde çalışanların düşük nitelikli işgücü sahibi olduğu ve emek verimliliklerinin düşük olması nedeniyle, istihdam üzerindeki vergi

yüklerinin birinci vergi diliminde bulunanlar için daha duyarlı olacağı öngörüsüdür.

5.6.2. Tasarruf Teşvik Kesintisi

Çalışmada yer alan ücretlere yönelik ikinci yük tasarruf teşvik kesintileridir. Araştırmanın kapsadığı dönem içinde olan, 1988-2000 yılları arasında 3417 sayılı yasaya dayanılarak, tüm çalışanların ücretleri üzerinden sabit oranlı tasarruf teşvik kesintisi yapılmıştır. Bu kesinti oranı yıllara göre değişmekle beraber tüm ücret geliri elde edenlere uygulanmıştır. NEMA olarak adlandırılan bu kesinti 01.06.2000 tarihinde sona erdirilmiştir. Geniş ücretli kesimleri ilgilendiren NEMA kesintileri, yapılan kesintinin yüzde oranı kadar alınarak çalışmaya katılmıştır.

5.6.3. İşsizlik Sigortası Primi Kesintisi

Geniş ücretli kesimi kapsayan diğer bir kesinti de işsizlik sigortası kesintisidir. NEMA kesintilerinin sona erdiği yıldan başlayarak, 4447 sayılı yasa çerçevesinde işçilerin ücretleri üzerinden, sabit oranlı işsizlik sigortası kesintisi yapılmaktadır. Bu kesintinin oranı bazı dönemlerde değiştirilmiştir ve bu gün de devam etmektedir. İşsizlik sigortası primi üç parçadan oluşmaktadır, bunlar sigortalı, işveren ve devletin ödemekle yükümlü olduğu paylardır. İşsizlik sigortası kesintisi, işveren ve sigortalı payı oranında araştırmaya katılmıştır. Devletin çalışan başına ödediği işsizlik sigortası primi ücret üzerindeki istihdamı etkileyici bir yük olarak görülmediği ve devletin sorumluluğunda olduğu için çalışma dışı tutulmuştur.

5.6.4. Sosyal Güvenlik Primleri

Sosyal güvenlik primleri, ücret üzerinde yük oluşturan dördüncü maliyet unsuru olarak çalışmaya alınmıştır. Çalışmanın kapsadığı dönemde üç değişik sosyal sigorta tipi olduğu görülmektedir. Bunlar; Emekli Sandığı, Bağkur ve Sosyal Sigortalar Kurumu'dur. 2006 yılında yapılan bir düzenleme ile bu üç kurum Sosyal Güvenlik Kurumu çatısı altında birleştirilmiştir. Daha önce bu üç kuruma prim ödeyen sigortalılar, Sosyal Güvenlik Kurumu kapsamında sırası ile 4/c, 4/b ve 4/a sigortalıları olarak tanımlanmıştır.

Çalışmada Emekli Sandığı ve daha sonra 4/c kapsamında prim ödeyenlerin, prim yükleri, işverenin kamu kesimi olması ve ücret üzerindeki yüklere karşı duyarlılığının az olduğu öngörülmesi nedeniyle inceleme dışı bırakılmıştır. Diğer yandan Bağkur ve 4/b kapsamında prim ödeyenlerin prim ödeme oranlarında çalışmanın kapsadığı dönemde dikkate değer bir değişim göstermediğinin izlenmesi, ayrıca bu sigorta kapsamında çalışanların işveren konumunda çalışmaları nedeniyle, Bağkur ve 4/b prim ödemelerine ilişkin oranlar çalışmaya alınmamıştır.

Daha önce Sosyal Sigortalar Kurumuna prim ödeyen ve bu gün 4/a kapsamında çalışanların ödediği primler, ücretler üzerindeki sosyal güvenlik primi yükünü en iyi yansıtan gösterge kabul edilerek çalışmaya alınmıştır. Fakat eski Sosyal Sigortalar Kurumu ve bu gün 4/a kapsamında çalışanların ödediği sigorta primleri, %33,5 ile %41 arasında değişen bir oranda kendi içinde farklılıklar göstermektedir. Bu nedenle gösterge olarak seçilen 4/a çalışanlarının sosyal güvenlik primi ödeme oranları, yalınlaştırılarak çalışmaya alınmıştır. Sosyal Güvenlik Kurumu 4/a kapsamında çalışanlar için iş kazası ve meslek hastalığı primi, yapılan işin tehlike derecesine göre %1,5 ile %7 arasında değişen bir oranda ödenmektedir. İş kazası ve meslek hastalığı primi, madende çalışan bir işçi için %7 oranında uygulanırken, otomobil fabrikasında çalışan bir işçi için %1,5 uygulanmaktadır. Bu prime ilişkin oran, çalışma içinde, tüm çalışanlar için %1,5 kabul edilerek yalınlaştırılmıştır. Bu yalınlaştırmalar, farklı tehlike derecesinde çalışanlara

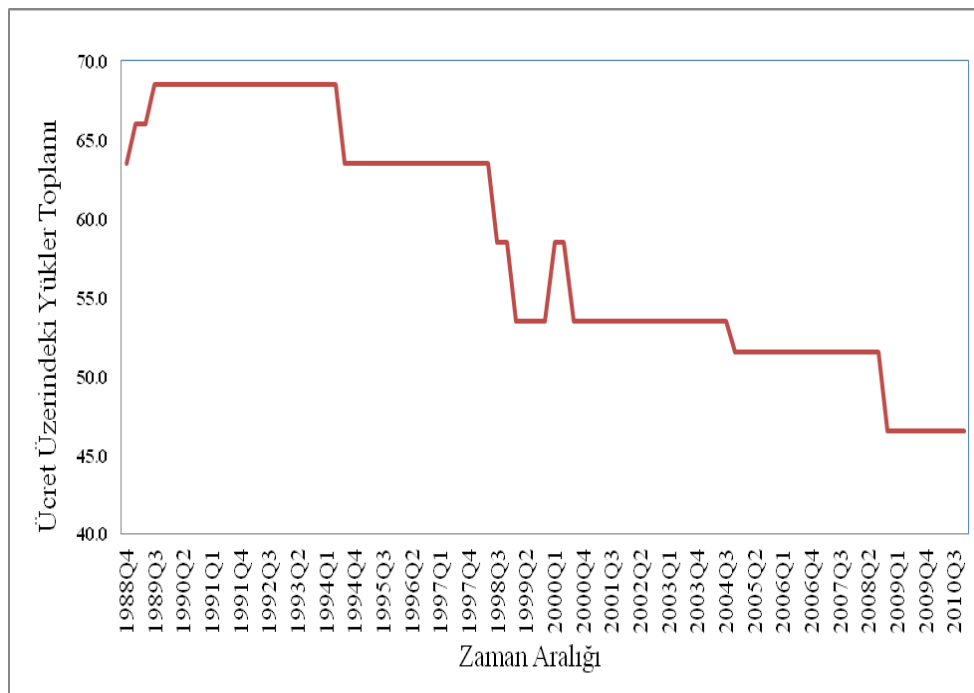
ilişkin verilere ulaşılamaması ve prim ödemelerinin farklılaşması durumunda, ölçümün kurulan model çerçevesinde sağlıklı biçime dönüşeceği öngörüldüğü için yapılmıştır. Diğer yandan, isteğe bağlı sigorta primi ödemesi, analık primi ödemesi, geniş bir çalışan kesimini kapsamadığı için benzer gerekçelerle çalışmaya alınmamış göz ardı edilmiştir. Bu çerçevede ücret üzerinde yük teşkil eden sigorta primleri yapılan işin tehlike derecesinin düşük olduğu ve geniş çalışan kesimlerini kapsadığı kabul edilen en düşük oran üzerinden çalışmaya katılmıştır.

Malullük, yaşlılık ve ölüm için ödenen sosyal güvenlik primi tüm çalışanlar için aynı oranda hesaplanmaktadır ve ücret üzerindeki yüklere ilişkin veri setinin hazırlanmasında sosyal sigorta primi ödemelerine ilişkin en etkin gösterge olarak kabul edilmiştir. Bu sosyal güvenlik primi iki parçadan oluşmaktadır, birincisi işverenin, diğeri de çalışanın ödemekle yükümlü olduğu bölümdür. Her iki tutar da yasal olarak işverenin sorumluluğu altındadır ve çalışmaya bu iki tutara ilişkin oran toplanarak katılmıştır.

Ücret üzerindeki yükler yukarıda anlatılanlarla sınırlı değildir. Türkiye’de bu konuya ilişkin yapılan düzenlemelerin karmaşıklığı nedeni ile çalışmaya alınmayan başka yükler de vardır. Bunlar damga vergisi gibi göz ardı edilebilecek küçük oranlarda olan yada 1987-1995 yılları arasında, kamu kesiminde çalışanların ücretlerinden yapılan Konut Edindirme Yardımı (KEY) gibi belirli bir çalışan kesimini kapsayan kesintilerdir. Tüm bunların yanında çalışmanın kapsadığı dönem içinde, 1994 ekonomik krizi sonrası bir defa uygulanan ve 600 milyon TL üzerinde ücret geliri elde edenlerden %10 oranında bir kesintiyi öngören, Ekonomik Denge Vergisi (EDV) de ücret üzerindeki yüklere ilişkin veri seti hazırlanırken göz ardı edilmiştir. Ücret üzerinde yük oluşturan bu gibi kesintilerin ölçmeye elverişli olmaması ve istihdam üzerinde etkisinin belirleyici olmadığı öngörüldüğü için çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

Türkiye’de ücret üzerindeki yükleri hafifletici yasal düzenlemeler de oldukça karmaşıktır. Engelli indirimi, özel vergi indirimleri, özel teşvikler,

teknoloji geliştirme bölgelerinde çalışanlara yönelik istisnalar gibi bazı özel durumları içeren ücret üzerindeki yükleri hafifletici uygulamalar çalışma içinde göz ardı edilmiştir. Bu gibi ücret üzerindeki yükleri hafifletici uygulamaların dar çalışan kesimleri ilgilendirmesi uygulama içinde göz ardı edilmelerine neden olmuştur. Ayrıca bu konuya ilişkin yeterli verinin olmayışı ve ölçümünün olanak dışı olması da ücret üzerindeki yükleri hafifleten geniş çalışan kesimlerini kapsamayan uygulamaların çalışma dışı bırakılmasının bir diğer nedenidir. Tüm bunların yanında vergi iadesi uygulamasının 2007 yılında kaldırılarak, yerine en az geçim indirimi uygulaması getirilmiştir, bu iki uygulama da ölçülmeye elverişli olmaması nedeniyle çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur.



Grafik 19: Ücret Üzerindeki Yükler Verileri

Sonuçta, tez çalışmasının uygulama bölümünde kullanılmak üzere hazırlanan ücret üzerindeki yüklerle ilişkin veri seti, dört değişik ücret yükünün oransal toplamından oluşmuştur. Bunlar; ücret gelirleri için uygulanan birinci vergi dilimi, NEMA kesintileri, işsizlik sigortası prim ödemeleri, sadeleştirilmiş 4/a çalışanları için ödenen sosyal güvenlik primleridir. Ücretlere ilişkin bu yük grubu, en geniş çalışan kesimi etkileyen, istihdam üzerinde duyarlılığının en

yüksek olduğu ön görülen ve ölçüme en elverişli yükler olduğu anlaşıldığı için, araştırmada kullanılan ücret üzerindeki yüklere ilişkin veri setinin hazırlanmasında yer almıştır. Çalışmada kullanılan ücret üzerindeki yükler veri setinin grafiği yukarıda Grafik 18’de sunulmuştur. Grafikte söz konusu yüklerin oransal toplamaları yer almaktadır.

5.7. KUKLA DEĞİŞKENLER

Çalışmanın kapsadığı dönem içinde ölçülmeye elverişli iki yatırım ve istihdamı teşvik yasası çıkarılmıştır. Bu iki yasa 5084 ve 5763 sayılı Yatırımları ve İstihdamı Teşvik Yasaları’dır. Yasaları oluşturan maddeler farklı zamanlarda yürürlüğe girmiştir. Bu nedenle 5084 ve 5763 sayılı yasaları temsil eden kukla değişkenler, oluşturulan modele alınırken yalınlaştırma gereği duyulmuştur. Uygulamaya, doğrudan istihdama yönelik politikaları içeren maddelerin yürürlüğe girdiği tarihler göz önüne alınarak katılmışlardır.

5.7.1. 5084 Sayılı Yatırımları ve İstihdamı Teşvik Yasası

5084 Sayılı Yatırımları ve İstihdamı Teşvik Yasası 29.01.2004 tarihinde çıkarılmış ve farklı tarihlerde maddeler halinde yürürlüğe konmuştur. Bu yasa, TÜİK tarafından 2001 yılı için, kişi başına GSYH’sı 1500 ABD Doları veya daha az olan illerde yeni istihdam edilen personelin ücretlerinden kesilen gelir vergisi stopajının alınmaması. Yeni istihdam edilen personelin sigorta primi, işveren paylarının hazine tarafından ödenmesi, yatırımlara bedelsiz yatırım yeri verilmesi, belirlenen illerde istihdam yaratan işletmelere enerji desteğinin sağlanmasını kapsamaktadır. 5084 sayılı yasa incelendiğinde, yurt genelinde uygulanan bir teşvik yasası değildir. Teşvik kapsamına 49 il girmiştir, bu iller arasında yer alan Uşak, Düzce, Afyon ve Kütahya illeri kalkınmada öncelikli yöreler kapsamında yer almamakta, 5084 sayılı yasa kapsamında olan diğer 45 il kalkınmada öncelikli il konumunda

bulunmaktadır. Bunun yanında uygulanan gelir vergisi stopajı ve işveren prim teşviki en az on işçinin çalıştığı işyerleri için geçerli olmuştur.

Yatırımları ve istihdamı teşvik amaçlı 5084 sayılı yasanın, 2, 3, 4, 5 ve 7. Maddeleri ve bu maddelerin a,c,h,d bendi 1.4.2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Yasanın söz konusu bölümleri işveren prim teşviki, gelir vergisi stopajı alınmaması, bedelsiz yatırım yeri verilmesi konularını kapsamaktadır. Çalışmaya 5084 sayılı yasa 1.4.2005 tarihinden başlayarak kukla değişken olarak alınmıştır.

5.7.2. 5763 Sayılı Yatırımları ve İstihdamı Teşvik Yasası

Yürürlüğe 1.7.2008'de giren 5763 sayılı Yatırımları ve İstihdamı Teşvik Yasası ikinci kukla değişken olarak çalışmaya alınmıştır. Bir önceki yatırım ve istihdamı teşvik yasası olan 5084 sayılı yasaya göre daha geniş kapsamlı tasarlanmıştır. 5763 sayılı yasa, ulusal ölçekte hazırlanmış bir yatırım teşvik paketidir. Bir önceki kukla değişkende olduğu gibi bu teşvik yasasının etkilerini incelemek için çeşitli yalınlaştırmalar yapılmıştır. Bu yalınlaştırmaların nedeni, bir önceki 5084 sayılı yasayla benzer biçimde yasanın değişik bölümlerinin farklı tarihlerde yürürlüğe girmiş olmasıdır. Yapılan yalınlaştırmada bir önceki kukla değişkende olduğu gibi doğrudan istihdama yönelik teşviklerin yürürlüğe giriş tarihleri dikkate alınarak 5763 sayılı yasayı temsil eden kukla değişken analize alınmıştır.

5763 Sayılı Yatırımları ve İstihdamı Teşvik Yasa'sı genç ve kadın istihdamını teşvik hedefli olarak, 01.01.2008-30.06.2008 arası işsiz olan, 18 yaşını geçmiş tüm kadınları ve 18-29 yaş arası erkekleri kapsayan çalışanlar için işveren sigorta primi teşviki vermektedir. Bu teşvikten yararlanmak için prim borcu olmaması, yeni istihdam yaratılması, yani bir başka işçinin işine son verilerek başka bir işçinin alınmış olmaması gibi koşullar aranmaktadır.

İkinci kukla değişken olan 5763 Sayılı Yasa'nın getirdiği en geniş kapsamlı doğrudan istihdam teşviki 1.10.2008 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu, inşaat sektörü dışında tüm sektörlerde 4/a kapsamında çalışanlar için işveren prim borcu olmaması durumunda 5 puan işveren prim desteği sağlanmasıdır. 5763 Sayılı Yasa ile gelen teşviklerin yürürlüğe giriş tarihleri birbirine yakındır. Bunun yanında 1.10.2008 tarihli teşvikin daha geniş kapsamlı oluşu nedeniyle ikinci kukla değişken olan 5763 Sayılı Yasa'nın etkileri 1.10.2008 tarihinden başlayarak incelemeye kukla değişken olarak alınmıştır.

Sonuç olarak, istihdamı teşvik amaçlı çıkarılan yasaların etkilerini ölçmek için iki kukla değişken modele eklenmiştir. Kukla değişkenler modele katılırken ilgili yasaların istihdamı teşvik amaçlı maddelerinin yürürlüğe giriş tarihleri göz önüne alınmıştır. Bu kapsamda 1.4.2005 ve 1.10.2008 tarihli olmak üzere iki kukla değişken araştırmada yer almıştır.

ALTINCI BÖLÜM

AMPİRİK UYGULAMA

6.1. AMPİRİK UYGULAMA

Bu tez çalışması, reel GSYH, reel faiz oranı, reel efektif döviz kuru, ihracatın ithalatı karşılama oranı, ücret üzerindeki yükler değişkenlerinin ve Yatırımları ve İstihdamı Teşvik Yasaları'nın, istihdam üzerindeki dinamik etkilerini incelemeyi hedeflemektedir. Tez çalışmasının uygulama bölümünde ilk olarak, araştırmaya konu olan istihdam, reel GSYH, reel faiz oranı, reel efektif döviz kuru, ihracatın ithalatı karşılama oranı ve ücret üzerindeki yüklere ilişkin veri setlerinin tamamının zaman serisi özellikleri incelenmiştir.

Veri setlerinin zaman serisi özellikleri incelenirken ilk olarak, serilerin durağan olup olmadıkları test edilmiştir. Serilerin durağanlığını sınamak için Dickey ve Fuller (1979) ve Said ve Dickey (1984) tarafından geliştirilen ADF birim kök test yöntemi kullanılmıştır. ADF birim kök testine ilişkin teorik bilgi Yukarıda Dördüncü Bölümde detaylandırılmıştır. Bu nedenle, burada ADF testine ilişkin açıklama yapılmayacaktır. ADF birim kök testi, Dördüncü Bölümde yer alan (4.2), (4.3) ve (4.4) numaralı eşitliklerde verilen regresyon modellerinde yer alan ρ parametresinin EKK tahmincisi ile elde edilen katsayının t -istatistiğidir. ADF birim kök testi $H_0 : \rho = 0$ sıfır hipotezi, $H_0 : \rho < 0$ tek taraflı alternatif hipotezine karşı test edilir.

Zaman serisi analizi yazınında, ADF birim kök testinin uygulanması için yukarıda belirtilen bu üç regresyon modeli kullanılmaktadır. Fakat bu tez çalışmasında yukarıda verilen (4.3) ve (4.4) numaralı regresyon modelleri göz önünde bulundurularak, istihdam, reel GSYH, reel faiz oranı, reel efektif döviz kuru, ihracatın ithalatı karşılama oranı, ücret üzerindeki yükler, değişkenlerinin durağanlık özelliği incelenmiştir. Çünkü Beşinci Bölümde yer alan 13, 14, 15, 16, 17, 18, numaralı grafikler yardımı ile kullanılan

değişkenler incelendiğinde, her bir değişkene ait veri üreten sürecin sabit bir terime sahip olduğu gözlenmiştir. Aynı zamanda bu değişkenlerin zaman trendine de sahip olabileceği olasılığı göz önüne alınarak, her bir seri için yalnızca sabit, yada hem sabit hem de zaman trendi içeren, (4.3) ve (4.4) numaralı eşitliklerde verilen regresyon modelleri göz önüne alınmıştır.

İstihdam, reel GSYH, reel faiz oranı, reel efektif döviz kuru, ihracatın ithalatı karşılama oranı, ücret üzerindeki yükler değişkenlerine ilişkin ADF birim kök test sonuçları Tablo 1’de verilmiştir. Tablo 1’in ikinci ve üçüncü sütununda iki farklı değer verilmiştir. Bunlar parantez içerisinde olan ve parantez dışında olan değerler. Tablo 1’in ikinci ve üçüncü sütununda parantez içerisinde olmayan değerler sırasıyla ADF_{μ} ve ADF_{τ} birim kök testlerine karşılık gelmektedir. ADF_{μ} ve ADF_{τ} birim kök test değerlerine karşılık gelen değerler ise sırasıyla (4.3) ve (4.4) numaralı regresyon modellerindeki ρ parametresinin t -istatistiğine karşılık gelmektedir.

Tablo 1’in ikinci ve üçüncü sütununda parantez içerisinde olan değerler ise (4.3) ve (4.4) numaralı regresyon modellerindeki k değeri gecikme uzunluğunun değerlerini göstermektedir. Bu iki regresyon modelindeki k gecikme uzunluğu, Akaike Bilgi Kriteri (AIC) kullanılarak belirlenmiştir. Bu yaklaşımda, (4.3) ve (4.4) numaralı regresyon modellerinde k gecikme uzunluğu en yüksek ($k_{\max}$) 8 olmak üzere denklem EKK tahmin edicisi ile tahmin edilir. Bu işlemle $k = 0$ olana kadar regresyon modeli EKK ile tahmin edilir. Tahmin edilen tüm regresyon modellerine ait en küçük AIC değeri hangi tahmin edilen regresyon modelinde ait ise o tahmin edilen regresyon modelindeki k gecikme uzunluğunun en uygun (optimum) olduğunu gösterir.

Tablo 1’in 2. ve 3. sütunlarında rapor edilen ADF_{μ} ve ADF_{τ} birim kök test sonuçları, araştırmaya konu olan değişkenlerin seviyelerine ilişkin elde edilen test sonuçlarıdır. Bunun yanında, Tablo 1’in 4. ve 5. sütunlarında rapor edilen ADF_{μ} ve ADF_{τ} test sonuçları, değişkenlerin birinci dereceden farklarına ilişkin elde edilen test sonuçlarıdır. Tablo 1’in 4. ve 5. sütunlarında

verilen değerler, Tablo 1'in 2. ve 3. sütunlarında yer alan değerler gibi özelliklere sahiptir. Diğer bir ifade ile Tablo 1'in 4. ve 5. sütunlarında yer alan parantez içerisinde bulunmayan değerler değişkenlerin birinci dereceden farkları alındıktan sonra (4.3) ve (4.4) numaralı regresyon modellerindeki ρ parametresinin t -istatistiğine karşılık gelir iken parantez içerisindeki değerler bu iki regresyon modelindeki k gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Tablo 1'in 2. ve 3. sütunlarında verilen ADF_{μ} birim kök test sonuçları incelendiğinde istihdam, reel GSYH, reel faiz oranı, reel efektif döviz kuru, ihracatın ithalatı karşılama oranı ve ücret üzerindeki yükler değişkenlerinin hepsi için seri durağan değildir yokluk hipotezi %5 önem düzeyinde ret edilemediği görülmektedir. Diğer yandan serilerin düzeyi için, Tablo 1'nin 3. sütununda verilen ADF_{τ} birim kök test sonuçları, istihdam, reel GSYH, reel faiz oranı, reel efektif döviz kuru ve ücret üzerindeki yükler değişkenleri için seri durağan değildir yokluk hipotezi %5 önem düzeyinde ret edilemediğini göstermektedir. Dış satımın dış alımı karşılama oranı değişkeni için seri durağan değildir, yokluk hipotezinin %1 önem düzeyinde bile ret edilemediğini göstermektedir.

Tablo 1: ADF Birim Kök Test Sonuçları

Seriler	Düzye		Birinci Dereceden Fark	
	ADF_{μ}^a	ADF_{τ}^b	ADF_{μ}	ADF_{τ}
İstihdam	-2.068 (0)	-2.296 (0)	-6.233* (3)	-6.263* (3)
Reel GSYH	-2.379 (5)	-1.646 (5)	-3.465* (4)	-3.876* (7)
Reel Faiz Oranı	-0.307 (0)	-1.764 (0)	-8.165* (0)	-7.267* (1)
Reel Efektif Döviz Kuru	-0.932 (0)	-2.414 (0)	-6.122* (4)	-6.238* (4)
İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	-2.331 (4)	-4.970* (2)	-5.639* (6)	-5.582* (6)
Ücret Üzerindeki Yükler	-0.664 (0)	-2.864 (0)	-9.706* (0)	-9.637* (0)

Not: †,*,** Sırasıyla % 10, % 5 ve % 1 anlamlılık düzeylerinde anlamlı olduğunu göstermektedir; parantez içindeki değerler birim kök testindeki gecikme sayılarını göstermektedir.

^a Test yalnızca sabit terimi içermektedir; sıfır hipotezi değişken birim köke sahiptir tek taraflı test; test'in % 10, % 5 ve % 1 anlamlılık düzeylerdeki kritik değerleri, sırasıyla, -2.584, -2.894 ve -3.506'dır.

^b Test yalnızca sabit terimi içermektedir; sıfır hipotezi değişken birim köke sahiptir tek taraflı test; test'in % 10, % 5 ve % 1 anlamlılık düzeylerdeki kritik değerleri, sırasıyla, -3.157, -3.461 ve -4.065'dir.

Tablo 1'in 4. ve 5. Sütunları izlendiğinde, ADF_{μ} ve ADF_{τ} birim kök test sonuçları görülmektedir. İstihdam, reel GSYH, reel faiz oranı, reel efektif döviz kuru, ihracatın ithalatı karşılama oranı ve ücret üzerindeki yükler değişkenlerinin birinci dereceden farkları alındıktan sonra, seri durağan değildir yokluk hipotezinin, %5 önem düzeyinde ret edilemediği, tablonun 4, ve 5. Sütunlardan anlaşılmaktadır. Tablo 1'de verilen değişkenlerin hem düzey, hem de birinci dereceden farkları için elde edilen ADF_{μ} ve ADF_{τ} birim kök test sonuçları, değişkenlerin birinci dereceden bütünleşik değişkenler olduğunu ortaya koymaktadır.

VAR modelleri, zaman serisi değişkenlerinin küçük veya büyük bir kümesinin veri üreten sürecini tanımlamak için uygun bir model tipidir. Bu modellerde tüm değişkenler çoğunlukla başlangıçta içsel olarak kabul edilir ve daha geniş dinamikler için bir serbesti tanınır. VAR modellerinde kısıtlamalar, çoğunlukla açıkça ortaya konmamış kuramsal kaygılar üzerine oluşturulan öncel inançlar yerine, istatistiksel teknikler tarafından oluşturulur. Ekonomi biliminde, zaman serisi analizi uygulamaları yapılırken, değişkenler arasındaki dinamik ilişkinin belirlenmesi için değişkenlerin veri üreten sürecindeki, yukarıda belirtilen trend, mevsimsellik, yapısal kırılma gibi özellikler göz önüne alınarak incelenmelidir. Eğer bir çok değişken, ortak stokastik bir trend tarafından yönlendiriliyor ise özel bir durum ortaya çıkar. Böyle bir durumda ekonomi kuramı açısından da bu değişkenler güçlü bir bağlantıya sahiptirler. Granger (1981) ve Engel ve Granger (1987) çalışmaları, değişkenler eğer ortak bir stokastik trendde sahiplerse, bu değişkenlerin eş-bütünleşik olduğunu göstermiştir. Eğer değişkenler eş-bütünleşik iseler, VAR modeli bu eş-bütünleşik değişkenler arasındaki dinamik ilişkinin analiz edilmesi için en uygun model kurulumu değildir. Böyle bir durumda değişkenler arasında dinamik ilişkinin incelenmesi için değişkenler arasındaki eş-bütünleşme yapısının analizini destekleyecek, Hata Düzeltme Modelleri (VHDM) kullanılması uygun olacaktır. Tablo 1'de rapor edilen ADF_{μ} ve ADF_{τ} birim kök test sonuçları, serilerin birinci dereceden bütünleşik olduğunu göstermektedir. Bu bulgu, değişkenlerin

stokastik bir trende sahip olabileceğini gösterebilir. Değişkenler arasında ortak stokastik bir trendin varlığını belirlemek için VHDM modelinin dayandığı VAR modelinin gecikme uzunluğu belirlenmiştir.

Tez çalışmasının uygulama bölümünde, 2005 ve 2008 yıllarında yürürlüğe giren, istihdama yönelik teşvik yasalarının etkilerini incelemek için iki kukla değişken oluşturulmuştur. Oluşturulan bu iki kukla değişkenlerden birincisi, 2005 yılında uygulamaya konan istihdam teşvik paketine ilişkindir. Bu kukla değişkenin değeri, 2005 yılının ikinci çeyreği önceki dönem için 0 alınmıştır. 2005 yılı ikinci çeyreği kapsayan ve sonrası dönem için ise 1 değerine sahiptir. İkinci kukla değişkenin değerleri 2008 yılının üçüncü çeyreğinden başlayarak 1 ve 2008 üçüncü çeyrek öncesi için 0 değerini almaktadır.

VAR modelinin tahmininde, istihdam, reel GSYH, reel faiz oranı, reel efektif döviz kuru, ihracatın ithalatı karşılama oranı, ücret üzerindeki yükler, değişkenleri içsel değişken olarak çalışmaya alınmıştır. Bunu yanında istihdamı teşvik amaçlı çıkarılan 5084, 5763 sayılı yasaları temsil eden ve yukarıda bahsedilen iki kukla değişken, dışsal değişken olarak sisteme eklenmiştir.

VAR modelinin gecikme uzunluğunu belirlemek için en yüksek gecikme uzunluğu sekizden, sıfır gecikme uzunluğuna sahip durumlar için Olabilirlik Oranı (LR), Son Tahmin Hatası (FPE), AIC, SIC ve Hannan-Quinn Bilgi Kriteri (HQ) değerleri, aşağıda Tablo 2'de verilmiştir.

Sırasıyla yukarıda verilen kriterlere göre VAR modelinin en uygun (optimum) gecikme uzunlukları 7, 2, 8, 1 ve 1'dir. VAR modelinin tahmin sonuçları gecikme uzunluğu değerine göre duyarlı sonuçlar vermektedir. Literatürde yaygın olarak kullanılan yaklaşım AIC'dir. Bu nedenle bu çalışmada VAR modelinin gecikme uzunluğunun belirlenmesi, için AIC kullanılmıştır ve VAR modelinin en uygun gecikme uzunluğu 8 olarak belirlenmiştir.

Tablo 2: VAR Modelinin Gecikme Uzunluğu Seçimi

Gecikme Uzunluğu	LR	FPE	AIC	SIC	HQ
0	NA	1.56e-10	-5.556291	-5.024191	-5.342805
1	716.5804	1.81e-14	-14.61991	-13.02361*	-13.97945*
2	83.89375	1.26e-14*	-15.00214	-12.34164	-13.93471
3	52.30791	1.35e-14	-14.98505	-11.26035	-13.49065
4	40.99593	1.67e-14	-14.85534	-10.06644	-12.93397
5	39.78365	2.04e-14	-14.79528	-8.942180	-12.44694
6	42.55878	2.25e-14	-14.91969	-8.002395	-12.14438
7	52.37151*	1.77e-14	-15.48557	-7.504071	-12.28329
8	32.33907	2.38e-14	-15.67465*	-6.628952	-12.04540

* Simgesi, bilgi kriteriyle seçilmiş olan en uygun gecikme uzunluğunu gösterir.

LR: Ardışık uyarlanmış LR test istatistiği (Her test 5% önem düzeyindedir)

FPE: Son Tahmin Hatası

AIC: Akaike Bilgi Kriteri

SIC: Schwarz Bilgi Kriteri

HQ: Hannan-Quinn Bilgi Kriteri

Gecikme uzunluğu sekiz olarak belirlenen VAR modeline dayalı, Johansen Eş Bütünleşme Analizi, yedi gecikmeye sahip VHDM modeli üzerine kurulmuştur. Bu analizde yedinci dereceden gecikmeye sahip VHDM modeli içerisinde, yalnızca sabit terim ve istihdamı teşvik için çıkarılan yasaların, değişkenler üzerindeki etkisini kontrol etmek amacı ile yukarıda belirtilen iki kukla değişken sistemde dışsal değişken olarak eklenmiştir.

Johansen eş-bütünleşme test sonuçları Tablo 3'de rapor edilmiştir. Tablo 3'ün birinci sütunu değişkenler arasındaki eş-bütünleşme sayısını rapor etmektedir. Bu çalışmada analize konu olan içsel değişkenlerin toplam sayısı altıdır. Eş-bütünleşme analizine göre incelemeye konu edilen toplam değişken sayısının bir eksiği kadar, değişkenler arasında eş-bütünleşme sayısı vardır. Bu nedenle çalışmada değişkenler arasında en çok beş tane eş-bütünleşme ilişkisi olabilir. Tablo 3'ün birinci sütunu bu durumu ifade etmektedir. Tablo 3'ün ikinci sütununda Johansen tarafından, değişkenler arasında eş-bütünleşmenin varlığını test etmek amacı ile geliştirmiş olduğu İz-test sonuçları belirtilmiştir. Tablo 3'ün üçüncü sütununda ise değişkenler eş-bütünleşik değildir, yokluk hipotezini test etmek amacı ile kurulan tek taraflı test için %5 anlamlılık düzeyindeki Osterwald-Lenum (1992) kritik

değerlerini vermektedir. Dördüncü sütunda İz-Test istatistiği için olasılık değerleri verilmiştir.

Tablo 3: Johansen Eş-Bütünleşme Test Sonuçları

Yokluk Hipotezi: Eş-bütünleşme Sayısı	İz-Testi	%5Anlamlılık Düzeyinde Kritik Değer	Olasılık Değeri
Hiç Eş-Bütünleşme yok*	197.4943	95.75366	0.0000
En çok bir tane Eş-bütünleşme var*	121.4266	69.81889	0.0000
En çok iki tane Es-bütünleşme var *	57.08254	47.85613	0.0054
En çok üç tane Es-bütünleşme var	28.87631	29.79707	0.0636
En çok dört tane Es-bütünleşme var	12.18661	15.49471	0.1482
En çok beş tane Es-bütünleşme var	0.229558	3.841466	0.6318

[†]Simgesi, 10% önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlılığı gösterir.

^aSimgesi, değişkenler arasında eş bütünleşme yoktur; yokluk hipotezinin tek taraflı testine; Belirtilen kritik değerler Osterwald-Lenum (1992) kritik değerleridir.

Johansen tarafından geliştirilen iz-test sonuçlarına göre, istihdam, reel GSYH, reel faiz oranı, reel efektif döviz kuru, ihracatın ithalatı karşılama oranı, ücret üzerindeki yükler değişkenleri arasında en çok iki tane eş-bütünleşme vektörü yoktur, yokluk hipotezi %5 anlamlılık düzeyinde red edilememektedir. Bu sonuç, istihdam, reel GSYH, reel faiz oranı, reel efektif döviz kuru, ihracatın ithalatı karşılama oranı ve ücret üzerindeki yükler değişkenleri arasında en çok iki tane eş-bütünleşme ilişkisi olduğunu göstermektedir.

Yukarıda açıklanan durum nedeniyle, değişkenler arasında dinamik ilişkinin incelenmesi için değişkenler arasındaki eş bütünleşme yapısının analizini destekleyecek, VHDM kullanılmıştır. Çalışmada, reel GSYH, reel faiz oranı, reel efektif döviz kuru, ihracatın ithalatı karşılama oranı ve ücret üzerindeki yükler değişkenlerinin, istihdam üzerindeki dinamik etkilerini ortaya koymak için gecikme sayısı 7 olan VHDM modeli tahmin edilmiştir. Tahmini yapılan VHDM ilişkin sonuçlar aşağıda Tablo 4’de ayrıntılı olarak verilmiştir.

Tablo 4: VECM (7) modelinin parametre tahmin sonuçları

$\begin{bmatrix} d(\text{İstihdam})_t \\ d(\text{GSYH})_t \\ d(\text{RFO})_t \\ d(\text{RDK})_t \\ d(\text{İhracat/ithalat})_t \\ d(\text{Vergi})_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} -0.516^* & 0.019^* \\ 0.258 & 0.030^* \\ -3.301^* & 0.097^* \\ 0.315^* & 0.002 \\ 0.632 & 0.058 \\ -27.228^* & -2.690^* \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 1.000 & \dots & 0.005 & 0.870^* & 0.433^* & 0.011^* \\ \dots & 1.000 & -1.987^* & -26.575^* & -6.312^* & 0.057^* \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \text{İstihdam}_t \\ \text{GSYH}_t \\ \text{RFO}_t \\ \text{RDK}_t \\ (\text{İhracat/ithalat})_t \\ \text{Vergi}_t \end{bmatrix}$	
$+ \begin{bmatrix} 0.382^* & -0.147^* & -0.002 & 0.957 & 0.360^* & 0.006^* \\ -0.412 & 0.111 & -0.025 & 0.763^* & -0.164 & -0.003 \\ 2.694^* & 1.129^* & 0.093 & 4.777^* & 1.785^* & -0.013 \\ -0.272^* & -0.157^* & -0.029^* & -0.468^* & -0.183^* & -0.005^* \\ -0.846 & -1.194^* & 0.298^* & -0.450 & -0.691^* & 0.007 \\ 18.647^* & 31.085^* & -4.638^* & -43.944^* & -1.145 & 0.004 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} d(\text{İstihdam})_{t-1} \\ d(\text{GSYH})_{t-1} \\ d(\text{RFO})_{t-1} \\ d(\text{RDK})_{t-1} \\ d(\text{İhracat/ithalat})_{t-1} \\ d(\text{Vergi})_{t-1} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} 0.346^* & -0.039 & -0.044^* & 0.934^* & 0.299^* & -0.0003 \\ -0.079 & 0.238 & 0.114^* & 0.102 & -0.102 & 0.005 \\ 2.700^* & -0.975 & -0.251^* & 3.243^* & 1.290^* & 0.009 \\ -0.181^* & 0.171^* & 0.013 & -0.664^* & -0.142^* & -0.001 \\ -1.093 & -0.941^* & 0.263^* & 0.738 & -0.429^* & -0.007 \\ 12.087 & 11.448^* & -1.353 & -27.019^* & 4.672 & 0.013 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} d(\text{İstihdam})_{t-1} \\ d(\text{GSYH})_{t-1} \\ d(\text{RFO})_{t-1} \\ d(\text{RDK})_{t-1} \\ d(\text{İhracat/ithalat})_{t-1} \\ d(\text{Vergi})_{t-1} \end{bmatrix}$	
$+ \begin{bmatrix} 0.425^* & 0.130^* & 0.019 & 1.005^* & 0.116^* & -0.0004 \\ -0.135 & -0.271^* & 0.081^* & 0.465 & -0.002 & -0.003 \\ 1.954^* & -0.890^* & -0.059 & 4.498^* & 0.835^* & 0.024^* \\ -0.214^* & -0.070 & -0.033^* & -0.420^* & -0.081^* & 0.00014 \\ -0.688 & 0.057 & 0.112 & -0.082 & -0.601^* & -0.002 \\ 17.265^* & 8.683^* & -3.569^* & -18.860 & 3.829 & 0.030 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} d(\text{İstihdam})_{t-3} \\ d(\text{GSYH})_{t-3} \\ d(\text{RFO})_{t-3} \\ d(\text{RDK})_{t-3} \\ d(\text{İhracat/ithalat})_{t-3} \\ d(\text{Vergi})_{t-3} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} 0.059 & -0.267^* & 0.047^* & 0.472^* & 0.110^* & 0.005^* \\ 0.373^* & -0.381^* & 0.062 & 0.524 & -0.114 & 0.003 \\ 1.874^* & 0.399 & 0.243^* & 2.467^* & 0.562^* & 0.061^* \\ -0.037 & -0.149^* & -0.019 & -0.583^* & 0.078^* & -0.003^* \\ -1.392^* & -0.239 & 0.193^* & 0.218 & -0.611^* & -0.001 \\ 20.551^* & 0.489 & -3.680^* & -17.575 & 4.995 & 0.043 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} d(\text{İstihdam})_{t-3} \\ d(\text{GSYH})_{t-3} \\ d(\text{RFO})_{t-3} \\ d(\text{RDK})_{t-3} \\ d(\text{İhracat/ithalat})_{t-3} \\ d(\text{Vergi})_{t-3} \end{bmatrix}$	
$+ \begin{bmatrix} 0.284^* & -0.081 & 0.063^* & 0.877^* & 0.094^* & 0.007^* \\ 0.032 & 0.060 & 0.105^* & 0.026 & -0.017 & 0.008^* \\ 0.570 & -1.372^* & 0.111 & 4.020^* & 0.819^* & 0.012 \\ 0.244^* & -0.042 & -0.021 & -0.592^* & -0.062^* & -0.002 \\ -0.944^* & -0.604^* & 0.114 & 0.689 & 0.498^* & -0.007 \\ 13.381^* & 11.300^* & -4.837^* & -8.358 & 7.268^* & -0.202^* \end{bmatrix} \begin{bmatrix} d(\text{İstihdam})_{t-5} \\ d(\text{GSYH})_{t-5} \\ d(\text{RFO})_{t-5} \\ d(\text{RDK})_{t-5} \\ d(\text{İhracat/ithalat})_{t-5} \\ d(\text{Vergi})_{t-5} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} 0.134 & -0.022 & 0.066^* & 0.054 & 0.058 & 0.008^* \\ 0.012 & 0.012 & 0.022 & 0.206 & 0.029 & 0.003 \\ 0.931 & 0.101 & -0.042^* & 2.624^* & 0.304 & 0.053^* \\ -0.104 & 0.090^* & 0.006 & -0.225^* & -0.009 & -0.004^* \\ -0.348 & -0.373 & -0.188^* & -0.246 & -0.268^* & 0.006 \\ 14.807^* & 7.628 & -5.272^* & -18.491^* & 1.402 & -0.441^* \end{bmatrix} \begin{bmatrix} d(\text{İstihdam})_{t-5} \\ d(\text{GSYH})_{t-5} \\ d(\text{RFO})_{t-5} \\ d(\text{RDK})_{t-5} \\ d(\text{İhracat/ithalat})_{t-5} \\ d(\text{Vergi})_{t-5} \end{bmatrix}$	
$+ \begin{bmatrix} 0.072 & -0.181^* & -0.006 & -0.164 & 0.033 & 0.0001 \\ -0.090 & -0.110 & 0.010 & -0.146 & 0.008 & -0.00015 \\ 0.862 & -0.660^* & 0.211^* & 0.232 & 0.115 & -0.001 \\ -0.020 & -0.061 & -0.040^* & -0.092^* & -0.004 & 0.005^* \\ -0.181 & 0.657^* & 0.132^* & 0.425 & -0.226^* & 0.003 \\ -1.326 & 0.328 & -3.153^* & -13.374 & -1.111 & -0.295^* \end{bmatrix} \begin{bmatrix} d(\text{İstihdam})_{t-7} \\ d(\text{GSYH})_{t-7} \\ d(\text{RFO})_{t-7} \\ d(\text{RDK})_{t-7} \\ d(\text{İhracat/ithalat})_{t-7} \\ d(\text{Vergi})_{t-7} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} 0.010^* & 0.061^* & 7.180^* \\ 0.002 & 0.001 & -1.763 \\ 0.106^* & 0.238^* & 44.706^* \\ 0.014^* & -0.052^* & -4.739^* \\ 0.001 & -0.004 & -5.001 \\ -0.976^* & 0.813 & 207.938^* \end{bmatrix} \begin{bmatrix} d(\text{İstihdam})_{t-7} \\ d(\text{GSYH})_{t-7} \\ d(\text{RFO})_{t-7} \\ d(\text{RDK})_{t-7} \\ d(\text{İhracat/ithalat})_{t-7} \\ d(\text{Vergi})_{t-7} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \mathcal{E}_{\text{İstihdam},t} \\ \mathcal{E}_{\text{GSYH},t} \\ \mathcal{E}_{\text{RFO},t} \\ \mathcal{E}_{\text{RDK},t} \\ \mathcal{E}_{(\text{İhracat/ithalat}),t} \\ \mathcal{E}_{\text{Vergi},t} \end{bmatrix}$	

Note: * simgesi model parametrelerinin %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir.

VHDM model katsayı ve katsayıların standart hata tahmin sonuçları, yukarıda Tablo 4’de rapor edilmiştir. Bu tahmin edilen VHDM modeline dayalı olarak, öngörü hata etki-tepki analizi kullanılmıştır. VHDM, öngörü hata etki-tepki analizlerinden elde edilen sonuçlar, aşağıda grafik 1, 2, 3, 4 ve 5’de gösterilmiştir. Ayrıca, VHDM modelinde, istihdam, reel GSYH, reel faiz oranı, reel efektif döviz kuru, ihracatın ithalatı karşılama oranı, ücret üzerindeki yükler, değişkenleri içsel ve 5084 ve 5763 sayılı Yatırımları ve İstihdamı Teşvik Yasaları kukla değişkenler biçiminde dışsal olarak yer almıştır.

Bu çalışmada, reel GSYH, reel faiz oranı, reel efektif döviz kuru, ihracatın ithalatı karşılama oranı ve ücret üzerindeki yükler değişkenlerinin istihdam üzerindeki dinamik etkilerini incelemek için VHDM tahmini üzerine dayalı etki-tepki analizi kullanılmıştır. VHDM’nin alt kümesini, etki-tepkiler için öz-çıkarım güven aralığı oluşturmaya ilişkin problemleri hesaba katmak için kullanılmıştır. Anlık nedenselliğin testinde hiçbir anlık korelasyon elde edilmediğinden, VHDM için öngörü hatası etki-tepkisini düşünmek mantıklıdır. Diğer bir deyişle kalıntıların indirgenmiş biçiminin anlık olarak korelasyona sahip olmadığı varsayıldığından dolayı, şoklar belirlenmiştir. Grafik 3’de verilmiş olan etki-tepkileri Efron’un Yüzdesel Aralığı yöntemi kullanılarak elde edilmiş öz-çıkarım güven aralıkları ile birlikte elde edilmiştir. Efron güven aralıkları 2000 öz-çıkarım tekrarlama ile elde edilmiştir.

YEDİNCİ BÖLÜM

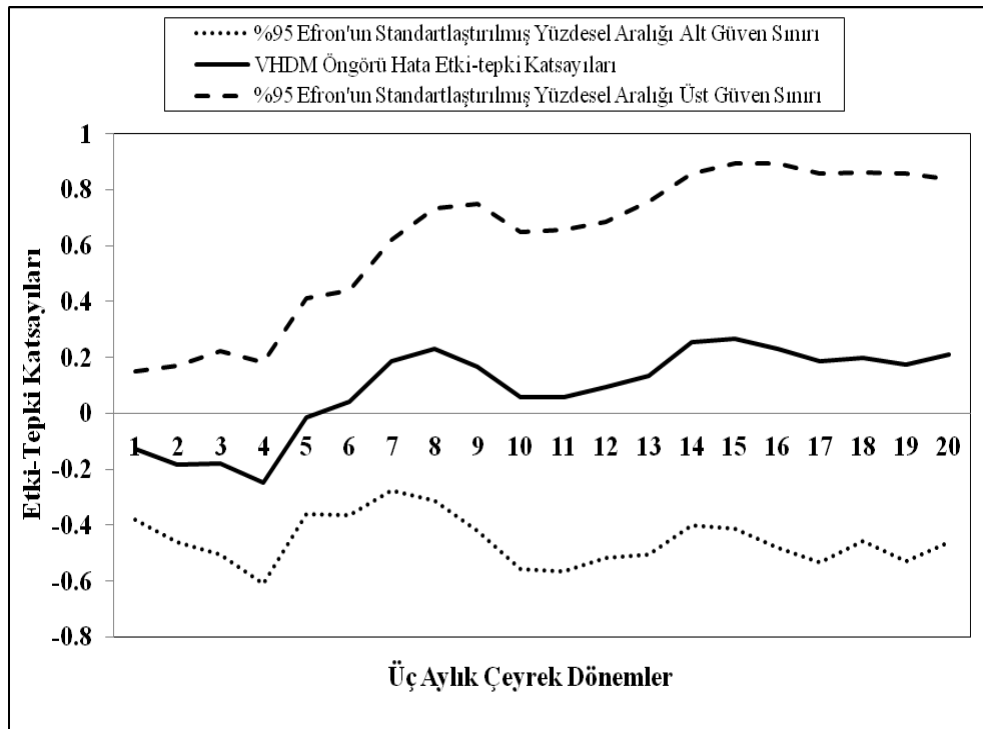
BULGULAR

Tez çalışmasının Yedinci Bölümünde, bir önceki bölümde yapılan ampirik uygulama sonucu elde edilen sonuçlar verilmiştir. Aşağıda, çalışmada yer alan reel GSYH, reel faiz oranı, reel döviz kuru, ihracatın ithalatı karşılama oranı, ücret üzerindeki yükler değişkenleri ve kukla değişkenler olan 5084 ve 5763 sayılı istihdamı ve yatırımları teşvik yasalarının istihdam değişkenine olan etkisi sırası ile grafikler yardımıyla her bir değişken için raporlanmıştır. Söz konusu bulgular sonuç bölümünde karşılaştırmalı olarak yorumlanmıştır.

7.1. REEL GSYH DEĞİŞKENİNDE GÖRÜLEN ŞOKLARIN İSTİHDAM DEĞİŞKENİNE ETKİSİ

Aşağıda, Grafik 19'da, oluşturulan model içerisinde reel GSYH değişkeninde bir standart birimlik şok ortaya çıktığında, istihdam değişkenin bu şoka vermiş olduğu tepki görülmektedir. Reel GSYH serisi, üretim yöntemi ile hesaplanan GSYH serisinden yararlanılarak oluşturulmuştur. Etki-tepki analizi incelendiğinde reel GSYH değişkeninde bir standart birimlik şokun ilk beş çeyrek dönem, diğer bir ifade ile on beş aylık süre boyunca istihdam değişkeni üzerinde ortalama, şokun %20 büyüklüğünde negatif yönde etkiye sahiptir. Beşinci çeyrek ile sekizinci çeyrek dönem aralığında izlenen tepki, şokun yaklaşık olarak %20'si civarında pozitif kalıcı bir etkiye dönüşmektedir. Dokuzuncu çeyrek ile on üçüncü çeyrek dönem aralığında, şokun istihdam değişkeni üzerinde neredeyse bir etkisinin olmadığı izlenmektedir. Yaklaşık olarak üçüncü yıl sonrasında reel GSYH değişkeninde ortaya çıkan bir standart birimlik bir şok karşısında istihdam değişkeninin bu şoka karşı, yaklaşık olarak %20 büyüklüğünde pozitif tepki verdiği görülmektedir.

Bu sonuç reel GSYH'daki şokların, istihdam değişkenini ilk beş çeyreklik döneme kadar negatif yönde etkilemesine karşın uzun dönemde pozitif yönde anlamlı biçimde etkilediğini ortaya koymaktadır. Diğer bir ifade ile istihdam değişkeni reel GSYH'daki pozitif yöndeki değişimlere kısa dönemde negatif bir tepki verirken uzun dönemde pozitif ve oldukça anlamlı bir tepki vermektedir.

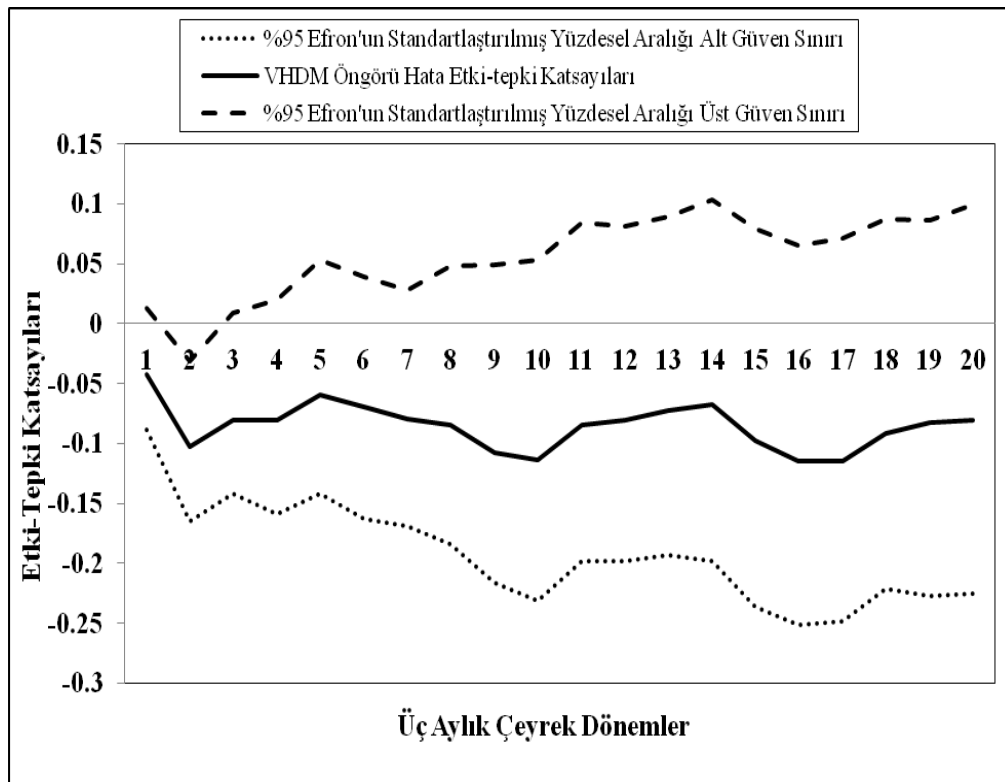


Grafik 20: İstihdam Değişkeninin reel GSYH Serisine Olan Etki-Tepki Fonksiyonunun Grafiği

Ulaşılan bulgular incelendiğinde ekonomik büyümede ortaya çıkan pozitif yönde bir şok, başlangıçta bir dalgalanma gösterse de 12. çeyrek dönem sonrasında istihdam değişkenini uzun vadede kalıcı biçimde etkileme gücüne sahip olduğu görülmektedir. Ekonomik büyümede görülen pozitif yönde bir şokun istihdamı da pozitif yönde etkilemesi ekonomi yazınında yer alan kuramlar ile tutarlı görünüm sergilemektedir. Bu çerçevede reel ekonomik büyümenin Türkiye’de yeni iş alanları ve istihdam yarattığı ileri sürülebilir.

7.2. REEL FAİZ ORANI DEĞİŞKENİNDE GÖRÜLEN ŞOKLARIN İSTİHDAM DEĞİŞKENİNE ETKİSİ

Aşağıda Grafik 20’de VECM modeli içinde reel faiz oranı değişkeninde görülen bir standart birimlik şok sonrası istihdam değişkeninin bu şoka verdiği tepki görülmektedir. Grafik incelendiğinde etki-tepki analizi sonucu reel faiz oranı değişkenindeki bir standart birimlik şok sonrası, istihdam değişkeni ikinci çeyrek dönemden başlayarak negatif yönde yaklaşık %10 düzeyinde tepki verdiği anlaşılmaktadır. Grafik 20’de verilen sonuç daha detaylı incelendiğinde, şokun istihdam değişkeni üzerinde negatif yönde %10 düzeyinde uzun dönemde kalıcı bir etkiye sahip olduğu söylenebilir.



Grafik 21: İstihdam Değişkeninin Reel Faiz Serisine Olan Etki-Tepki Fonksiyonunun Grafiği

Yukarıdaki grafikte görülen sonuç, Türkiye ekonomisinde istihdam değişkeninin, reel faiz oranındaki değişimlere negatif yönde anlamlı bir biçimde tepki verdiğini ortaya koymaktadır. Tez çalışmasında istihdam ve

reel faiz oranı arasında ampirik olarak ortaya konan ilişki, ekonomi kuramının, faiz artışlarının yatırımları dışlaması yoluyla istihdam düşüşüne neden olacağı savı ile de örtüşmektedir. Buna göre reel faiz oranında görülecek bir şok artış yönünde ise bu durumun, yatırımcıları yatırım kararlarından caydıracağı ve yatırımların azalması yolu ile istihdamın olumsuz yönde etkileneceği söylenebilir.

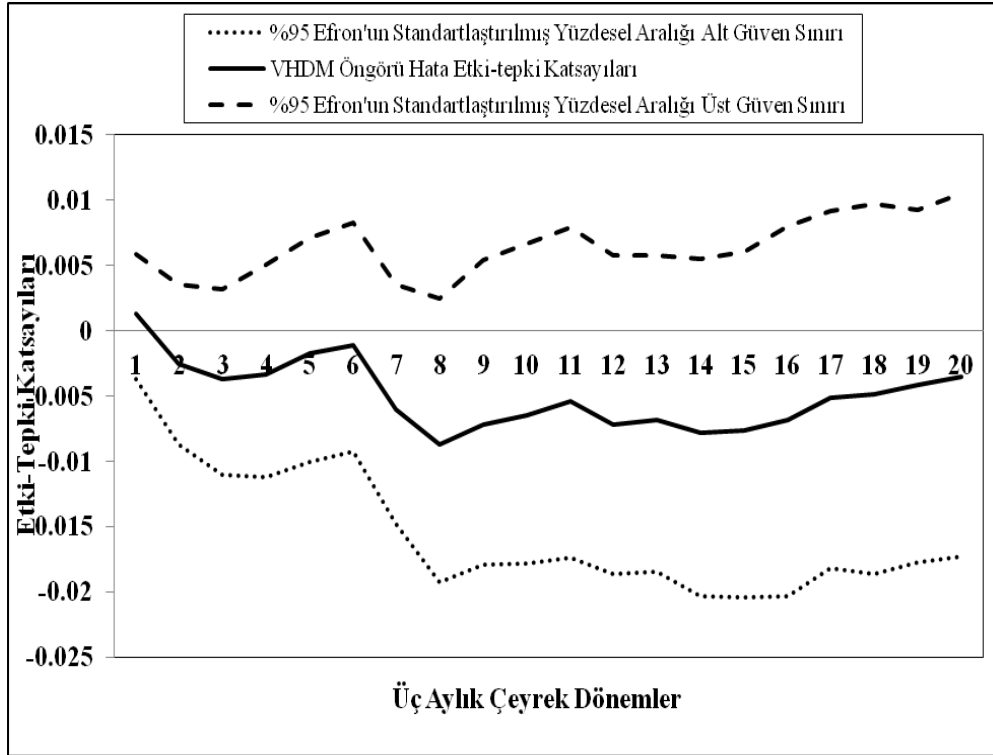
7.3. REEL DÖVİZ KURU DEĞİŞKENİNDE GÖRÜLEN ŞOKLARIN İSTİHDAM DEĞİŞKENİNE ETKİSİ

Çalışmada kullanılan reel efektif döviz kuru değişkenindeki artış, TL'nin reel değer kazancını ifade etmektedir. Bu çerçevede Grafik 21 incelendiğinde, reel efektif döviz kuru değişkenindeki bir standart sapmalık şok, ikinci çeyrek dönem ile dördüncü çeyrek dönem arasında istihdam değişkeni üzerinde pozitif yönde şokun binde 25'i büyüklüğünde bir tepki vermektedir. Bu kısa dönemli durum ulusal paranın değer kazanması sonucu iç talebin canlanması, kısa dönemli dış alım artışı ve ekonomik canlanma ile ilişkilendirilebilir.

Aşağıdaki grafik incelendiğinde, başlangıçta görülen TL değerlenmesi sonucu talep kaynaklı istihdamın iyileşmesine karşın, dördüncü çeyrek ile altıncı çeyrek arasında istihdam değişkeni reel döviz kuru değişkeninde görülen şoka herhangi bir tepki vermemektedir. Daha sonra, altıncı çeyrek dönem ardından, reel döviz kurunda görülen bir standart sapmalık şok, istihdam değişkeni negatif yönde şokun büyüklüğünün binde 50 ile %10'u arasında tepki verdiği görülmektedir.

Reel efektif döviz kurunda ortaya çıkan şok, istihdam değişkeni üzerinde ilk 15 ay boyunca negatif bir etkiye sahip değil iken, sonraki dönemlerde tepkinin periyodik negatif yönde dalgalandığı görülmektedir. İstihdam değişkeninin, 15 ay sonrasında döviz kurunda ortaya çıkan şoklara

karşı verdiği periyodik özellik gösteren bu tepki zayıf fakat ilişkinin yönü hakkında verdiği bilgiler açısından önemlidir.



Grafik 22: İstihdam Değişkeninin Reel Döviz Kuru Serisine Olan Etki-Tepki Fonksiyonunun Grafiği

Grafik 21'deki sonuçlar incelendiğinde, Türkiye ekonomisinde, reel efektif döviz kuru değişkeni ile istihdam değişkeni arasında zayıf ancak anlamlı bir ilişkinin var olduğu görülmektedir. Ulusal paranın değer kazanmasının uzun dönemde istihdamı negatif etkiliyor olması, ekonomi kuramı ile örtüşen bir sonuçtur. Kurama göre ulusal paranın değer kazanması yurt içi üretimin pahalı hale gelmesine, uluslararası rekabet gücünün azalmasına neden olacak ve ihracatı azaltacaktır. Bunun yanında görece ucuzlayan yurt dışı kaynaklı ürünler yerli üretim yerine ikame edilecek ve ithalat artacaktır. Çalışmada ulaşılan bulgulara göre, Türkiye'de ulusal paranın değer kazanmasının, kısa dönemde istihdamı olumlu etkilemesine karşın, uzun dönemde istihdamı olumsuz etkilediği görülmektedir.

7.4. İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI DEĞİŞKENİNDE GÖRÜLEN ŞOKLARIN İSTİHDAM DEĞİŞKENİNE ETKİSİ

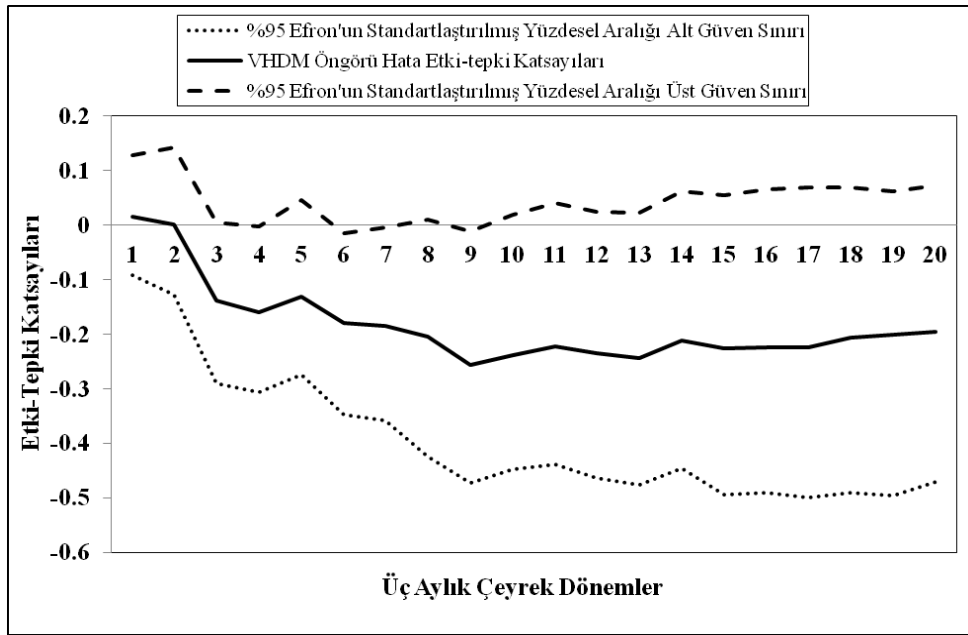
Çalışmada, ihracatın ithalatı oranı, ihracat / ithalat biçiminde hesaplanmıştır. Grafik 22 incelendiğinde ihracatın ithalatı karşılama oranı değişkeninde görülen bir standart sapmalı şoka, istihdam değişkeni bir çeyrek dönem sonrasında negatif yönde kalıcı ve anlamlı bir tepki verdiği izlenmektedir. Bu tepki onuncu çeyrek dönemde şokun büyüklüğünün 0,25'ine kadar artmakta ve yirminci çeyrek döneme geldiğinde 0.20'ye gerilemektedir.

Bu bulgu Türkiye Ekonomi'si için ihracatın ithalatı karşılama oranının da ortaya çıkan artışın, istihdam üzerinde olumsuz etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. İlk bakışta anlamsız ve ekonomi kuramı ile çelişiyor gibi görünen bu sonuç, Türkiye Ekonomisi'nin yapısal özellikleri ve incelenen süreçte yaşanan gelişmeler altında değerlendirildiğinde tutarlı ve oldukça anlamlıdır.

İhracatın ithalatı karşılama oranı değişkeninde görülen artışlar, sadece ithalat değişmezken ihracatta görülen artışlar, ithalat azalırken ihracatın artması veya ihracat hızlı artarken ithalatın yavaş artış göstermesi, biçiminde yorumlanmamalıdır. Bu durum ihracat azalırken ithalatın daha hızlı azalması biçiminde de gerçekleşebilir. Türkiye Ekonomisi'nde ihracatın ithalatı karşılama oranı, çalışmanın kapsadığı dönem incelendiğinde büyük ölçüde ekonominin daraldığı yada kriz sonrası dönemlerde artış göstermiştir. Türkiye'de, ihracatın ithalatı karşılama oranındaki artışlar, ihracat düşüşleri yanında daha büyük oranda ithalat düşüşlerinin yaşandığı dönemlerde, ekonomik büyümede daralma yada yavaşlama yaşanırken görülmüştür. Bu gibi dönemlerde ihracat / ithalat oranı artmıştır, söz edilen bu durum için 2008 yılının son aylarında yaşanan gelişmeler bir örnek olabilir.

Türkiye'de dış açığın büyüdüğü, yani ihracatın ithalatı karşılama oranının azaldığı dönemler ise çoğunlukla ekonomik büyümenin hızlı olduğu

dönemlerdir. Bu durum kısaca Türkiye Ekonomisi'nin dış açık vererek büyüdüğünü ortaya koymaktadır. Ayrıca 1980 sonrası süreçte hedeflenen, ihracata dayalı büyüme modelinin Türkiye'deki başarısızlığının başka bir anlatımıdır. Aşağıda Grafik 22'de ihracatın ithalatı karşılama değişkeninde yaşanan şokların istihdam üzerindeki etkisi görülmektedir.



Grafik 23: İstihdam Değişkeninin ihracatın İthalatı Karşılama Oranı Serisine Olan Etki-Tepki Fonksiyonunun Grafiği

Çalışmada ihracatın ithalatı karşılama oranı ile istihdam arasındaki ilişkiye yönelik ulaşılan bulgular değerlendirildiğinde, ekonomi kuramı açısından da elde edilen bilgilerin, tutarlılık sergilediği görülmektedir. Türkiye'de ihracatın ithalatı karşılama oranının artması, tek başına ihracat artışı anlamına gelmemektedir. Bu dönemlerde ithalat ile beraber ihracat da daralmaktadır. Bu bakımdan istihdam ile ihracatın ithalatı karşılama oranı arasında negatif ve kalıcı bir ilişkinin olması kuramsal olarak tutarlı ve şaşırtıcı değildir, çünkü ihracat bahsedilen dönemlerde azalmıştır.

Diğer yandan, ihracatın ithalatı karşılama oranının azaldığı ve dış açığın büyüdüğü dönemlerde, artan ithalat ve dış ticaretin istihdam üzerindeki etkisi, ithal ürünleri tamamlayan sektörlerde yeni istihdam

alanlarının açılması başka bir anlatımla, dış ticaretin istihdam üzerinde ölçek etkisi yaratması biçiminde gerçekleşebilir. Bu konuya ilişkin doğru bir çıkarımda bulunmak için sektörel ve daha detaylı bir analize gereksinim olmasına karşın elde edilen bulgular, Türkiye’de dış ticaretin ölçek etkisinin oldukça güçlü olduğu yönünde izlenim vermektedir. Bu durum dış açığın büyüdüğü dönemlerde görülen istihdam artışını açıklayabilir.

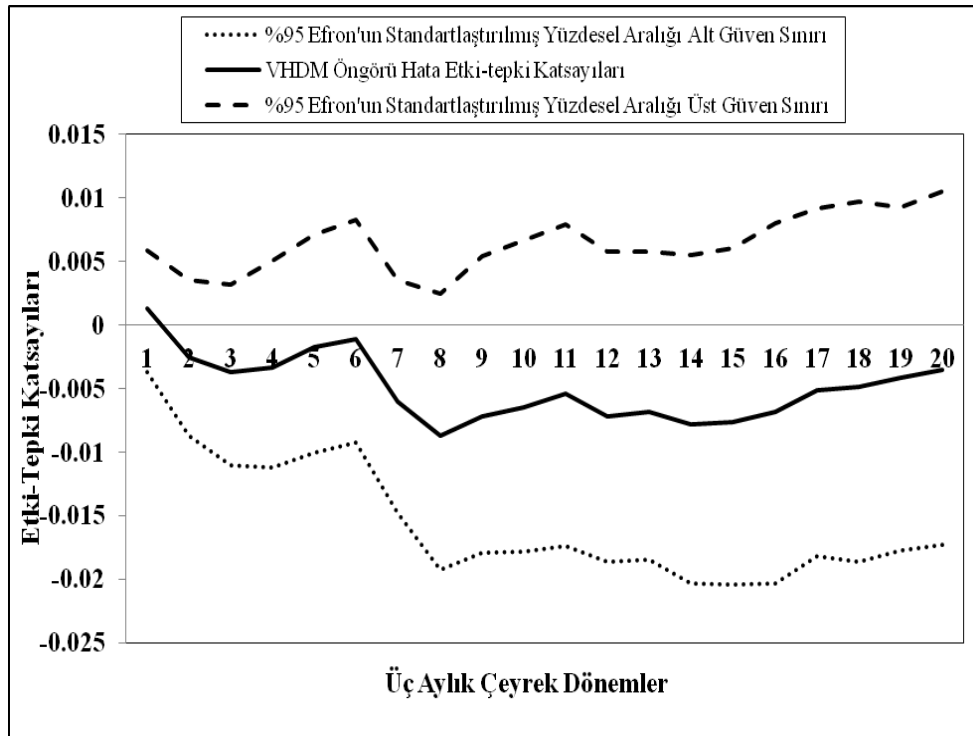
Tez çalışmasının bulgularına göre, Türkiye’de ihracatın ithalatı karşılama oranında görülen pozitif bir şok istihdam üzerinde negatif bir etkiye yol açmakta ve istihdam kayıplarına neden olmaktadır. Bu bulgu, Türkiye ekonomisinin yapısal özelliklerini de yansıtmaktadır. Türkiye ekonomisi çalışmanın yapıldığı dönem içinde büyük ölçüde ara malı almakta ve bu ihracat için kullanmaktadır. Türkiye’de ihracat dışa bağımlı bir görünüm sergilemektedir. Bunun yanında iç talebin canlı olduğu dönemlerde ihracatın ithalatı karşılama oranı azalmaktadır.

Sonuç olarak kuramsal açıdan ihracatın ithalatı karşılama oranında görülen artışların, ilk bakışta yurt dışı üretim yerine yerli üretimin ikame edildiği düşüncesini akla getirmekte ve istihdamın olumlu etkileneceği beklenmekle beraber, bu durum Türkiye Ekonomisi için beklendiği gibi olmamaktadır. Türkiye’de ihracatın ithalatı karşılama oranında görülen artışlar ekonominin daralması durumunda görülmektedir ve istihdamı olumsuz etkilemektedir. Yapısal nedenlere dayanan bu sonuç göz önüne alındığında, Türkiye’de ihracatın ithalatı karşılama oranını artırmaya yönelik politikaların, uzun vadeli ve ekonomide yapısal değişimi hedeflemesi gerektiği ileri sürülebilir. Bu kapsamda uygulanacak kısa vadeli dış açığı azaltmaya yönelik politikaların istihdam üzerinde olumsuz etkilere neden olacağı beklenebilir. Bu günün Türkiye Ekonomisi için ihracatın ithalatı karşılama oranında görülen artışlar istihdam ile negatif ilişki içerisinde ve dış açığın azalması istihdam kayıplarına neden olmaktadır. Aynı zamanda bu bulgular ışığında dış ticaretin istihdam üzerindeki ölçek etkisinin Türkiye’de güçlü olabileceği yönünde bir olasılık olarak ortaya çıktığı görülmektedir.

7.5. ÜCRET ÜZERİNDEKİ YÜKLER DEĞİŞKENİNDE GÖRÜLEN ŞOKLARIN İSTİHDAM DEĞİŞKENİNE ETKİSİ

Aşağıda Grafik 23 incelendiğinde, ücret üzerindeki yükler değişkeninde yaşanan bir standart sapmalılık şokun, istihdam değişkeninde negatif yönde bir tepkiye neden olduğu görülmektedir. Ancak istihdam değişkeninin vermiş olduğu tepkinin çok küçük ve anlamlı olmadığı izlenmektedir.

Çalışmada, ücret üzerindeki yükler değişkeninde ortaya çıkan şokların, istihdam değişkeni üzerindeki etkilerine ilişkin zayıf bulgulara ulaşılmıştır. Araştırma öncesi bu iki değişken arasındaki ilişkiye yönelik beklenti, negatif yönde ve aynı zamanda bu negatif ilişkinin güçlü olmasına yönelikti, elde edilen zayıf sonuç ilk bakışta şaşırtıcıdır.



Grafik 24: İstihdam Değişkeninin Vergi Üzerindeki Yükler Serisine Olan Etki-Tepki Fonksiyonunun Grafiği

Ücret üzerindeki yükler değişkeni ile istihdam değişkeni arasında görülen zayıf ilişkinin nedeni, ücret üzerindeki yüklere yönelik hazırlanan veri setinin tüm çalışanları kapsayamaması, hazırlanan veri setinde çok çeşitli sadeleştirmelerin yapılmak zorunda kalınması olduğu öne sürülebilir. Bu durum, Türkiye’de ücret üzerinden alınan vergi ve benzeri yüklere ilişkin karmaşık yasal düzenlemelerden kaynaklanmaktadır. Konuya ilişkin ayrıntılı bilgiler çalışmanın veriler bölümünde açıklanmıştır. Grafik 23, ücret üzerindeki yükler değişkeni ve istihdam değişkeni arasındaki ilişkiyi göstermektedir.

Grafik 23’de rapor edilen sonuçlar Türkiye’de ücret üzerinde yük oluşturan uygulamaların, istihdam ile negatif ilişkide olduğunu zayıf verilerle sunmaktadır. Fakat bu zayıf bulgulara karşı ulaşılan sonuç, yukarıda açıklanan ölçüm zorlukları ve çalışmanın kapsamı içine alınan teşvik yasaları ile beraber değerlendirildiğinde iki değişken arasındaki ilişkiye yönelik anlamlı çıkarımlar sunabilir. Ücret üzerindeki yükler değişkeni değerlendirilirken, modele alınan her iki teşvik yasası da göz önüne alınmalıdır. Çünkü, bu teşvik yasaları ücret üzerindeki yüklerin hafifletilmesini politika aracı olarak kullanmaktadır.

Çalışmada yer alan iki yatırım ve istihdamı teşvik yasası, kukla değişkenler tarafından temsil edilmektedir. Uygulama yapılırken sisteme dışsal değişkenler olarak eklenen teşvik yasalarının, çeşitli politika araçlarıyla istihdamı artırmayı hedeflediği görülmektedir. Bu değişkenlerden birinci kukla değişken, dar kapsamlı bir teşvik yasası olsa da ücret üzerindeki yüklerin hafifletilmesini bir politika aracı olarak kullanmaktadır. Diğer yandan ikinci kukla değişken daha geniş kapsamlıdır ve ücret üzerindeki yüklerin hafifletilmesini daha geniş biçimde politika aracı olarak kullanmaktadır.

Yukarıda açıklanan bu iki istihdam teşvik yasası tüm çalışanları kapsamamaktadır. Bu nedenle teşvik yasaları ile ortaya çıkan değişiklikler, ücretler üzerindeki yüklere ilişkin hazırlanan veri setinde yer almamıştır. Ayrıca teknik olarak bu iki yasa ile ortaya çıkan ücret üzerindeki yükleri

hafifletmeye yönelik uygulamalar, ayrıştırılarak veri seti oluşturmaya elverişli değildir. Bu nedenle, teşvik yasaları sonucu ücret üzerindeki yüklerde ortaya çıkan değişiklikler, ücret üzerindeki yükler değişkenine ilişkin veri setine katılmak yerine, kukla değişkenler yardımı ile incelenmiştir. Veri setinde yapılan sadeleştirmeler yanında bu ayrıştırmanın da ulaşılan bulguların zayıflığı üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir.

Her iki kukla değişken ile ilgili sonuçlar bir sonraki bölüm olan, kukla değişkenlerin istihdam üzerindeki etkilerine ilişkin bölümde ayrıntılandırılmıştır. Bunun yanında, ücret üzerindeki yükler değişkeni ile istihdam değişkeni arasında görülen zayıf ilişki, veri seti hazırlanırken yapılan çeşitli sadeleştirmelerin yanında, çalışmada teşvik yasalarının ayrıştırılarak incelenmesi nedeniyle de ortaya çıktığı düşünülmektedir.

Yukarıda kısaca değinilen ölçüm zorluklarına karşın, ulaşılan sonuç, değişkenler arasındaki ilişkinin yönü hakkında temel bilgiler vermektedir. Bu kapsamda ücret üzerindeki yüklerin, Türkiye’de istihdam üzerinde olumsuz etkilere sahip olduğu ileri sürülebilir. Sonuçlar, ekonomi yazını açısından değerlendirildiğinde de oldukça tutarlı olduğu görülmektedir. İşgücü maliyetinde ortaya çıkan artışların, Türkiye’de istihdamı olumsuz etkileyeceği öne sürülebilir.

7.6. KUKLA DEĞİŞKENLERİN İSTİHDAM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Tez çalışmasının incelediği zaman aralığında Türkiye’de istihdamı etkileme olasılığı olan çok sayıda yasal düzenlemenin yapıldığı görülmektedir. Yapılan düzenlemelerin bazıları doğrudan istihdamı artırma amaçlı politikaları içermektedir. Diğer yandan istihdam bağlantılı bazı yasal düzenlemelerin çeşitli sektörleri desteklemek ve kalkınmada öncelikli illere yönelik politikalar kapsamında değişik hedefleri olması yanında istihdamı artırma amacı da taşımaktadır.

Çalışmanın yapıldığı dönem içinde istihdamı teşvik amaçlı ölçülmeye elverişli iki önemli yasal düzenleme öne çıkmaktadır. Bu düzenlemeler 5084 ve 5763 sayılı yasalardır. 5084 sayılı teşvik yasası kapsam olarak 49 ili içine almaktadır, istihdama yönelik maddeleri 1.04.2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 5763 sayılı teşvik yasası ise inşaat sektörü dışında kalan tüm sektörleri kapsayan, ulusal ölçekte bir istihdamı teşvik uygulamasıdır. İstihdamı artırmaya yönelik uygulamaları 1.10.2008 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Tablo 4’de yedinci dereceden gecikmeye sahip VECM modelinin katsayı sonuçları görülmektedir. Tablo 4’de, 2005 ve 2008 yıllarında yasalaştırılan istihdamı teşvik paketlerinin istihdam değişkeni üzerindeki etkisini incelemek amacı ile oluşturulan kukla değişkenlerinin önlerinde bulunan katsayı tahmin değerleri sırası ile 0.01 ve 0.061’dir. Bu sonuç kukla değişkenlerinin istihdam değişkeni üzerindeki katsayılarının %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Tahmin edilen katsayı değerlerinin büyüklükleri göz önünde bulundurulduğunda her iki teşvik paketi istihdam üzerinde çok etkin sonuçlara neden olamamakla beraber, 2008 yılında yasalaşan teşvik paketinin 2005 yılında yasalaşan teşvik paketine göre istihdam değişkeni üzerinde daha güçlü etkilere sahip olduğu söylenebilir. Bulgulara göre, teşvik yasalarının istihdam değişkeni üzerindeki etkisi, iki teşvik paketi için de istihdamı artırıcı yönde ve pozitifdir.

Daha önce belirtildiği gibi bu iki istihdam teşvik yasası ücret üzerindeki yükleri hafifleten uygulamaları da içermektedir. Bu politika aracı özellikle 5763 sayılı istihdam teşvik yasasında daha geniş kapsamlı kullanılmıştır. Diğer yandan 5084 sayılı yasa daha önce belirtildiği gibi ulusal ölçekli bir teşvik yasası değildir ve istihdam üzerindeki etkileri daha zayıf çıkmıştır. Çalışmada ulaşılan bulgular, kukla değişkenler ile temsil edilen teşvik yasalarının kapsamları göz önüne alındığında beklendiği gibi çıktığı ileri sürülebilir. Buna göre istihdama çok etkin katkı sağlayamamalarına karşın her iki yasanın da istihdam üzerinde olumlu etkileri vardır. Daha geniş

kapsamlı olan istihdam teşvik yasası daha güçlü etkilere sahipken, daha dar kapsamlı olan teşvik yasası istihdam üzerinde daha kısıtlı bir etki yaratmıştır. Kukla değişkenler ile ulaşılan bulguların ekonomi yazını ile tutarlı ve anlamlı olduğu görülmektedir.

SONUÇ

Ekonomi politikalarının en temel amaçlarından biri ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi ve toplumun refahının artırılmasıdır. Ekonomi büyürken üretim faktörlerinden işgücünün etkin biçimde üretim sürecine katılması da bu amaçlar doğrultusunda önemli bir politika hedefidir. Ekonomilerin işgücüne verimli çalışma alanları sağlaması, sadece ekonomik büyüme için değil, gelir dağılımının düzelmesi ve sosyal göstergelerin iyileşmesi açısından da gereklidir. Bu nedenle istihdam, politika yapıcıların sürekli gözettiği ve olumlu yönde etkilemeye çalıştığı bir değişkendir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye Ekonomisi için makro ekonomik değişkenler olan Reel GSYH, Reel Faiz Oranı, Reel Döviz Kuru, İhracatın İthalatı Karşılama Oranı ile politika değişkenleri olan, ücret üzerindeki yükler ve 5084 ve 5763 sayılı iki Yatırımları ve İstihdamı Teşvik Yasasının istihdam üzerindeki etkilerini araştırmaktır.

Tez çalışması, yukarıda adı geçen makro ekonomik değişkenler ve politika değişkenlerinin istihdam değişkeni üzerindeki etkilerini aynı model içerisinde incelemesi yönü ile konuya ilişkin Türkiye için yapılmış diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Çalışma, makro ekonomik değişkenlerin istihdam değişkeninin etkileme güçlerinin büyüklüğü açısından bilgiler sunmaktadır. Bu sayede istihdama yönelik politikalar çerçevesinde makro ekonomi politikalarının öncelikli hedeflerinin neler olması gerektiğine ilişkin ön bilgiler vermektedir. Çalışmanın literatürde yer alan çalışmalardan diğer bir farkı da ulusal ve yerel kapsamlı iki teşvik politikasını etkinlik yönünden karşılaştırmaya olanak tanıması ve aynı zamanda ücret üzerindeki yükler değişkeninin istihdam değişkeni üzerindeki etkisini ortaya koyabilmesidir. Bu açıdan tez çalışması istihdamı artırmak ve işsizlikle savaşım için uygun makro ekonomik iklimin nasıl olması gerektiğine ilişkin bilgiler sunarken aynı zamanda istihdamı artırmaya yönelik teşvik politikalarının nasıl tasarlanması gerektiği ve ücret üzerindeki yükler değişkeninin istihdamı nasıl etkilediğini de

tartışarak, bu konuya ilişkin Türkiye için yapılmış diğer çalışmalardan farklılaşmaktadır.

Analizde kullanılan veri üç aylık frekanstadır ve mevsimsellikten arındırılmıştır. İnceleme dönemi, 1988:Q4-2010:Q4'dür. Çalışmada kullanılan verinin başlangıç döneminin 1988:Q4 olmasının temel nedeni, istihdam verisinin Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 1988 dönemi sonrası yayınlanması ve bunun yanında çalışma döneminin 1989 yılında sermaye hareketlerinin serbest bırakılması, 1996 yılında Avrupa Birliği ile Gümrük Birliğine gidilmesi gibi önemli politika değişimlerini içermesidir. Bu nedenle, bu çalışmada kullanılan veri seti 1988:Q4-2010Q4 dönemini kapsamaktadır.

Çalışmada öncelikli olarak istihdam, Reel GSYH, Reel Faiz Oranları, Reel Döviz Kuru, İhracatın İthalatı Karşılama Oranı ve ücret üzerindeki yükler değişkenlerinin zaman serisi özellikleri incelenmiştir. Bu amaçla, ilk olarak Dikey ve Fuller ve Said ve Dickey tarafından geliştirilen ADF birim kök testi kullanılarak bu değişkenlerin durağan olup olmadıkları araştırılmıştır. ADF birim kök test sonuçları bu serilerin birinci dereceden bütünleşik seriler olduğunu göstermiştir. Diğer bir anlatım ile test sonuçları bu serilerin durağan olmayan seriler olduğunu ortaya koymuştur. Değişkenlerin stokastik bir trend'e sahip olması nedeni ile değişkenler arasında bir uzun dönem denge ilişkisinin olup olmadığı araştırılmıştır. Bunun için Johansen tarafından geliştirilen İz-test istatistiği kullanılmıştır. İz-test istatistiğinden elde edilen test sonuçları bu değişkenler arasında en az bir tane uzun dönem denge ilişkisinin var olduğunu göstermiştir. Bu bulgu üzerine, değişkenler arasındaki dinamik ilişkiyi incelemek için VHDM içerisinde etki-tepki analizi kullanılmıştır. Sonuçların daha anlamlı yorumlanabilmesi için ayrıca Efron tarafından geliştirilen öz-çıkarım yöntemi kullanılarak etki-tepki katsayılarına ait %95 güven aralıkları hesaplanmıştır.

Etki-tepki analizin elde edilen sonuçlar, çalışmaya konu olan temel makro ekonomik değişkenlerden, ihracatın ithalatı karşılama oranı değişkeninde ortaya çıkan artışların istihdamı uzun dönemde kalıcı olarak

azalttığını ortaya koymaktadır ve ayrıca bu değişkenin istihdam üzerinde en güçlü dinamik etkilere sahip değişken olduğu görülmüştür. İstihdam üzerinde ikinci sırada güçlü etkiye sahip olan değişkenin reel GSYH değişkeni olduğu anlaşılmıştır. Bu değişkende görülen artışların, istihdamı artırıcı yönde kalıcı etkiye sahip olduğu görülmüştür. İstihdam üzerinde üçüncü sırada güçlü etkiye sahip olan değişkenin, reel faiz oranı değişkeni olduğu anlaşılmıştır. Bu değişkende görülen bir artışın, istihdam değişkenini kalıcı olarak azalttığı yönünde bulgular elde edilmiştir. Reel döviz kurundaki değişimlerin istihdam üzerinde güçlü etkileri olmadığı görülmüştür. Söz konusu ilişki güçlü olmamasına karşın kuramsal beklentilerle uyumlu olarak negatif yönlüdür. Etki-tepki analizinden elde edilen bulgular ulusal paranın değerinde görülen pozitif bir artışın istihdamı kısa dönemde artırdığını ve uzun dönemde kalıcı biçimde azalttığını göstermektedir.

Ücret üzerindeki yükler değişkeninin istihdam değişkeni ile olan ilişkisi incelendiğinde, bu ilişkinin beklendiği gibi ters yönlü olduğu görülmüştür. Ücret üzerindeki yükler değişkeninde görülen artışlar, istihdam değişkenini azaltıcı yönde etkiye sahiptir. Bu ilişkiye yönelik ulaşılan bulgular incelendiğinde, söz konusu ilişkinin çok güçlü olmadığı görülse de ilişkinin yönü açısından elde edilen bilgiler değerli olduğu anlaşılmıştır. Bu bulgu ücret üzerindeki yükleri düşürmeye yönelik politikaların Türkiye’de istihdamı artırmak için başarılı sonuçlar vereceğini ortaya koymaktadır.

Çalışmada yer alan iki Yatırımları ve İstihdamı Teşvik Yasasının istihdam üzerindeki etkileri incelendiğinde, her iki yasanın da istihdamı artırıcı etkiye sahip oldukları ancak bu etkinin her iki yasa için de çok güçlü olmadığı görülmüştür. Buna karşın, 5084 sayılı yasaya kıyasla 5763 sayılı yasanın, istihdam değişkeni üzerinde daha güçlü etkilerinin olduğu anlaşılmıştır. 5763 ve 5084 sayılı yasalar amaç yönünden benzerlik taşısa da kapsam ve araç yönünden bazı farklılıklar göstermektedir. İstihdam açısından daha etkin sonuçları olduğu görülen 5763 sayılı yasa ulusal ölçektir. Eski ve yeni tüm istihdam olanlar için ücret üzerindeki yükleri düşürme yönünde teşvikler

uygulamıştır. Bu yasa inşaat sektörü dışında tüm sektörleri ve tüm bölgeleri kapsamaktadır. İstihdam artırma aracı olarak ücret üzerindeki yükleri düşürmektedir. 5084 sayılı yasa istihdamı artırmak amacı ile daha fazla araç kullanmaktadır. 5763 sayılı yasadaki farklı olarak bedelsiz arazi vermekte, enerji desteği sağlamakta, kurumlar ve gelir vergisi indirimleri tanımaktadır. Bunun yanında 5763 sayılı yasada olduğu gibi ücret üzerindeki yükleri de düşürmektedir.

Tez çalışmasının sonuçları tekrar değerlendirildiğinde, ihracatın ithalatı karşılama oranında görülen artışlar, istihdamı kalıcı olarak azaltmaktadır. Başka bir anlatımla, dış açık vermek istihdamı olumlu yönde etkilemektedir. Bu durum sürdürülebilirliğinin zor olması yanında, dış açık vererek büyüyen Türkiye ekonomisi için şaşırtıcı değildir. Ayrıca ihracatın ithalatı karşılama oranı değişkeninin istihdam üzerinde en güçlü etkilere sahip değişken olduğu da göz önüne alındığında, makro ekonomi politikaları açısından dış açığı azaltmaya yönelik izlenecek politikaların, uzun bir sürece yayılması ve yapısal değişimlere yönelik tasarlanmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Dış açığı kapatmaya yönelik yapısal dönüşüm içermeyen politika girişimlerinin, Türkiye için istihdam göstergelerini bozma tehlikesi taşıdığı söylenebilir.

Reel GSYH değişkeninde görülen artışların, Türkiye’de istihdamı artırmaya bakımından etkili olduğu görülmüştür. Fakat istihdam üzerindeki etkisinin, ihracatın ithalatı karşılama oranı değişkeni kadar güçlü olmadığı anlaşılmıştır. Türkiye Ekonomisi için tek başına ekonomik büyümeye dayanan politikaların istihdam hedefleri açısından yetersiz kalabileceği söylenebilir. Bu nedenle ekonomik büyümeye yönelik politikaların işsizlik sorununun çözümü için ek politikalar ile desteklenmesi gerektiği anlaşılmaktadır ve istihdam hedefleri tek başına ekonomik büyümeye dayandırılmamalıdır.

Reel faiz oranı değişkeninin de istihdamı artırmak için kullanılabilir bir politika aracı olduğu anlaşılmıştır. Bu nedenle düşük faize dayanan

politikaların istihdamı artırmak açısından destekleyici bir politika aracı olabilecek kapasiteye sahip olduğu anlaşılmıştır. Diğer yandan reel döviz kuru değişkeninin çalışmaya katılan makro ekonomik değişkenler arasında istihdamı etkileme gücü en düşük değişken olduğu anlaşılmıştır.

Bu bulgular çerçevesinde istihdam hedefleri göz önüne alındığında, ihracatın ithalatı karşılama oranı değişkenini etkilemeye yönelik tedbirlerin yapısal önlemlere dayanması ve katma değeri yüksek ürünlere yönelik politikalar izlenmesi gerektiği düşünülmektedir. Söz konusu politikanın ekonomik büyümenin sağlanması ve faiz oranlarının artmamasına yönelik önlemler ile desteklenmesi durumunda etkinliğinin artacağı düşünülmektedir. Yukarıda açıklanan yaklaşımlar, ücret üzerindeki yükleri düşürecek politikalar ve istikrarlı bir döviz kuru politikası ile tamamlanmalıdır. Bunun yanında istihdama yönelik teşvik politikalarının ulusal kapsamlı olmasının daha etkin sonuçlara yol açması beklenebilir. Bu çalışmanın bulguları Türkiye Ekonomisi'nde istihdamın hedefleri açısından dış ticaretin önemini ortaya koyması bakımından oldukça anlamlıdır.

KAYNAKÇA

ARONSON, D., MAZUMDER, B., SCHECHTER, S., What is behind the Rise in Long-Term Unemployment?, **Economic Perspectives**, 2Q-2010.

ABDULLAH, N., NAİM, Z. A., LONG, Y., Employment and Macroeconomic Variables: Evidence from Malaysia, Phillipines and Singapore, **International Journal of Economics and Finance**, Vol 3., No. 3, 139-148. August 2011.

AÇIKALIN, S., GÜL, E., YAŞAR, E., Ücretler ve Büyüme ile Doğrudan Yabancı Yatırımlar Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 16, Aralık 2006.

ADHIKARI, D.R., GRAY, L., BURNS, J., Effect of Unemployment Insurance Tax on Wages and Employment: A Partial Equilibrium Analysis, **Applied Economics Letters**, 16, 247-250, 2009.

AKKEMİK, K. A., The Response of Employment to GDP Growth in Turkey: An Econometric Estimation, **Applied Econometrics and International Development**, Vol. 7-1, 2007.

ANDERSON, P.M., MEYER, B.D., The Unemployment Insurance Payroll Tax and Interindustry and Interfirm Subsidies, NBER Books, **Tax Policy and the Economy**, Volume 7, MIT Press, 1993.

AYDIN, M. F., ÇIPLAK, U., YÜCEL, M., E., **Export Supply and Import Demand Models for the Turkish Economy**, The Central Bank of the Republic of Turkey, Research Department Working Paper Series No:04/09 June 2004.

AYTAÇ, D., GÜRAN, M.C., **Kamu Harcamalarının Bileşimi Ekonomik Büyümeyi Etkiler mi?** Türkiye Ekonomisi İçin Bir Analiz, Sosyo Ekonomi 2010-2 /Temmuz Aralık, 2010.

- BABIKER, M., ECKAUS, R.S., Unemployment Effects of Climate Policy, **Global Science Policy Change**, MIT, Report No: 137, 2006.
- BANERJEE, A., GALIANI, S., LEVINSOHN, J., MCLAREN, Z., WOOLARD, I., Why has Unemployment Risen in the New South Africa, **NBER**, Working Paper No: 13167, 2007.
- BAYRAKTAR SAĞLAM, B., GÜNALP, B., The Beveridge Curve and Labour Market Dynamics in Turkey, **Applied Economics**, Volume 44, Issue 24, 2012.
- BEAUDRY, P., GREEN, D. A., SAND, B.M., How much is Employment Increased by Cutting Labor Costs? Estimating the Elasticity of Job Creation, **NBER**, Working Paper No: 15790, 2010.
- BELKE, A., GROS, D., Estimating the Costs and Benefits of EMU: The Impact of External Shocks on Labour Markets, **Center for Economic Research**, Discussion Paper No: 1997-95, 1997.
- BENIGNO, P., RICCI, L.A., SURICO, P., Unemployment and Productivity in the Long Run: The Role of Macroeconomic Volatility, **NBER**, Working Paper No: 16374, 2010.
- BERTRAND M., From the Invisible Handshake to the Invisible Hand? How Import Competition Changes the Employment Relationship, **NBER**, Working Papers, No: 69000, 1999.
- BERUMENT, H., DOĞAN, N., TANSEL, A., Macroeconomic Policy and Unemployment by Economic Activity : Evidence from Turkey, **Emerging Markets Finance and Trade**, Vol. 45, Iss. 3, 21-34, May-Jun 2009.
- BETCHERMAN, G., DAYSAL N.M., PAGES, C., Do Employment Subsidies Work? Evidence from Regionally Targeted Subsidies in Turkey, **Labour Economics**, Volume 17, Issue 4, 2010.

BETTENDORF, L., HORST, A., MOOIJ, R.A., Corporate Tax Policy and Unemployment in Europe: An Applied General Equilibrium Analysis, **The World Economy, Special Issue - Taxation and the Globalisation Proces**, Volume 32, Issue 9, 2009.

BIERENS, H.J., BROERSMA, L., **The Relation between Unemployment and Interest Rate: Some International Evidence**, Series Research Memoranda No:1991-112, Vrije Universiteit, December 1991.

BIERENS, H.J., Armax Model Specification Testing with an Application ton Unemployen in the Netherlands, **Journal of Econometrics**, 35, 161-190, 1987.

BLANCHFLOWER, D. G., Is Unemployment More Costly than Inflation, **NBER**, Working Paper No: 13505, 2007.

BORJAS, G.J., FREEMAN, R.B., KATZ, F.L., On the Labor Market Effects of Immigration and Trade, Immigration and the Workforce: Economic Consequences for the United States and Source Areas, University of Chicago Press, **NBER**, 1992.

CARD, D., CHETTY, R., WEBER, A., The Spike at Benefit Exhaustion: Leaving the Unemployment System or Starting a New Job, **NBER**, Working Paper No: 12893, 2007.

CENGİZ, S., Ekonomideki Kur Belirsizliği ve Şoklarının İşgücü Piyasasına Etkisi: 1989-2006 Türkiye Örneği, **Muğla Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 23, Sayı 1, S.341, Ocak 2009.

CHEN, T., GENTLE, P.F., UPADHYAYA, K., P., the Inflation – Unemployment Trade – off and the Significance of the Interest Rate : Some Evidence from the United Kingdom, **Banks and Banks Systems**, Volume 5, Issue 1, 2010.

- CHETTY, R., Moral Hazard vs. Liquidity and Optimal Unemployment Insurance, **NBER**, Working Paper, No: 13967, 2008.
- CHRISTOPOULOS, D.K., the Relationship between Output and Unemployment: Evidence from Greek Regions, **Papers in Regional Science**, No: 83, 2004.
- COOK, T., KORN, S., The Reaction of Interest Rates to the Employment Report: The Role of Policy Anticipations, *Federal Reserve Bank of Richmond Economic Review*, Issue Sep., 1991.
- DALY M., HOBIJN B., **Okun's Law and the Unemployment Surprise of 2009**, FRBSF Economic Letter, 2010-07.
- DEMİR, F., Exchange Rate Volatility and Employment Growth in Developing Countries: Evidence from Turkey, **World Development**, Vol. 38, No:8, 2010.
- DICKEY, D.A., FULLER, W.A., Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root, **Journal of the American Statistical Association**, Vol. 74, No.366, Jun., 1979.
- DINARDO, J., MOORE, P.M., The Phillips Curve is Back ? Using Panel Data to Analyze the Relationship between Unemployment and Inflation in an Open Economy, **NBER**, Working Paper, No: 7328, 1999.
- DİNÇER, N., KANDİL, M., The Effects of Exchange Rate Fluctuations on Exports: a Sectoral Analysis for Turkey, **Economic Research Forum**, Working Paper, No:480, 2009.
- DİWAN, I., WALTON, M., How International Exchange, Technology and Institutions Affect Workers: An Introduction, **The World Bank Economic Review**, Vol. 11, No. 1, 1997.
- DPT, **Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990 – 1994)**, 1989.

DPT, **Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)**, 1984.

DPT, **Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007 – 2013)**, 2006.

DPT, **Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979 -1983)**, 1978.

DPT, **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996 – 2000)**, 1995.

DROMEL, N., KOLAKEZ, E., LEHMANN, E., **Credit Constraints and the Persistence of Unemployment**, IZA DP No: 4501, 2009.

DUTT, P., MİTRA, D., RANJAN, P., International Trade and Unemployment: Theory and Cross-national Evidence, **Journal of International Economics**, Volume 78, Issue 1, 2009.

EFRON, B., Nonparametric Estimates of Standard Error: The Jackknife, the Bootstrap and Other Methods, **Biometrika**, 68,3, 589-599, 1981.

EFRON, B., TİBSHİRANİ, R., Improvements on Cross-Validation: The .632+ Bootstrap Method, **Journal of the American Statistical Association**, Vol. 92, No 438, Jun. 1997.

EKELUNDA Jr., R.B., HEBERT, R. F., **A History of Economic Theory and Method, Fourth Edition**, McGrawHill, 1997.

ENGLE, R.F., GRANGER, C.W.J., Co-Integration and Error Correction: Representation, **Estimation and Testing**, **Econometrica** Vol. 55, No. 2, Mar., 1987.

ERLAT, G., Measuring the impact of trade flows on employment in the Turkish manufacturing industry, **Applied Economics**, 32:9, 1169-1180, 2000.

FERRİE,J.P., Historical Statistics of the U.S.,Millennial Edition: Internal Migration, Department of Economics Northwestern University and **NBER**, 1994.

FREEMAN, D. G., **Regional Tests of Okun's Law**, **Advanced Economics Resources**, 6(3), 2000.

FRIEDMAN, M., The Role of Monetary Policy, **American Economic Review**. Vol. 58. March. 1968.

GAZDAR H., **A Review of Migration Issues in Pakistan**, Regional Conference on Migration, Development and Pro-Poor policy Choices in Asia, Bangladesh / DFID UK, Dhaka, 22-24 June 2003.

GENNARI, P., **Youth Unemployment Rate**, Training Workshop on Data and Indicators to Monitor Progress Towards the MDGs and the Habitat Agenda Bangkok, 1-4 November 2004.

GRANGER, C. W. J., Some Properties of Time Series Data and Their Use in Econometric Model Specification, **Journal of Econometrics**, 16, 121-130, 1981.

GUEST P, **Bridging the Gap: Internal Migration in Asia**, **Population Council Thailand Paper Prepared for Conference on African Migration in Comparative Perspective**, Johannesburg, South Africa, 4-7 June, 2003.

GÜNÇAVDI, Ö., KÜÇÜKÇİFÇİ, S., MCKAY, A., **Adjustment, Stabilisation and the Analysis of the Employment Structure in Turkey: An Input - Output Approach**, Economics of Planning, No: 36, Kluwer Academic Publishers, Printed in the Netherlands, 2003.

GÜVEN, A., MOLLAVELİOĞLU, Ş., Dalgıç, B. Ç., Asgari Ücret İstihdamı Artırır mı? 1969-2008 Türkiye Örneği, **ÖDTÜ Gelişme Dergisi**, 38, 147-166, (ağustos), 2011.

HEIJDR, B. J., LİGTHART, J. E., Labor Tax Reform, Unemployment, and Search, **International Tax and Public Finance**, Volume 16, Number 1, 2008.

HELLIWEL, J. F., HUANG H., New Measures of the Costs of Unemployment: Evidence from the Subjective Well-Being of 2.3 Million Americans, **NBER**, Working Paper No: 16829, 2011.

ILO, **Global Employment Trends** 2007.

ILO, **Global Employment Trends** 2011.

ILO, **Global Employment Trends** 2012.

IMAD, A.M., **Economic Growth and Unemployment in Arap Countries: Is Okun's Law Valid?**, International Conference on the Unemployment Crisis in the Arap Countries, Cairo Egypt, 7-18 March 2008.

JOHANSEN, S., Juselius, K., Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration – with Applications to the Demand for Money, **Oxford Bulletin of Economics and Statistics**, Volume 52, Issue 2, May 1990.

JOHANSEN, S., Likelihood-based Inference in Cointegrated Vector Autoregressive Models. **Oxford University Press**, Oxford, 1995.

KARAÇOR, Z., SARAÇ, B., T., Dış Ticaret ile Sanayi Sektörü İstihdam Oranı Arasındaki Kısa ve Uzun Dönem İlişkisi: Türkiye Örneği (1963-2009), Yönetim ve Ekonomi, **Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F.** Cilt 18, Sayı 2, Manisa, 2011.

KART, M.,E., ERDOST, E., H., Unemployment Worries among Turkish University Students, **Social Behavior and Personality**, 36 (2), 275 – 288, 2008.

KEARNEY, A.A., **The Changing Impact of Employment Announcements on Interest Rates**, North-Holland Journal of Economics and Business No: 54, 2002.

- KEYNES, J.M., **The General Theory of Employment, Interest and Money**, First Harvest / HBJ Edition, 1964.
- KILIAN, L. Small-Sample Confidence Intervals for Impulse Response Functions, **Review of Economics and Statistics**, 80, 218-230, 1998.
- KIM, J., **The Effects of Trade on Unemployment: Evidence from 20 OECD countries**, Research Papers in Economics, Department of Economics, Stockholm University, No: 2011-19, 2011.
- KORKMAZ, A., ÇOBAN, O., Emek Piyasasında Asgari Ücret, İşsizlik ve Enflasyon Arasındaki İlişkilerin Ekonometrik Bir Analiz, Türkiye Örneği (1969-2006), **Maliye Dergisi**, Sayı 151, Temmuz – Aralık 2006.
- KÖK R., GÜREL, G., **Türkiye’de İstihdam Yaratmayan Büyüme ve İstihdamın Sektörler Arası Yayılma Etkisi**, Türkiye Ekonomi Kurumu, Para, Kur, Maliye Politikaları ve Reel Ekonomi, Editörler, Fahriye Öztürk, Türkmen Göksel, Ankara 2012.
- KÖSE, S., 24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programlarının Karşılaştırılması, **Planlama Dergisi**, Özel Sayı DPT’nin Kuruluşunun 42. Yılı, 2002.
- LÜTKEPOHL, H., **Introduction to Multiple Time Series Analysis**. Springer-Verlag, Berlin. 1991.
- LÜTKEPOHL, H., REIMERS, H.E., Impulse Response Analysis of Cointegrated Systems. **Journal of Economic and Dynamic Controls**, 16, 53–78. 1992.
- MADDALA, G.S., Kim, I-M., Unit Roots, Cointegration, and Structural Change, **Cambridge University Press**, 1998.

- MAKAL A., **Cumhuriyetin 80. Yılında Türkiye’de Çalışma İlişkileri**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Gelişme ve Toplum Araştırma Merkezi, Tartışma Metinleri, No:62, 2003.
- MITRA, D., RANJAN P., Offshoring and Unemployment, **NBER**, Working Paper No: 13149, 2007.
- MODY, A., M. SCHINDLER., **Economic Growth in Turkey, 1960-2000**, International Monetary Fund, Washington, DC. 2004.
- MONACELLI, T., PEROTTI, R., TRIGARI, A., Unemployment Fiscal Multipliers, **NBER**, Working Papers No: 15931, 2010.
- NAZLIOĞLU, S., Exchange Rate Volatility and Turkish Industry-Level Export: Panel Cointegration Analysis, **The Journal of International Trade & Economic Development**, 2012.
- OKUN, A., POTENTIAL GNP: **Its Measurement and Significance**, in **American Statistical Association Proceeding of the Business and Economics Section**, Washington, S.98-1003, Reprinted in Penchman (Ed.) 1983, 1962.
- ONARAN, Ö., AYDINER, N., **The Controversy over Employment Policy: Low Labor Costs and Openness, or Demand Policy?** A Sectoral Analysis for Turkey, Vienna University of Economics & B. A., Department of Economics Working Paper Series, No: 97, August 2006.
- OSTERWALD-LENUM, M., A Note with Quantiles of the Asymptotic Distribution of the Maximum Likelihood Cointegration Rank Test Statistic’, **Oxford Bulletin of Economics and Statistics**, 54, 461-472, 1992.

- PAPPS, K.L., **The Effects of Social Security Taxes and Minimum Wages on Employment : Evidence from Turkey**, Tüsiad – Koç University Economic Research Forum Working Paper Series, No:1017, 2010.
- PESARAN, M. H., SHİN , Y. Generalized Impulse Response Analysis in Linear Multivariate Models, **Economics Letters**, 58, 17–29, 1998.
- PHELPS, E., Phillips Curves, Expectations of Inflation and Optimal Unemployment over Time.” **Economica**. Vol. 34. No. 135. August 1967.
- PHILLIPS, A.W.,The Relation between Unemployment and the Rate of Change of Money Wage Rates in the United Kingdom: 1861-1957, **Economica**. Vol. 25. November. 1958.
- POLAT, Ö., USLU, E., E., Impact of International Trade on Employment in Manufacturing Industry of Turkey, **African Journal of Business Management**, Vol. 5-13, 4 July 2011.
- RICARDO, D., The Works and Correspondence of David Ricardo, 10 Vols., P. Sraffa (ed.) with the Colloboration of M. Dobb. **London: Cambridge University Press**, 1951-1955.
- SAGET, C., Can the Level of Employment be Explained by GDP Growth in Transition Countries? (Theory versus the Quality of Data), **Labour**, Volume 14, Issue 4, Pages 623-643, December 2000.
- SAID, E.S., DICKEY, D.A., Testing for Unit Roots in Autoregressive-Moving Average Models of Unknown Order, **Biometrika**, Volume 71, Issue 3, 1984.
- SAMUELSON, P.A., SOLOW, R.M., Analytical Aspects of Anti-Inflation Policy, **American Economic Review**, Vol.50, No.2, Papers and Proceedings of The Seventy Second Annual Meeting of the American Economic Association, May 1960.

- SARAY, M., O., Doğrudan Yabancı Yatırımlar – İstihdam İlişkisi: Türkiye Örneği, **Maliye Dergisi**, Sayı 161, Temmuz – Aralık 2011.
- SARIKAYA, Ç., **Export Dynamics in Turkey**, Central Bank Review 2, 41-64, 2004.
- SAYGILI, Ş., CİHAN, C., YALÇIN, C., HAMSİCİ, T., **Türkiye İmalat Sanayinin İthalat Yapısı**, TCMB, Araştırma ve Para Politikası Genel Müdürlüğü, Kasım 2009.
- SECCARECCIA, M., **What Type of Full Employment ?** A Critical Evaluation of Government as the Employer of Last Resort Policy Proposal, Investigacion Economica, Enero-Marzo, ano/vol. LXIII, Numero 247, Universidad Nacional Autonoma De Mexico, 2004.
- SEYFRED, W., **Examining Relationship between Employment and Economic Growth in Ten Largest States**, Southwestern Economic Review, V. 32, No. 1, p13-24. 2005.
- SIMS, C., Macroeconomics and Reality. **Econometrica**, 48, P. 1–48, 1980.
- SLAUGHTER, M.J., International Trade and Labour Market Outcomes: Results, Questions, and Policy Options, **The Economic Journal**, 108: 1452-1462, September 1998.
- SÖGNER L. VE A. STİASSNY, **A Cross-Country Study on Okun's Law**, Vienna University of Economics and Business Administration, Working Paper No: 13. 2000.
- SWEEZY, P., **Kapitalist Gelişme Teorisi**, Kalkedon Yayın Evi, Çeviren Doç. Dr. Gülsüm Akalın, 2007.
- TANSEL, A., Public-Private Employment Choice, Wage Differentials and Gender in Turkey, **Economic Development and Cultural Change**, Vol 53, Iss. 2, 453-477, January 2005.

- TAŞÇI, H.M., ÖZDEMİR, A.R, Trends in Long-Term Unemployment and Determinants of Incidence of Long-Term Unemployment in Turkey, **Journal of Economic and Social Research**, 7(2), 2005.
- TAYMAZ, E., Trade Liberalization and Employment Generation: The Experience of Turkey in the 1980's, Vol II, **Technical Papers**, Washington, D.C. : World Bank, 1998
- TUNCER, İ., ALTIOK, M., AKTAŞ, E., **Türkiye’de İmalata Sanayinde İstihdam Esnekliği ve İstihdam Eğilimi: 1992-2008 Dönemi**, Türkiye Ekonomi Kurumu, Para, Kur, Maliye Politikaları ve Reel Ekonomi, Editörler, Fahriye Öztürk, Türkmen Göksel, Ankara 2012.
- TÜİK, **İstatistik Göstergeler**,1923-2010, Yayın No: 3641, 2011.
- TÜİK, **İşgücü İstihdam ve İşsizlik İstatistikleri**, Yayın No: 3095, 2007.
- VALETTA, R., KUANG, K., **Is Structural Unemployment on the Rise?**, FRBSF Economic Letter, 2010-34, 2010.
- VARÇIN, R., **İstihdam ve İşgücü Piyasası Politikaları**, Siyasal Kitapevi, 2004.
- WALRAS, L., **Elements of Pure Economics or the Theory of Social Wealth**, Trans. W.Jaffe, George Allen & Unwin Ltd. London, 1954.
- WEIDNER, J., WILLIAMS, J.C., **What is the New Normal Unemployment Rate?**, FRBSF Economic Letter, 2011-05, 2011.
- World Bank, **Turkey Labor Market Study**, Report No: 33254-TR, 2006.
- YAM, T. K., WU, F., HENG, T.M., PING, J.T., SIA, H. Y., **Employment Growth will Trail Economic Recovery in 2002: Evidence from Econometric Estimates**. Economic Survey of Singapore, First Quarter, 45-52.

YAMAK, R., KORKMAZ, A., Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret İlişkisi, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi**, Sayı:2, 2005.

YELDAN, E., **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm Birikim ve Büyüme**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

YELDAN, E., **Macroeconomics of Growth and Employment: The Case of Turkey, Employment Sector, International Labor Office**, Employment Sector, Employment Policy Department, No 108, 2011.

YILDIRIM, J., SEZGIN, S., Military Expenditure and Employment in Turkey, **Defence and Peace Economics**, Vol 142 (2), 129-139, 2003.

YILMAZ G.Ö., Türkiye Ekonomisinde Büyüme İşsizlik Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri Ve İstatistik Dergisi**, Sayı 2, 2005.

01.04.2002 Tarihli 24713 Sayılı Resmi Gazete

06.02.2004 Tarihli 25365 Sayılı Resmi Gazete

06.07.2001 Tarihli 24454 Sayılı Resmi Gazete

10.06.2003 Tarihli 25134 Sayılı Resmi Gazete

21.07.2004 Tarihli 25529 Sayılı Resmi Gazete

23.01.1998 Tarihli 23239 Sayılı Resmi Gazete

26.05.2008 Tarihli, 26887 Sayılı Resmi Gazete

27.05.2005 Tarihli, B.13.2.SSK. 5.01.08.00/VII-031/415625 Sayılı SSK Genelgesi

28.01.2004 Tarihli 25360 Sayılı Resmi Gazete

28.02.2009 Tarihi 27155 Sayılı Resmi Gazete

www.iskur.gov.tr, Erişim, 09.12.2011

www.TÜİK.gov.tr Erişim 08.06.2012

ÖZET

AKSOY, Emre. Türkiye’de Temel Makro Ekonomik Değişkenler ile Yatırımları ve İstihdamı Teşvik Yasalarının İstihdam Üzerine Etkileri, Doktora Tezi, Ankara, 2012.

Bu tez çalışmasının hazırlanması ardındaki temel neden, işsizlik sorununun 2000 yılı ardından Türkiye’de ön plana çıkmış olmasına karşın Literatürde Türkiye için benzeri bir çalışmanın bulunmamasıdır. Ayrıca Türkiye için yapılmış istihdam ve işsizliği inceleyen çalışmaların çoğunlukla yalnız bir değişken ile işsizlik yada istihdam arasındaki nedenselliği araştırmaya yönelik olduğu görülmüştür. Tez çalışması, makro ekonomik değişkenler ve politika değişkenlerinin istihdam değişkeni üzerindeki etkilerini aynı model içerisinde incelemektedir ve makro ekonomik değişkenlerin istihdam değişkeninin etkileme güçlerinin büyüklüğü açısından bilgiler sunmaktadır. Bu sayede istihdama yönelik politikalar çerçevesinde makro ekonomi politikalarının öncelikli hedeflerinin neler olması gerektiğine ilişkin ön bilgiler vermektedir. Bu yönü ile Türkiye için yapılmış diğer çalışmalardan ayrılmaktadır.

Çalışma, Türkiye Ekonomisi için makro ekonomik değişkenler olan Reel GSYH, Reel Faiz Oranı, Reel Döviz Kuru, İhracatın İthalatı Karşılama Oranı ile politika değişkenleri olan, ücret üzerindeki yükler ve 5084 ve 5763 sayılı iki Yatırımları ve İstihdamı Teşvik Yasasının istihdam üzerindeki etkilerini araştırmaktır. Yukarıda adı geçen temel makro ekonomik değişkenlerin istihdam üzerindeki dinamik etkilerini incelemek için Pesaran ve Shin (1998) tarafından geliştirilen genelleştirilmiş etki-tepki analizi, Vektör Hata Düzeltme Modeli (VHDM) kullanılarak yapılmıştır.

Etki-tepki analizin elde edilen sonuçlar, çalışmaya konu olan temel makro ekonomik değişkenlerden, ihracatın ithalatı karşılama oranı değişkeninin, istihdam üzerinde en güçlü dinamik etkiye sahip değişken olduğu göstermiştir. Bu bulguya ek olarak, reel GSYH değişkeninde görülen

artışların, istihdamı artırıcı yönde kalıcı etkiye sahip olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca, reel faiz oranı değişkeninde görülen bir artışın, istihdam değişkenini kalıcı olarak azalttığı yönünde bulgular elde edilmiştir ve ulusal parada görülen değer artışlarının istihdamı negatif yönde etkilediği fakat bu etkinin güçlü olmadığı anlaşılmıştır. Bu bulgular çerçevesinde, ihracatın ithalatı karşılama oranı değişkenini etkilemeye yönelik tedbirlerin yapısal önlemlere dayanması gerektiği düşünülmektedir. Söz konusu politikanın ekonomik büyümenin sağlanması ve faiz oranlarının artmamasına yönelik önlemler ile desteklenmesi durumunda etkinliğinin artacağı düşünülmektedir. Yukarıda açıklanan yaklaşımlar, ücret üzerindeki yükleri düşürecek politikalar ve istikrarlı bir döviz kuru politikası ile tamamlanmalıdır. Bunun yanında istihdama yönelik teşvik politikalarının ulusal kapsamlı olmasının daha etkin sonuçlara yol açması beklenebilir.

Anahtar Sözcükler:

1. İstihdam,
2. Makro Ekonomik Değişkenler,
3. Teşvik Yasaları,
4. İşsizlik,
5. Türkiye Ekonomisi

ABSTRACT

AKSOY, Emre. Effects of the Fundamental Macro-Economic Variables and Employment Intensive Laws on Employment in Turkey, Doctorate Thesis, Ankara, 2012.

The main reason behind the preparation of this thesis is that even though unemployment problem has been come into prominence in Turkey after 2000, there have been no such studies for Turkey in the literature. In addition, the studies that have investigated employment and unemployment, were appeared to be, mostly, used a single variable in order analyze causality with unemployment/employment. The thesis examines macroeconomic variables and policy variables influences on unemployment within the same model and provides information on the magnitude of influences of macroeconomic variables on unemployment. Therefore in the framework of the policies targeting to employment, it presents foreknowledge on what the prior goals of macroeconomic policies are. This aspect separates the study from the studies that have been made on Turkey.

The study investigates macroeconomic variables- that are, Real GDP, Real Interest Rate, Real Exchange Rate, Export-Import Ratio- and policy variables- that are, loads on wages and two incentives laws, numbered 5084 and 5763, for investment and employment - influences on employment. In order to analyze dynamic influences mentioned fundamental macroeconomic variables on employment, generalized impulses-responses developed by Pesaran and Shin (1998) is applied by using Vector Error Correction Model (VECM).

The results obtained from impulses-responses analysis indicated that the ratio of exports to imports was the strongest dynamic influences on employment among all fundamental macroeconomic variables used in the study. Besides this finding, the study found that increase in real GDP variables increased employment. Further, increase in real interest rate was

seen to permanently reduce employment and appreciation of domestic currency extracted negative influence on employment but it was seen that it was not very important in terms of magnitude. According to those findings, the policy to affect exports to imports should be structural measures. This policy, also, should be supported by additional measures that enables economic growth and suppress interest rates so it is thought that efficiency of the policy would increase. In addition, those macro-economic approaches must be complemented with policies to reduce burdens on wages and to create a stable exchange rate. Lastly, employment incentive policies with having nation-wide coverage are expected to lead more effective results.

Key Words:

1. Employment,
2. Macro Economic Variables,
3. Incentives Laws,
4. Unemployment,
5. Turkish Economy